

Ἐπεὶ πᾶν ἄλλο ἔτος ἢ «Ποικίλη Στοά» τοῦ 1889 κοσμεῖται διὰ τῆς νέας διακεκριμένης συνεργασίας ἐγκρίτων λογίων. Ἡ ἐν αὐτῇ συνεργασία διὰ λαμπροῦ καὶ σπουδαιοτάτου ἄρθρου τοῦ διαπρεποῦς παρ' ἡμῖν ἀνδρὸς κ. Α. Μελετοπούλου ἀποτελεῖ ὄντως φιλοφρονητικώτατον δεῖγμα ἐκτιμῆσεως πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς προόδου τοῦ ἡμετέρου ἔργου.

ΑΙ ΔΥΩ ΝΑΥΜΑΧΙΑΙ

Α

ΤΕ οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν μακρὰν καὶ δραστηρίαν ἐργασίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, συσταθείσης τὸ πρῶτον ἐν Ὁδησσῷ κατὰ τὸ ἔτος 1812, ἀπεφάσισαν νὰ λάβωσι τὸ 1821 τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Σουλτάνου πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των, εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ῥωσσία ἐκ τῶν πρώτων θὰ ἔσπευδεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Εἰς τοῦτο μεγάλως συνετέλεσαν τὰ ἐξῆς δύο γεγονότα : α') ὅτι ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία εἶχε τὴν ἐαυτῆς ἔδραν ἐν Ὁδησσῷ, ὅπου εἰργάζετο ἀκωλύτως καὶ οὐχὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Ῥωσσιτικῆς ἀστυνομίας· β') ὅτι οἱ ἀπόστολοι αὐτῆς, κατηχοῦντες καὶ προσηλυτιζόντες, ὠμίλουν περὶ Ἀνωτάτης Ἀρχῆς, ὑπενδεικνύοντες ὅτε μὲν, ὅτι ἡ ἀνωτάτη αὕτη ἀρχὴ ἦτον ὁ κόμης Ἰωάννης Καποδίστριας, ὅστις διετέλει τότε ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς Ῥωσσίας ὑπηρεσίᾳ ἔχων τὸν βαθμὸν Ὑπουργοῦ καὶ πρὸς τούτοις ἀπολαύων τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', ὅτε δέ, ὅτι ἦτον αὐτὸς οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ.

Ἐνεκα τῆς πεποιθήσεως ταύτης εἶχον λησμονήσει τὸ πάθημα τοῦ 1769, ὅτε οἱ Πελοποννήσιοι πεισθέντες εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ Ὀρλόφ ἐπανεστήσαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, εἶτα δὲ ἐγκατελείφθησαν παρ' αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον παρὰ τῆς κυριάρχου του, τῆς περιωνύμου αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης τῆς Β' καὶ ἔπαθον τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν Τούρκων, ἰδίως δὲ παρὰ τῶν Ἀλβανῶν, οὓς ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μετεχειρίσθη στρατολογήσασα ἐν Ἀλβανίᾳ πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπανα-

στάσεως, καὶ οἵτινες ἀφ' οὗ ἔσφαξαν ἐπυρπόλησαν, ἐληλάτησαν, κατέστησαν τοσοῦτον ἐπίφοβοι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ὥστε αὐτὴ διέταξε τὸν Πασσᾶν τῆς Τριπόλεως νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ, ὅπερ καὶ ἔπραξε συνεννοηθεὶς μετ' αὐτῶν τῶν χριστιανῶν Μωραϊτῶν.

Ἡ γενεά, ἄλλως τε, ἡ παθοῦσα κατὰ τὸ 1769 εἶχε σχεδὸν ἐκλίπει κατὰ τὸ 1821, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ἔχοντες, ἔνθεν μὲν, στρατιωτικούς ὡς τὸν Ζαχαριᾶν, τὸν Κολοκοτρῶνην, τοὺς κατὰ καιρὸν ἡγεμόνας τῆς Μάνης, ἔνθεν δέ, προὔχοντας πολιτικούς ὡς τὸν Ζαΐμη, τὸν Χαραλάμπη, τὸν Δελιγιάννην, τὸν Λόντον καὶ κληρικούς, ὡς τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν καὶ τοσοῦτους ἄλλους, εἶχον ἀρχίσει προκόπτοντες καὶ ἐν τῷ φρονήματι καὶ ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν τῇ εὐπορίᾳ. Εἶχεν ἐπέλθει δ' ἐν τῷ μεταξύ τὸ μέγα γεγονός τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸ οὐχ ἦττον μέγα τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν θριάμβων τοῦ Βοναπάρτου ὅστις πρὸς στιγμὴν συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐλθὼν δι' ἀποστόλων εἰς ἐπικαιρωνίαν μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Μάνης. Τὰ μεγάλα ταῦτα γεγονότα εἶπετο νὰ ἠλεκτρίσωσι τοὺς λαοὺς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Εὐρώπης καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ μέγας ἀπόστολος καὶ μάρτυς τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας Ῥήγας ὁ Φεραῖος ἐκ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιασθεὶς ὠρμήθη εἰς τὸ περὶ ἀναστάσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς μεγαλόφρον αὐτοῦ σχέδιον. Ἄλλ' ὁ ἥρωικὸς ἀνὴρ διέτριβεν ἐν τῇ Αὐστρίᾳ τοῦ Μέττερνιχ καὶ αὐτὴ δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ τὸν ἀπελάσῃ, ὡς ἐπικίνδυνον ταραξίαν ἐκ τοῦ ἰδίου ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ αἰσχροῦς τὸν παρέδωκε σφάγιον εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ ἦτον τὸ πρῶτον μέγα θῦμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας!

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ 1812 καὶ ἐφεξῆς βλέποντες, τοῦτο μὲν, πῶς οἱ Αὐστριακοὶ μετεχειρίσθησαν τὸν Ῥήγαν καὶ πῶς οἱ Ἄγγλοι ἐν τῇ γείτονι Ἑπτανήσῳ θὰ μετεχειρίζοντο αὐτόν τε καὶ οἰονδήποτε ἄλλον τὰς αὐτὰς ἔχοντα ἰδέας καὶ προθέσεις — δὲν θὰ τὸν παρέδιδον ἴσως πρὸς τοὺς Τούρκους ὡς οἱ Αὐστριακοί, ἀλλὰ θὰ τὸν ἐφυλάκισον βεβαίως ἢ θὰ τὸν ἀπήλαυον—τοῦτο δέ, τὴν ἀνοχὴν καί, τὸ παράπαν, τὴν περιποίησιν ὧν ἐτύγχανον οἱ Φιλικοὶ ἐν Ῥωσίᾳ εὐλόγως ἐσημῆκτισαν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ μεγάλη ὁμόδοξος δύναμις εὐμενῶς διέκειτο πρὸς τὸ σχέδιόν των.

Καὶ πράγματι εὐμενεῖς ἦσαν κατ' ἀρχὰς αἱ προσωπικαὶ διαθέσεις

τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α΄ ἔχοντος παρ' ἑαυτῷ εὐνοούμενον ὑπουργόν, ὡς εἴρηται, τὸν κλεινὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὅστις ἐπέπρωτο καὶ αὐτὸς νὰ πέσῃ κατ' ἄλλον τρόπον ἄλλο μέγα θῦμα τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσιώσεώς του, ὁ δὲ ῥωσικὸς λαὸς κατελήφθη ὑπὸ τῆς ἐφέσεως τοῦ δραμεῖν εἰς σωτηρίαν καὶ ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὁμοδόξων καὶ ἀδελφῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς δι' αὐτοὺς συνέπεσε κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον νὰ ἐπαναστῶσιν οἱ φιλελεύθεροι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, οἱ δὲ μονάρχαι τῆς Εὐρώπης, οἱ ἀποτελοῦντες τότε τὴν κληθεῖσαν ἱερὰν συμμαχίαν, καὶ πρόσφατον ἔχοντες τὸν φόβον τὸν ἐκ τῶν ἰδεῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν νικῶν Ναπολέοντος τοῦ Α΄ καταλαβόντα αὐτούς, συνησπίσθησαν, τῇ εἰσηγήσει τοῦ Μέττερνιχ, ὅστις ἦτον ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ὅπως καταπνίξωσι πᾶσαν ὁπουδήποτε ἀναφαινομένην λαϊκὴν ἐξέγερσιν.

Ἔνεκα τούτου οὔτε παρὰ τοῦ ἐν Βερώνῃ Συνεδρίου οὔτε παρὰ τοῦ Πάπα ἐγένοντο δεκτοὶ οἱ παρὰ τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος ἀποσταλέντες πρέσβεις ὅπως ἐπικαλεσθῶσι τὸν ἔλεον καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης.

Ἔνεκα τούτου ὁ Καποδίστριας, ὃν ὁ Μέττερνιχ κατήντησε νὰ θεωρῆ ἄντικρυς πολέμιον, ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ τότε τῆς ῥωσικῆς ὑπηρεσίας λαβὼν ἀπεριόριστον ἄδειαν καὶ μεταβὰς εἰς Ἑλβετίαν.

Ἔνεκα τούτου παρουσιάσθη τότε τὸ παράδοξον φαινόμενον ὅτι ἐν ᾧ φιλέλληνες ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως καὶ τοῦ κέντρου τῆς Εὐρώπης ἔδραμον νὰ συμπολεμήσωσι καὶ συναποθάνωσι μετὰ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας μαχομένων Ἑλλήνων, Ἄγγλοι, Γάλλοι, Ἰταλοὶ, Γερμανοὶ, Πολωνοὶ, Ἑλβετοὶ κλπ. πρὸς τούτοις δὲ καὶ Ἀμερικανοὶ ἐκ τῶν ὑπερωκεανείων Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ἐν ᾧ ἐπιτροπαὶ φιλανθρωπικαὶ συγκείμεναι ἐκ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων συνεκροτήθησαν καὶ δραστηρίως εἰργάζοντο πρὸς συλλογὴν καὶ ἀποστολὴν συνδρομῶν παντὸς εἶδους πρὸς τοὺς σχισματικοὺς Ἑλληνας, ἐκ τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσσίας οὐδὲ εἰς ἡλθε φιλέλληνη οὐδ' ἐν αὐτῇ ἐπετράπη, ὡς δὲν ἐπετράπη καὶ ἐν Αὐστρίᾳ, ἢ συγχρότησις φιλελληνικῶν ἐπιτροπῶν, διότι ἐν ἀμφότεραις ταῖς αὐτοκρατορίαις τὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων, καθὸ ἐπαναστατικόν, ἐθεωρήθη ὡς ἀντιβαῖνον εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ἢ δὲ κεντρικὴ ἐξουσίᾳ ἐδέσποζεν ἰσχυρῶς τῶν λαῶν.

Ὁ Μέττερνιχ εἶχε κατορθώσει νὰ σαγήνεύσῃ εἰς τὰς ιδέας του τὸν ἄλλως νοήμονα καὶ γενναίφρονα Ἀλέξανδρον τῆς Ῥωσσίας πα-

ριστῶν αὐτῷ ὅτι, ὡς ἔσωσε τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς κρατερᾶς αὐτοῦ ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ φοβεροῦ δορικτήτορος Ναπολέοντος, οὕτως ἔσωζεν αὐτὴν ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωπῶν τὰς ἀρχὰς τῆς ἱερᾶς συμμάχιας διὰ τῆς ἀντιστάσεως κατὰ παντός ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Οἱ Ἕλληνες, ἔλεγεν ὁ ἀπαίσιος ἀρχιγραμματεὺς, πιθανὸν νὰ ἦσαν ἀξιοί συμπαθείας ὡς χριστιανοί, ἀλλ' ἦσαν ἀποστάται ... κατὰ τοῦ νομίμου κυριάρχου των, τοῦ Σουλτάνου.

Καὶ ὁ γενναίωφρων καὶ φιλόανθρωπος Ἀλέξανδρος περιεπλάκη ἐντελῶς εἰς τὰ δίκτυα τοῦ πολυμηχάνου καὶ ἀτέγκτου Αὐστριακοῦ, καὶ ὁ Σουλτάνος ἀφέθη ἐλεύθερος νὰ ἐξολοθρεύσῃ ἐν ὁλόκληρον ἔθνος, χριστιανικὸν καὶ ἱστορικόν.

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ λόγοι τοῦ καθολικοῦ ἀρχιγραμματεῦς δὲν ἔπειθον ἐντελῶς τὸν ὀρθόδοξον αὐτοκράτορα, ὅτι ἡ συνείδησις τούτου ἐπανίστατο ἔσωθεν κατὰ τῆς πολιτικῆς ἣν εἶχε παραπεισθῆ νὰ ἐνστερνισθῆ ἢ ὅτι, κατὰ τινὰς συγγραφεῖς τῆς Δύσεως, ὧν μεταξὺ καὶ ὁ γνωστὸς παρ' ἡμῖν Φίνλαϋ, ἐνῶ ἔθεατο ἀπαθῶς τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἐκαρπάζει τὴν στιγμὴν κατ' ἣν ἤθελε παρεμβῆ πολιτικῶς ὑπὲρ αὐτῶν, πρὸς ὄφελος τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ῥωσσίας.

Ὅπως δὴποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Μέττερνιχ ἐξεπλάγη ὅτε τῷ 1823 ὁ Νέσσελροδ, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, διεβίβασεν ὑπόμνημα πρὸς τὰς λοιπὰς μεγάλας δυνάμεις, δι' οὗ πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος προετίετο, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας, ἡ σύστασις τριῶν αὐτονομῶν ἀλλὰ φόρου ὑποτελῶν τῷ Σουλτάνῳ ἡγεμονιῶν ἐν αὐτῇ, ἥτοι τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς Κρήτης, τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς δυτικῆς μετὰ τῆς Ἡπείρου.

Ὁ εἰρημένος ἀγγλος συγγραφεὺς Φίνλαϋ, πραγματευόμενος τὰ περὶ τούτου, θεωρεῖ τὸ σχέδιον τοῦτο ὡς ἐμφαίνον τὴν ὀπισθόβουλον καὶ φίλαυτον πολιτικὴν τῆς Ῥωσσίας καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸ διαμελισμὸν τῆς Ἑλλάδος.

Πιθανὸν οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Νέσσελροδ καὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ νὰ ἦσαν τοιοῦτοι. Ἐν τούτοις, τίς δύναται ἐκ τῶν ὑστέρων, σήμερον κρίνων ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν τοῦ τῆ Ἑλλάδι συμφέροντος νὰ εἴπῃ τὸ αὐτό; Ἐὰν ἡ πρότασις αὕτη ἐγίνετο δεκτὴ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ ἐπεβάλλετο παρ' αὐτῶν εἰς τὸν Σουλτάνον ἢ πραγμάτωσις αὐτῆς, ἐὰν δηλ. συνιστῶντο ἀπὸ τοῦ 1823 τρεῖς ἡγεμονίαι ἐλληνικαί, περιλαμβάουσαι τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην, τὴν στε-

ρεὰν Ἑλλάδα ὀλόκληρον μετὰ τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ μετὰ τινὰ ἔτη τὴν ἔνωσιν πασῶν τῶν ἑλληνικῶν τούτων χωρῶν εἰς ἓν κράτος ὡς ἠνώθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία ; Καὶ πόσων καταστροφῶν καὶ δεινοπαθημάτων θὰ ἀπηλλάττετο τὸ ταλαίπωρον ἑλληνικὸν ἔθνος, διότι κυρίως τὰ δεινοπαθήματα αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀγῶνα καὶ ἕνεκα τῆς ὑπεροπλίας τοῦ ἔχθρου καὶ ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν ἤρξαντο ἀπὸ τοῦ ἔτους ἐκείνου !

Ἄλλ' ἡ ῥωσικὴ πρότασις καίτοι ἐγένετο ὑποκείμενον συνδιασκέψεως τινος ἐν Πετρουπόλει μεταξὺ τοῦ Νέεσελροδ καὶ τῶν πρέσβειων τῶν λοιπῶν μεγάλων δυνάμεων οὔτε παρὰ τούτων, κυρίως δὲ παρὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, διότι Γαλλία καὶ Πρωσσία τότε εἶποντο τῇ Αὐστρίᾳ ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ζητήμασιν, οὔτε παρὰ τῆς τότε ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐγένετο δεκτὴ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον παρὰ τῆς Τουρκίας.

B

Ἐν τούτοις ἐν ᾧ ἡ Ῥωσσία εἶχεν οὕτως ἀδιαφόρως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, δυσμενεστάτη ἦν πρὸς αὐτόν, πλὴν τῆς Αὐστρίας, καὶ αὐτὴ ἡ Ἀγγλία ἐν ἀρχῇ. Τοῦτο ὁμολογεῖται καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀγγλοῦ Φίνλαῦ ὅστις ὡς λόγον αὐτοῦ ἐπάγεται τὸ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβερνήσις, ἕνεκα τῶν διαδόσεων τῶν Φιλικῶν καὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς τὰς Ἡγεμονίας, ὅπου κατῆρξε τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνος, ἐθεώρησε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ὡς ὑποκίνησιν ῥωσικὴν !

Οὕτως ἡ ταλαίπωρος Ἑλλάς ἔμελλεν ἕνεκα τῆς τῶν ἰσχυρῶν πρὸς ἀλλήλους ἀντιζηλίας νὰ διέλθῃ διὰ τοσοῦτων δοκιμασιῶν ! Καὶ μήπως μέχρι ἐσχάτων δὲν ἐθεωρεῖτο ἐν τῇ Δύσει ὡς τυφλῶς ὑπείκουσα καὶ ἀφωσιωμένη τῇ Ῥωσσίᾳ ;

Ὅ,τι Ναπολέον ὁ Α' ἐν τῇ νήσῳ τῆς Ἀγίας Ἐλένης, ἐκ τῆς ἐν τῇ Δύσει προκαταλήψεως καὶ ἀγνοίας καὶ αὐτὸς πλανώμενος, ἔδογματίσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος περὶ Ἑλλήνων, ὅτι ἦσαν νευρόσπαστα εἰς χεῖρας τῶν Ῥώσων, τοῦτο ἐπανελαμβάνετο οὐχὶ μόνον παρὰ τῶν φιλοτούρκων ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν μὴ τοιούτων ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1854 καὶ ἐφεξῆς.

Ἐπρεπε νὰ ἔλθῃ ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἵνα πεισθῶσι περὶ τῆς μεγάλης πλάνης των οἱ τυφλώττοντες Δυτικοί.

"Αλλως ὅμως ἔκριναν τὰ πράγματα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος οἱ δύο κράτιστοι τῶν φιλελλήνων Γεώργιος ὁ Κάνιγγ, ὁ τῆς Ἀγγλίας πρωθυπουργός, καὶ Κάρολος ὁ Γ' ὁ τῆς Γαλλίας Βασιλεὺς.

Δυστυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ βίος αὐτῶν ὑπῆρξε βραχύς, βραχύτατος, τούτου μὲν πολιτικῶς, ἐκείνου δὲ φυσικῶς. Ὅπως δὴποτε ὅμως ὁ φιλελληνισμὸς ἀμφοτέρων, τοῦ μὲν ἐξ ὑπολογισμοῦ, τοῦ δὲ ἐξ αἰσθηματοῦς ἱπποτικῶς, ἐπῆλθεν ὡς ἐξ ὕψους βοήθεια εἰς τοὺς ἀπειρηκότες καὶ ἀπηλπισμένους τῷ 1827 Ἑλληνας.

"Ἐπρεπε νὰ ἀποθάνῃ αὐτόχειρ ἐκ μελαγχολίας (spleen) ὁ Ἀγγλός πρωθυπουργός Λόρδος Κάστελρηγ Λονδονδερρὺ καὶ νὰ τὸν διαδεχθῇ ὁ Γεώργιος Κάνιγγ, ἵνα σωθῇ ἡ Ἑλλάς. Δὲν τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', ἀποθανόντος τῷ 1825, διότι ἤδη ζῶντος αὐτοῦ ἐγένετο παρὰ τοῦ Νέσσελροδ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωτέρω πρότασις, καὶ διότι ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἦν πολλὰκις ἐπαμφοτερίζων καὶ ἀσταθῆς ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ. Καὶ οὐδὲν παράδοξον ὅτι ἔπραξε κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1826 ὁ ὅλως ἀνόμοιος αὐτῷ τὸν χαρακτῆρα ἀδελφός καὶ διάδοχος αὐτοῦ Νικόλαος νὰ ἔπραττε καὶ αὐτός.

"Ἡ πρωτοβουλία ὅμως τοῦ ἔργου τῆς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος παρεμβάσεως ὀφείλεται ὀλόκληρη πρὸς τὸν Γεώργιον Κάνιγγ, οὗ ἡ ἔλευσις εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τῆς Ἀγγλίας ἦτον καίριον τραῦμα εἰς τὸν Μέττερνιχ, διότι ὄχι μόνον ἡ Ἀγγλία ἀπεχώρησε τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἀλλὰ καὶ ἀντετάχθη ἐρωμένως πρὸς τὴν διπλωματικὴν παντοδυναμίαν τοῦ Αὐστριακοῦ ἀρχιγραμματέως καὶ κατέρριψεν αὐτήν, ἰδίως ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Δύναται τις μάλιστα εἰπεῖν ὅτι ὁ Γεώργιος Κάνιγγ μόνος διέσπασεν ἐντελῶς τὴν ἱερὰν συμμαχίαν ἀπομονώσας τὸν Μέττερνιχ, διότι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, οὗ τῶς ἐδέσποζε, φαίνεται τότε μᾶλλον εὐμενέστερον ἢ δυσμενῶς διατεθειμένος πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὁ δὲ φιλελληνισμὸς ἀναφανεῖς τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ἀναπτυχθεὶς δὲ θερμότερος ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ ὡς ρεῦμα σφοδρὸν καὶ ἀκάθεκτον συμπαρέσυρε καὶ αὐτοὺς τοὺς Γερμανοὺς, ἰδιώτας τε καὶ βασιλεῖς. Ἀληθῶς τίς φιλέλληνα ἐνθουσιωδέστερος ὑπῆρξε Λουδοβίκου τοῦ Α' βασιλέως τῆς Βαυαρίας, οὗ ἐπέπρωτο ὅμως τὸν ἐπίσης μέγαν φιλέλληνα υἱὸν του Ὀθωνα τὸν Α' νὰ ἐκδιώξωμεν ἀβούλως καὶ παραφόρως τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου! Καὶ ὅμως οὔτε αὐτὸς ὁ οὕτως ἐκδιωχθεὶς, οὔτε ἡ βασι-

λική τῆς Βαυαρίας οἰκογένεια, οὔτε ὁ βαυαρικὸς λαὸς ἐμνησιακῆσιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀπέδειξαν οἱ τε δύο μνημονευθέντες ἡγεμόνες μέχρι τῆς τελευτῆς των καὶ αἱ πρό τινων μνηῶν τελεσθεῖσαι ἐν Μονάχῳ πάνδημοι ἑορταί!

Βεβαίως ὁ Ὅθων ἤμαρτε περὶ πολλὰ καὶ πρό πάντων περὶ τὴν καταδολιεύσιν τῶν ἐκλογῶν, ἀλλ' ὁ φιλελληνισμὸς δὲν ἀπέδειξε μετὰ τὴν ἐκθρόνισίν του ἐκάλυψε πάντα αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα καὶ ἤγαγεν εἰς τὸ φῶς μόνας τὰς ἀρετάς του. Ὁ δὲ ἀνυπολόγιστον φιλελληνισμὸν τοῦ πατρὸς του δὲν δύναται νὰ μὴ μνημονεύσῃ ἐν παρεκβάσει καὶ τὸν φιλελληνισμὸν ἐκείνου ὅστις διέκρινεν αὐτόν.

Νικόλαος ὁ Α' ἀναβὰς τῷ 1825 εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥωσσίας θρόνον, ἀφ' οὗ ἐδέησε νὰ καταστείλῃ δεινὴν στρατιωτικὴν στήσιν, δὲν ἐσαγηνεύθη μὲν, ὡς ὁ ἀδελφὸς του, ὑπὸ τῶν μηχανορραφῶν τοῦ Μέττερνιχ¹, ἀλλὰ φύσει δεσποτικὸς καὶ ἀγέρωχος ὢν δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ συμπάθῃ πρὸς τὸν ὑπερήφανον καὶ φιλελεύθερον Βρετανὸν ὅστις ἔταμε νέαν ὁδὸν εἰς τὰς μετὰ τῆς Ἡπείρου πολιτικὰς σχέσεις τῆς Ἀγγλίας, μετὰ μικρὸν δὲ ἐπρωθυπουργήσεν ἐν αὐτῇ, καὶ ἐν τούτοις, διαφωνῶν ὡς πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ, συνεφώνησε μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς σωτηρίας τῶν Ἑλλήνων.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ ὑπόμνημα τοῦ Νέσσελροδ παρ' οὐδεμιᾶς τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐγένετο δεκτόν, ἀλλ' εἶχε πρὸς τούτοις τὸ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξαγριώσῃ μὲν τὸν Σουλτάνον νὰ δυσαρεστήσῃ δὲ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ μὲν Σουλτάνος ἐθεώρησεν αὐτὸ ὡς ἀντικρὺ προσβολὴν τῆς κυριαρχίας καὶ ἀξιοπρεπείας του, μὴ ἐννοῶν πῶς ξένη κυβέρνησις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀναμιγνύηται εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῆς ἐπικρατείας του υποθέσεις καὶ νὰ υποβάλλῃ εἰς ἄλλας Δυνάμεις ὡς ὑποκείμενον συζητήσεως τὸν διαμελισμὸν τῶν κτήσεών του καὶ ἐρωτῶν πῶς ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος θὰ ἐθεώρῃ τὴν παρέμβασιν καθολικοῦ τινος ἡγεμόνος ὑπὲρ τῶν Πολωνῶν ἢ καὶ τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἐν Κριμαίᾳ μωαμεθανῶν Ταρτάρων.

Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐθεώρουν πάλιν τὸ σχέδιον τοῦ Νέσσελροδ ὡς ἀντιβαίνον εἰς τὴν ἐθνικὴν των ἐνότητα καὶ ἀνεξαρτησίαν καὶ ἠπόρουν πῶς ἡγεμὼν ὀρθόδοξος δὲ ἐνόμιζον τὸν μόνον εἰλικρινῆ προστάτην των ἠδύνατο νὰ προτείνῃ τοιοῦτον σχέδιον.

Τὰ μετέπειτα συμβάντα ἀπέδειξαν ὅτι καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος ἐπλα-

¹ Ὁ Ἀλέξανδρος χίμαιραν ἀπεκάλει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ Σπυρίδωνα Τρικούπην.

νώντο περί τὴν ἐκτίμησιν τοῦ τε δικαίου των καὶ τῆς δυνάμεώς των.

Ἄλλ' ἄφ' οὗ ὁ Σουλτάνος οὐδὲ μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ στόλου του, περὶ ἧς ὁ λόγος κατωτέρω, ἤθελε νὰ παραδεχθῆ τὴν αὐτονομίαν τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶν νήσων καὶ πάλιν ὡς ὑποτελοῦς ἡγεμονίας, πῶς ἦτον δυνατὸν νὰ παραδεχθῆ τοσοῦτον μέγαν μεγαλωστί ἀκρωτηριασμὸν τῆς ἐπικρατείας του;

Προφανῶς τὸ σχέδιον τοῦ Νέσσελροδ δὲν ἦτον πρακτικόν, καὶ ἀπόδειξις ὅτι ἀπερρίφθη παρὰ πάντων, θαυμάζει δὲ τις πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ὠρμήθη νὰ τὸ διατυπώσῃ, πάρεξ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἐνόμιζε πιθανὴν τὴν παραδοχὴν του παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ὅτι αἱ δύο Δυνάμεις θὰ ἤκουν εἰς τὸ νὰ τὸ ἐπιβάλωσιν, ἀλλὰ διὰ τῶν ὄπλων.

Τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἡ σύμπτωσις ὅτι ἑλληνικαὶ τινες οἰκογένειαι ἐξώσθησαν τῆς Ῥωσσίας κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ὅθεν διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν φιλελληνικῶν ἐπιτροπῶν κατώρθωσαν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, τοῦ τέως ὑπασπιστοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου καὶ στρατηγοῦ του, ὅστις μετὰ τὴν ἐν τῇ Δακίᾳ οἰκτρὰν ἀποτυχίαν του καταφυγὼν εἰς τὴν Αὐστρίαν συνελήφθη παρὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἐκρατεῖτο ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ φυλακῇ, ἐμείωσαν τὸ γόητρον τῆς Ῥωσσίας παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ἤρχισεν αὐξάνον παρ' αὐτοῖς τὸ γόητρον τῆς Ἀγγλίας, ἰδίως ἄφ' οὗ ὁ Γεώργιος Κάνιγγ ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἀπήντησεν εἰς τὸ ἔγγραφο τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τῆς 24 Αὐγούστου 1824 δι' οὗ αὕτη ἐπεκαλεῖτο τὴν βοήθειαν τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη, καίτοι δὲν ἦτον ἐνθαρρύντικὴ, ἰσοδυναμεῖ ὅμως πρὸς ἀναγνώρισιν τῆς ἐπαναστάσεως Ἑλλάδος ὡς Κράτους. Συγχρόνως δὲ ὁ μὲν Λόρδος δῆμαρχος τοῦ Λονδίνου ἐπιδεικτικῶς κατῆρχε τοῦ καταλόγου τῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συνδρομῶν, ἐγγραφόμενος διὰ σπουδαῖον ποσόν, ὁ δὲ Λόρδος Βύρων, μέλος τῆς ἄνω Βουλῆς, ὁ Λόρδος Χάρριγκτων (συναγματάρχης Στανχόπ) ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἄλλοι Ἕλληλοι μετέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἵνα συναγωνισθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων, Ἕλληλοι δὲ τραπεζῖται παρεῖχον χρήματα διὰ δανείου εἰς αὐτούς.

Ταῦτα δὲ πάντα ἐξηρέθισαν τὸν Σουλτάνον, ὅστις διὰ τοῦ Ρεῖζ Ἐφέντη (τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ) καὶ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας Λόρδον Στράγγφορδ ἐξέ-

φρασε πικρὰ παράπονα καὶ τὴν συμπεριφορὰν τῆς Ἀγγλίας κατήγειλεν εἰς τὰς ἄλλας μεγάλας Δυνάμεις ὡς ἀντιβαίνουσιν εἰς τὰ διεθνή νόμιμα, εἰς τρόπον ὥστε ἡ θέσις τοῦ πρεσβευτοῦ τούτου καθίστατο λίαν δυσχερὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Κρισιμωτάτη ὅμως ἦτον ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἰβραήμ Πασσᾶ καὶ τὰς ἤττας τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων παρὰ τῶν τακτικῶν Αἰγυπτίων, ὄχι μόνον διὰ τὰς ἤττας ταύτας ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν μεταξὺ τῶν κομμάτων ἀνταγωνισμόν, ὅστις παρ' ὀλίγον νὰ ἀποβῆ ὀλέθριος εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι ὁ ἀνταγωνισμὸς οὗτος εἶχε φθάσει ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρις ἐμφυλίου πολέμου. Ἦδη ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται τὰ σπέρματα τῶν τριῶν κομμάτων, τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ ῥωσικοῦ. Καὶ τοῦ μὲν ἀγγλικοῦ ἠγεῖτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὅστις ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀπεξεδέχετο τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος ὡς θαλασσοκρατείας, τοῦ δὲ γαλλικοῦ ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ὅστις τὸν ἀντικείμενον ἠλπίζε τὴν σωτηρίαν ἀπὸ τῆς Γαλλίας, ἐχούσης ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ ἀφιλοκερδιστέρας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ εἶχε συλλάβει, φαίνεται, τὸ σχέδιον νὰ προκαλέσῃ τὴν παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐκλογὴν ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐνὸς τῶν υἱῶν τοῦ δουκὸς τῆς Ἀυρηλίας (Duc d'Orléans) τοῦ μετέπειτα βασιλέως Λουδοβίκου Φιλίππου, τοῦ δὲ ῥωσικοῦ ὁ ἐκ Κεφαλληνίας Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ἔχων συμπαρέδρους τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς Θεόδωρον Κολοκοτρώνην καὶ Δημήτριον Ὑψηλάντην. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὰ διάφορα κόμματα δὲν εἶχόν τι ἀξιόμειπτον, διότι ἕκαστος εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἔχειν ἰδίαν γνώμην περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐδύνάτο ἀριστα νὰ σωθῆ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλὰ τὸ ἀξιόμειπτον καὶ τὸ ἀπαίσιον εἶχεν ὁ ἤδη πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰβραήμ Πασσᾶ ἀρχαίμενος ἐμφύλιος πόλεμος πρὸς κατάληψιν τῆς ἀρχῆς μεταξὺ κομμάτων, ὅπερ δὲν εἶχε χαρακτηρᾶ τινὰ πολιτικὸν καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μεγάλας ὑπέχουσιν εὐθύναις ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅ,τε Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης.

Ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν ὁπαδῶν του κατώρθωσε κατὰ Αὐγουστον τοῦ 1825 νὰ υπογραφῆ παρὰ πολλῶν προὔχόντων Ἑλλήνων, πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ κληρικῶν ἐν ἔγγραφον εἰς εἶδος ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, δι' ἧς ἐζητεῖτο νὰ τεθῆ ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν. Ἀλλ' οἱ λοιποὶ προὔχοντες, οἱ εἰς τὰ ἄλλα κόμματα ἀνήκοντες, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως λέγοντες ὅτι οἱ Ἕλληνες λαβόντες τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ

Σουλτάνου και ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη μαχόμενοι κατ' αὐτοῦ και τοσαῦτα δεινὰ πάσχοντες ἐνόουν νὰ τύχωσιν ἀνεξαρτησίας και οὐχὶ νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν Ἑπτάνησον.

Δὲν ἐξηκριβώθη ἱστορικῶς ἐὰν τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπηγορεύθη εἰς τὸν Μαυροκορδάτον ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἢ ἐὰν οὗτος ἐκ πρωτοβουλίας προέβη εἰς τὸ διάβημα τοῦτο ἐξ ἀπελπισμοῦ ἢ ὕπως γείνη ἀρεστός αὐτῇ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Γεώργιος Κάνιγγ ἀπέστειλε τὸν ἴδιον ἐξάδελφον Στράτφορντ Κάνιγγ, (τὸν μετέπειτα Λόρδον Ἑδκλιφ) ἕνα τῶν ἰκανωτέρων Ἀγγλων πολιτικῶν ὡς πρεσβευτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1826 μετὰ διττῆς ἐντολῆς νὰ πείσῃ μὲν τὸν Σουλτάνον νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον ἐν Ἑλλάδι, νὰ προλάβῃ δὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ μεταξὺ Ῥωσσίας και Τουρκίας πολέμου ὅστις ἐφαίνετο ἐπικείμενος. Οὗτος πρὶν ἢ θάσῃ εἰς Ἑλλήσποντον ἔλαβεν ἐν Πόρῳ συνέντευξιν μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου ὅπως κανονισθῇ ἡ βάσις τῆς μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων ἀνκωχῆς. Ἡ Ἑλλὰς ἀνεγνωρίζετο πλέον ἐπισήμως ὡς ἐμπόλεμον Κράτος παρὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἀποτέλεσμα τῆς συνεντεύξεως ταύτης ἦν ὅτι ἢ ἐν Ἐπιδαύρῳ συνεδριάζουσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψηφίσατο ψήφισμα δι' οὗ ἐδίδετο ἡ πληρεξουσιότης εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Μεγάλῃς Βρεταννίας νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Τουρκίας τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος, τελοῦσης ὅμως φόρον ὑποτελείας εἰς τὸν Σουλτάνον.

Γ

Ὁ Γεώργιος Κάνιγγ ἐπεθύμει νὰ πειθαναγκάσῃ τὸν Σουλτάνον εἰς τὸ νὰ καταπαύσῃ τὸν πόλεμον και ἀναγνωρίσῃ τὴν σύστασιν τῆς νέας αὐτονομίου ἑλληνικῆς πολιτείας ὑπὸ τὴν μορφήν ὑποτελοῦς ἡγεμονίας. Ἄριστον μέσον πρὸς τοῦτο θὰ ἦτον τὸ φόβητρον τοῦ συνασπισμοῦ τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπῃς Δυνάμεων, ἀλλὰ τοῦ φόβητρον τούτου δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ γείνη χρήσις πρὸς εἰρηνικὴν και ἀναίμακτον τοῦ ζητήματος λύσιν, διότι, ἔνθεν μὲν, αἱ σχέσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως μετὰ τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας πόρρω ἀπέτχον τοῦ εἶναι φίλια, ἔνθεν δέ, ἡ Αὐστρία ἥτις ἦτον ἡ ψυχὴ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ὑπὸ τὸν Μέττερνιχ οὐδὲ ἤθελε νὰ ἀκούσῃ περὶ καταναγκασμοῦ τοῦ Σουλτάνου χάριν τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων και τοῦτο ἐγίνωσκε καλῶς ὁ Σουλτάνος.

Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Κάνιγγ, ἐν ᾧ εἶχε τὴν μέριμναν ταύτην περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς μαχομένης ἤδη δὲ ἀπέλπιδος Ἑλλάδος, εἶχε καὶ ἑτέραν τινά, πῶς νὰ προλάβῃ τὸν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας πόλεμον, ὅστις ἐφαίνετο ἐπικείμενος, ἕνεκα τοῦ ὀρηκτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ νέου αὐτοκράτορος Νικολάου τοῦ Α', μεθ' ὅλην τὴν ἐν Ἀκκερμαν γενομένην ἀρτίως σύμβασιν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας πρὸς ἐξισασμὸν τῶν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἐκκρεμῶν διαφορῶν. Διὰ τοῦτο ἀπέστειλε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1826 τὸν ἐπισημότατον τῶν Ἄγγλων, τὸν Δοῦκα Οὐελλιγκτῶνα, ὡς ἑκτακτον πρεσβευτὴν εἰς Πετροῦπολιν ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τοῦ πρακτέου πρὸς παῦσιν τοῦ πολέμου ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ Κάνιγγ ὡς ὀξυδερκῆς πολιτικὸς εἶχε προαισθανθῆ ὅτι αἱ περὶ Ἑλλάδος προτάσεις του θὰ ἦσαν ἀπρόσδεκτοι παρὰ τῷ Νικολάῳ, ὅπως δὲ ἔτι μᾶλλον ἐξασφάλισῃ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σχεδίου του ἐξελέξατο οὐχὶ ἓνα τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ἢ πρεσβευτῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἀλλὰ τὸν ἐπισημότατον τῶν στρατιωτικῶν, ὡς εἴρηται, διαθρύπτων οὕτω τὴν φιλαυτίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐπέτυχε πληρέστατα, διότι τῇ 4 Ἀπριλίου (ἤτοι 23 Μαρτίου κατὰ τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον) 1826 ὑπεγράφη μεταξὺ τοῦ Οὐελλιγκτῶνος καὶ τοῦ Νέσσελροδ πρωτόκολλον δι' οὗ ἐδηλοῦτο ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν παρὰ τῆς Τουρκίας ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας πολιτικῆς των ὑπάρξεως, αἱ δὲ δύο δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσία, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἐπιβαλεῖν τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην.

Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἦτον ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἑλλήνων συμμαχίας καὶ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίας. Ἀλλὰ πόσα ἔπρεπε νὰ μεσολαβήσωσι μέχρις οὗ ἡ ἀνεξαρτησία αὕτη γείνη πράγμα ἤτοι μέχρις οὗ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου!

Ἐν Γαλλίᾳ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἡ μὲν κυβέρνησις ἐξηκολούθει τελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν ἀρχῶν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δηλαδὴ τοῦ Μέττερνιχ, καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν καὶ τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πολεμικῶν αὐτῆς πλοίων μᾶλλον δυσμενεστέρους ἢ εὐμενεῖς πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸ ἔθνος καταλαμβάνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ φιλελληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ δὲ ἐνθουσιασμὸς οὗτος ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον αὐτοῦ σημεῖον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν διὰ τῶν ἐφημε-

ρίδων διάδοσιν τῶν περιπετειῶν τῆς τε μοναδικῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολέμων ἀμύνης αὐτοῦ ὑπὸ τῆς φρουρᾶς του καὶ τῆς ἐξόδου αὐτῆς.

Ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς πρακτικότητος ἢ ἥρωικῆ ἀλλ' ἀπονειοημένη ἐξοδος ἐκείνη ἦτον σφάλμα στρατιωτικὸν καὶ πολιτικόν, ὡς ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἦτον σφάλμα ἀντίθετον ἢ παρὰ τοῦ Παζαῖν παράδοσις τοῦ Μέτς. Ὁ ἐνθουσιασμός μεθ' οὗ ὄχι μόνον οἱ Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοδαποὶ συνείθισαν νὰ ὀμιλῶσι περὶ τοῦ ἐκτάκτου ἐκείνου ἥρωισμοῦ, καὶ τὰ πολιτικὰ ἐπακκολουθήματα ἅπερ ἔσχεν ἢ ἀπαράμιλλος ἐκείνη ἐθελουσία τῶν Ἑλλήνων παρεκώλυσαν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐμβριθεστάτους τῶν ἱστορικῶν νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν πράξιν ἐκείνην ὡς ἔπρεπεν, ὡς ἀπύνοιαν δηλαδὴ ἠθικὴν καὶ ὡς σφάλμα πολιτικὸν καὶ στρατιωτικόν. Ἀλλὰ σήμερον μετὰ παρέλευσιν ἐξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ἢ κριτικὴ τῆς ἱστορίας ὄχι μόνον δύναται ἀλλὰ καὶ ὀφείλει νὰ ἀναλάβῃ ἅπαντα τὰ δικαιώματά της. Ἐὰν ὁ Κιουταχῆς καὶ ὁ Ἰβραῆμ ἀπήτουν τὴν παράδοσιν τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν κατοίκων ἄνευ ὄρων, ἢ ἀπόφασις τοῦ νὰ τολμηθῇ ἀπελπιστικὴ ἐξοδος θὰ ἦτον δεδικοιολογημένη πως, διότι παρὰ νὰ πέσωσι θύματα τῆς βαρβαρότητος τῶν Τούρκων ὡς αἰχμάλωτοι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, προτιμότερον ἦτον νὰ πέσωσι μαχόμενοι. Ἀλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι μικρόν τι πρὸ τῆς ἐξόδου ὁ Κιουταχῆς διὰ τοῦ ἄρμοστοῦ τῶν Ἰονίων Νήσων Ἀδαμς εἶχε διαβιβάσει πρὸς τοὺς μαχομένους Ἕλληνας προτάσεις περὶ παραδόσεως ἢ μᾶλλον ἐξόδου λίαν ἐντίμους δι' αὐτούς. Καὶ ταῦτα ὅτε εἶχεν ἀποτύχει καὶ ἡ τελευταία ἀπόπειρα τοῦ Μικαούλη περὶ εἰσκομίσεως τροφῶν εἰς αὐτούς καὶ διαρρήξεως τῆς στενῆς ἀλύσεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Κατὰ τὰς προτάσεις ταύτας ἢ μὲν φρουρὰ ἦτον ἐλευθέρᾳ νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῶν ὀπλων αὐτῆς καὶ νὰ ὑπάγῃ ὅπου ἂν ἐβούλετο τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ κάτοικοι ἐπίσης, ὅσοι ἤθελον (καὶ θὰ ἤθελον βεβαίως ἅπαντες) ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ παρακολουθήσωσι τῇ φρουρᾷ, φέροντες ὅ,τι ἕκαστος ἐδύνατο νὰ βαστάσῃ.

Εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἐὰν οἱ ὅροι οὗτοι ἐγίνοντο δεκτοὶ παρὰ τῆς φρουρᾶς, θὰ ἀπεφεύγετο μὲν τσοκάτυη καὶ τηλικαύτη ἀνθρωποθύσια καὶ αἰχμαλωσία, μάλιστα γυναικῶν καὶ παιδιῶν, θὰ διεφυλάττετο δὲ εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα σῶμα στρατιωτικὸν πολυάριθμον καὶ μαχιμώτατον, ὅπερ θὰ ἠδύνατο ἀλλαχοῦ αὐτῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ δηλαδὴ καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ νὰ σώσῃ τὸν κινδυνεύοντα ἐλληνικὸν ἀγῶνα. Ὁ πολιορκητὴς δὲν ἀπῆτει οὐδὲ τὸν συνήθη παρὰ τοῖς νεωτέροις στρατοῖς ὄρον, τοῦ νὰ μὴ πολεμήσωσιν οἱ συνθηκοποιούντες

ἐφ' ὠρισμένου χρόνου διάστημα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐὰν ἡ φρουρὰ ἐκείνη, οὕτως ἐξερχομένη, μετέβαινεν εἰς Πειραιᾶ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκη, δὲν θὰ συνέβαινε πιθανώτατα ἔστω καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἢ συμβᾶσα κατὰ τὸ Φάληρον πανωλεθρία τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὁ Κιουταχῆς θὰ ἠναγκάζετο νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἢ ἂν μετέβαινεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐνίσχυε τὸν Κολοκοτρώνη καὶ λοιποὺς Πελοποννησίους στρατηγούς, θὰ ἀνεκτάτο μὲν ἡ Τρίπολις, ὁ δὲ Ἰβραῆμ Πασσᾶς θὰ ἀπωθεῖτο ἔνθεν μὲν πρὸς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια, ἔνθεν δὲ πρὸς τὰς Πάτρας, καὶ θὰ ἐσώζετο τοσοῦτος γεωργικὸς πληθυσμὸς τῆς ταλαιπώρου χερσονήσου.

Ἐὰν σήμερον ἀρχηγὸς πολιορκουμένης φρουρᾶς ἀπέριπτε τοιοῦτους ὄρους βεβαίως θὰ εἰσῆγετο εἰς στρατοδικεῖον, ἢ θὰ ἐθεωρεῖτο παράφρων.

Ἄλλ' τίς τότε ἢ μετέπειτα ἐν Ἑλλάδι ἐσχέθη νὰ καταδικάσῃ τὴν ἥρωικὴν ἀπόφασιν τῶν τολμησάντων τὴν ἔξοδον; Ἐπειτα τίς ἦτον ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς ἢ ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς πρὸς ὃν οἱ λοιποὶ ὤφειλον εὐπειθεῖαν καὶ ὑποταγὴν; Ἦσαν μὲν πολλοὶ ἀρχηγοὶ στρατιωτῶν, ἀλλ' ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς κυρίως οὐδεὶς.

Ἄλλως τε τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἠρωισμοῦ ἐκείνου ἐν τῇ Δύσει ἦν τοσοῦτον ὥστε ἡ ἀπόνοια ἢ ἡ ἐθελουσία ἐκείνη τῶν πολιορκουμένων Ἑλλήνων ἀπέβη εἰς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς συγκινήσεως ἣτις κατέλαβε τότε τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, ἰδίως δὲ τοὺς Γάλλους, εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ἀπιστεύτου ἐκείνου τολμήματος.

Τότε ἐδιπλασιάσθη ἡ ἐνέργεια τῶν φιλελληνικῶν ἐπιτροπῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὁ φιλελληνισμὸς μετεδόθη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν αὐλὴν κατέλαβε δὲ εὐκόλως καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Κάρολον τὸν Ἰ' φύσει δεσποτικὸν ὄντα καὶ κατέστησεν αὐτὸν τὸν ἐνθερμότερον τῶν φιλελλήνων. Ἄλλὰ τί λέγομεν! μετεδόθη καὶ πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ εἰς τὸν φιλελεύθερον λαὸν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου αἱ δέσποιναι τῆς Καρλιστῶνος καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Συμπολιτείας κύριον ἔργον εἶχον τὴν συλλογὴν συνεισφορῶν ὑπὲρ τῶν ἀτυχῶν Ἑλλήνων καὶ ὅθεν φορτία ὀλόκληρα τροφῶν ἐτοίμων ἐστέλλοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα!

Συνέβη τότε τὸ ἐξῆς ἐπεισόδιον ἐν Παρισίοις :

Εἶχε φθάσει πρὸ τινων ἡμερῶν ἡ θλιβερὰ ἀγγελία τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν σπαραξικαρδίων παθῶν τῆς φρουρᾶς. Ἡ

λατινική συνοικία διετέλει εἰς ἑξαψιν ἕνεκα τῆς ἀναστατώσεως τῶν φοιτητῶν. Ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ τοῦ Ὁδείου παριστάνετο φιλελληνικόν τι δράμα, νομιζόμεν, ὁ *Λεωρίδας ἐν Θερμοπύλαις*, τοῦ Sichat. Τοῦτο ἐκορύφωσε τὴν ἑξαψιν τῶν πνευμάτων. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς παραστάσεως τὸ πλῆθος, προεξαρχόντων τῶν φοιτητῶν, ἀπεφάσισε νὰ προβῆ εἰς διαδήλωσιν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ διαδήλωσις εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦτον σπουδαία ἀπαρτιζομένη ἔκ τινων χιλιάδων, ὅτε τινὲς τῶν διαδηλωτῶν ἐκραύγασαν. Ἐμπρός! εἰς τὰ Ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ! ὅπου διέτριβε τότε Κάρολος ὁ Γ' μετὰ τῆς οἰκογενείας του. Ὡς σπινθὴρ ἠλεκτρικός, ἡ κραυγὴ διέδραμε τὸ πλῆθος καὶ τοῦτο ἐκινήθη ὁμοθυμαδὸν πρὸς τὸν Κεραμεικόν, ὅσον δὲ προέβαινε, τοσοῦτον καὶ ἐξηπλοῦτο ὥστε ἠρίθμει πολλὰς χιλιάδας ὅτε ὑπερέβη τὸν ποταμὸν καὶ ἔφθασε πρὸ τοῦ Λούβρου. Ἡ ἀστυνομία ἤρχισε νὰ ἀνησυχῆ καὶ ἔσπευσε νὰ ἀναγγεῖλῃ τὰ γινόμενα εἰς τε τὴν αὐλὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀρχὴν ἵνα ληφθῶσι τὰ δέοντα μέτρα πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ φρούρησιν τῶν ἀνακτόρων.

Εἶχε παρέλθει τὸ μεσονύκτιον, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Κάρολος ἠγρύπνει εἰσέτι. Τὸ πλῆθος ἦτον ἑξαλλον ἔκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ κραυγάζον, «*Ζήτωσαν οἱ Ἕλληνας, Κάτω τὸ Ὑπουργεῖον*, ὡς φιλότουρκον». Ἡ διαδήλωσις ἐφαίνετο πλέον οὐχὶ ἐκδήλωσις αἰσθημάτων ἀλλὰ μᾶλλον σοβαρὰ τις στάσις. Ἦδη οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ αὐλικοὶ ἐσκέπτοντο περὶ ἀποκρούσεως καὶ διαλύσεως αὐτῆς διὰ τῆς βίας, ὅτε πρὸς ἐκπληξιν ἀπάντων ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ ἀφθεῖ τὸ πλῆθος ἐλεύθερον νὰ προβῆ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐμφανισθεὶς δὲ ἐνώπιον αὐτῶν ὁ βασιλεὺς ἐδήλωσεν αὐτοῖς ὅτι συνεμερίζετο καὶ αὐτὸς τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων καὶ ἔμελλε νὰ δώσῃ τὰς ἀπαιτουμένας διαταγὰς πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς του. Τὸ πλῆθος τότε ἐξερράγη εἰς ἐνθουσιώδεις ζήτω κραυγὰς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν κατέστη δημοτικώτατος.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐδήλωσε πρὸς τε τὴν ἀγγλικὴν καὶ τὴν ῥωσικὴν ὅτι προσεχώρει εἰς τὴν ἐν Πετροπόλει συνομολογηθεῖσαν μεταξὺ τῶν δύο τούτων συμμαχίαν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεγράφη τότε ἐν Λονδίῳ ἡ μεταξὺ τῶν τριῶν αὐλῶν συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου (24 Ἰουνίου κατὰ τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον) 1827.

Ἦδη κατὰ τὴν 5 Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσσία εἶχον προτείνει διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεων των

εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν μεσολάβησιν ἑαυτῶν πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἄλλ' ὁ Ρεῖζ-Ἐφέντης μετὰ τινὰς ματαίας συνεντεύξεις ἐδήλωσεν ἐγγράφως πρὸς τοὺς δύο πρέσβεις κατὰ ῥητὴν διαταγὴν τοῦ Σουλτάν Μαχμούτη ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ παραδεχθῆ μεσολάβησιν ζέων ἐν ζητήματι ἀναγομένῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ κράτους του. Τοῦτου ἕνεκα ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς 6 Ἰουλίου 1827 περιελήφθη καὶ μυστικὸν ἄρθρον λέγον τὰδε :

«Ἐάν, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, τὰ εἰρημένα μέτρα δὲν ἀρκέσωσιν » εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν εὐδιάθετον νὰ δεχθῆ » τὰς προτάσεις τῶν Ὑψηλῶν συμβαλλομένων δυνάμεων, ἢ ἐάν πάλιν » οἱ Ἕλληνες ἀπορρίψωσι τὰς περὶ αὐτῶν συμφωνίας τὰς γενομένας » ἐν τῇ σημερινῇ συνθήκῃ, αἱ Ὑψηλαὶ δυνάμεις θὰ ἐξακολουθήσωσιν » οὐχ ἤττον τὸ ἔργον τῆς εἰρηνοποιήσεως, κατὰ τὰς μεταξὺ αὐτῶν » συμφωνηθείσας βάσεις καὶ κατ' ἀκολουθίαν δίδουσιν ἀπὸ τοῦδε τὴν » πληρεξουσιότητα πρὸς τοὺς ἐν Λονδίνῃ ἀντιπροσώπους αὐτῶν νὰ » συζητήσωσι καὶ προσδιορίσωσι τὰ μετὰ ταῦτα μέτρα εἰς ἃ δυνατὸν » νὰ γείνη χρεῖα νὰ προσφύγωσιν».

Ἄνευ τοῦ μυστικοῦ τούτου ἄρθρου ἡ συνθήκη θὰ ἔμενε γράμμα νεκρὸν, ἐνώπιον τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Σουλτάνου, ἐνισχυομένου κρύφα ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ, αἱ δὲ τρεῖς σύμμαχοι δυνάμεις θὰ ἐμυκτηρίζοντο ὑπὸ τε τούτου καὶ τῶν Τούρκων.

Οἱ Ἕλληνες, μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς συνθήκης ἐδέχθησαν, ὡς εἶπετο, τὴν ἀνακωχὴν ἐτοιμῶς, ἀλλ' ὁ Σουλτάνος ἀπέρριψεν ὑπερηφάνως πᾶσαν παρέμβασιν καὶ παρέπεμψε τοὺς συμμάχους εἰς τὴν ἄρτι μνημονευθεῖσαν δῆλωσιν τοῦ Ρεῖζ-Ἐφέντη.

Ὑπὸ τινὰ ἔποψιν ὁ Σουλτάνος δὲν εἶχεν ἄδικον, ἀλλ' ἔλησμονεῖ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ ἐν Εὐρώπῃ δὲν ὠμοιάζε πρὸς τὴν τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων καὶ ὅτι αὐτὸς μὲν ἦτον Μωαμεθανὸς δεσπότης, οἱ δεσπότης χριστιανῶν ἐκεῖνοι δὲ ἅπαντες χριστιανοί.

Ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων ἦν δεινὴ καὶ τὸ παράπαν ἀπελπίς. Ὁ Ἰβραήμ Πασσᾶς ἐδήλου τὴν Πελοπόννησον ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον πλὴν τῆς Μάνης, ὁ δὲ Ρεσσὶτ Πασσᾶς Κιουταχῆς τὴν Σπερσεάν. Μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν, τὰ μόνα φρούρια τὰ κατεχόμενα παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν τὸ Ναύπλιον, ὁ Ἀκροκόρινθος, ἡ Μονεμβασιά ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἡ Γραμβοῦσα ἐν Κρήτῃ. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπικράτεια περιωρίζετο κυρίως εἰς τὰ φρούρια ταῦτα καὶ τὴν περίξ γῆν, εἰς τὴν Μάνην, τὴν χερσόνησον τῶν Μεθάνων ὅπου ἐστρατοπεδεύετο ὁ Φαβιέ

μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ὀλιγαριθμοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, καὶ τὰς νήσους, ἀλλ' ἤδη ὁ Ἰβραήμ ἐμελέτα νὰ ἐπέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στόλου του καὶ πολυαριθμοῦ ἀποβατικοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν καὶ χειρωσάμενος αὐτὰς νὰ δουλώσῃ καὶ πάσας τὰς λοιπὰς, νὰ καταστρέψῃ δὲ τὴν ναυτικὴν τῶν Ἑλλήνων δύναμιν.

Ἦσαν μὲν Ἕλληνες μαχηταὶ ὑπὸ τὰ ὄπλα περὶ τὰς 20,000 ἀλλὰ δὲν ἐδύναντο πλεόν νὰ ἀντιμετωπίσωσιν ἐκ τοῦ συστάδην οὔτε τὸν Ἰβραήμ, οὔτε τὸν Κιουταχῆν καὶ περιωρίζοντο ἀναγκάως εἰς τὸν ἀκροβολιστικὸν πόλεμον (guérrilles). Ἄλλως τε μὴ μισθοδοτούμενοι μηδὲ τροφοδοτούμενοι παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ἔπρεπεν αὐτοὶ οἱ στρατιῶται ἢ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν νὰ μεριμνῶσιν ἐκ τῶν ἰδίων περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως, ὅπερ καθίστατο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προβληματικόν, ἔνεκα τῆς δηώσεως τῆς χώρας παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τῇ πλείστην χώρᾳ τῆς Πελοποννήσου οἱ γεωργοί, ὅσοι δὲν ἦσαν στρατιῶται, δὲν ἐτόλμων νὰ καταβῶσιν ἐκ τῶν ὄρειων αὐτῶν κρησφυγέτων καὶ νὰ καλλιεργήσωσι τὴν γῆν, πολλάκις δὲ προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν μεταβατικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἰβραήμ Πασᾶ καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις τοῖς κρησφυγέτοις.

Κατὰ θάλασσαν ὁ Μιαούλης, ὁ Κανάρης καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν πρωτεύοντων ναυτικῶν ἐξηκολούθουν ἀγωνιζόμενοι μετ' ἀμεταπτώτου καρτερίας καὶ φιλοπατρίας, ἀλλὰ πολλοὶ ἐκ τῶν πλοιάρχων, τῶν ἐχόντων μάλιστα ἄριστα πλοῖα, ἠσχολοῦντο περὶ τὴν πειρατείαν. Ὁ ἀνακρηχθεὶς ἀρχινύαρχος τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι συνελύσεως Λόρδος Κόχραν, ἔχων τὴν σημαίαν του ἐπὶ τῆς φρεγάτας Ἑλλάδος, ἠγεῖτο μικρᾶς θαλασσίας δυνάμεως, δι' ἧς ἀπεπειράθη ἀνωφελῶς νὰ καταστρέψῃ τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς εἶχεν ἀποπειραθῆ πρότερον καὶ ὁ Κανάρης. Μόνον του κατόρθωμα ἦτον ἡ ἄλωσις αἰγυπτιακῆς τινος κορβέτας 30 πυροβόλων μετὰ βραχὺν κανονοβολισμὸν, ἣτις μετὰ ταῦτα ὠνομάσθη Ἰδρα, ἀλλ' ἐπυρπολήθη ἐγκληματικῶς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Μιαούλη κατὰ τὸ 1831 ἐν Πόρῳ. Συνέλαθε δὲ καὶ μίαν Τυνησίαν ἡμιολίαν 10 πυροβόλων καὶ ἤγαγεν ἀσφαλῶς καὶ ἐν πομπῇ ἀμφοτέρας τὰς λείας του εἰς Πόρον, καίπερ καταδιωκόμενος παρ' ὀλοκλήρου τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Κατὰ τὴν 6/18 Σεπτεμβρίου 1827 ὁ Λόρδος Κόχραν κατάρθωσεν ἐν τούτοις νὰ καταρτίσῃ ναυτικὴν δύναμιν ἐξ 28 πολεμικῶν σκαφῶν, μεθ' ὧν ἐμφανισθεὶς ἔξωθεν τοῦ Μεσολογγίου ἀπεπειράθη νὰ κυριεύσῃ τὸ Βασιλάδιον ἀλλ' ἀποτυχῶν ἀπέπλευσε, κατέλιπε δὲ τὸν

"Αστιγγα μετὰ μικρὰς τινος μοίρας, παραγγείλας αὐτῷ νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.

E

Ὁ πλοίαρχος "Αστιγξ Captain Frank Abney Hastings εἶναι ἐξέχον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, διὰ τε τὴν ἰκανότητα, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν φιλελληνισμόν αὐτοῦ. Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ ἱστορικὸς Φίνλαϋ σχεδὸν περὶ μόνου αὐτοῦ ἐκ πάντων τῶν φιλελλήνων λέγει ἀγαθὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. "Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 1824 εἶχεν ὑποβάλλει εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν μικρὸν ὑπόμνημα δι' οὗ κατεδείκνυε τὴν ἀνάγκην τῆς κατασκευῆς πολεμικῶν ἀτμοπλοίων πρὸς ἄμυναν ἐπιτυχῆ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, μεγάλως ἐνισχυθέντος διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ καὶ τοῦ 'Ἰβραήμ. Πασσᾶ ἀναμορφωθέντος καὶ αὐξηθέντος αἰγυπτιακοῦ στόλου. "Ὅ,τι ἐμποιεῖ μεγάλην ἐντύπωσιν ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ ὑπομνήματος τούτου εἶναι ἡ ἰσχυρὰ διάνοια τοῦ "Αστιγγος καὶ αἱ περὶ τε τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν πυροβολικὴν γνῶσεις αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας αὐτοῦ φιλελληνισμός, διότι ὑποπτεύων μήπως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀξιώσεων καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν ἐγγχωρίων ναυτικῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπαγκῶν, δὲν ἀποφασίσῃ νὰ διαθέσῃ τινὰ ἑκατομμύρια ἐκ τοῦ ἐν 'Αγγλίᾳ συνομολογηθέντος δανείου πρὸς ναυπηγίαν τῶν πολεμικῶν ἀτμοπλοίων, φθάσει μέχρι τῆς προσφορᾶς 1000 ἀγγλικῶν λιρῶν ἐξ ἰδίων ὅπως ναυπηγηθῆ ἓν τοῦλάχιστον τοιοῦτον ἀτμόπλοιον δι' ἐράνου τῶν φιλελληνικῶν ἐπιτροπῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέδειξε τότε, καίπερ σφοδρῶς κλυδωνιζομένη ὑπὸ τῶν ἐλεεινῶν ἀντιζηλιῶν, τῶν τε κομματικῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν, αἵτινες ἀναφουῖσαι μεταξὺ τῶν ἄλλως ἥρωικῶν προμάχων τῆς 'Ελλάδος ὀλίγου δεῖν κατεπόντισαν αὐτήν, ὅτι εἶχε καὶ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν θέλησιν ἀρκοῦσαν πρὸς τοῦτο, διότι παρήγγειλεν ἀμέσως τὴν ναυπηγίαν τριῶν τοιούτων ἀτμοπλοίων ἐν 'Αγγλίᾳ, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπεσταλμένοι αὐτῆς ἐδείχθησαν κατώτεροι τοῦ ἔργου ὅπερ εἶχεν ἀνατεθῆ αὐτοῖς, ἵνα μὴ εἴπωμέν τι ἄλλο χεῖρον, ὁ δὲ ἐργολάβος μηχανικός τις ὀνόματι Galloway ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν κατασκευὴν τῶν ἀτμοπλοίων ἀπέδειχθη αἰσχροκερδέστατος καὶ ἀπιστότατος, ἴσως διαφθαρῆς, ὡς ἐρῆθη, καὶ διὰ χρημάτων τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ ὡς ἀπεδείχθησαν τοιοῦτοι καὶ οἱ ἀναμιχθέντες εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν δανείων τοῦ 1824 καὶ 1825 "Αγγλοὶ τραπεζίται καὶ πολιτικοί. Αὕτη

ἦτον ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ φιλελληνικῶν ἐπιτροπῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον· ὅτι τινὲς τῶν ἐμφανισθέντων ὡς φιλελλήνων ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ἐδίστασαν νὰ αἰσχροκερδήσωσιν, εἰς ζημίαν τῆς πτωχῆς καὶ μαχομένης Ἑλλάδος, ὡς ἐπραξαν καὶ τινες τῶν ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ἐπὶ τῆς ναυπηγίας τῶν δύο περιωνύμων φρεγατῶν δι' ἣν εἶχεν ἀποσταλῆ ὁ Κοντόσταυλος, μεγάλως ἔπειτα κατακριθεὶς διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἐνῶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ τοιοῦτον στίγμα δὲν ἐκηλίδωσε τοὺς φιλέλληνας. Ὁμολογητέον ὅμως καὶ τοῦτο: ὅτι Ἄγγλος μὲν οὐδεὶς ἐτάχθη τότε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων, Γάλλοι ὅμως ἱκανοί, οὔτινες διωργάνισαν καὶ τὸν νέον τακτικὸν στρατὸν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τὸ ναυτικόν του, μεγάλης οὕτω ζημίας γενόμενοι πρόξενοι τῆ Ἑλλάδι, ἀλλὰ τὸ γαλλικὸν ἔθνος τοὺς ἀπεδοκίμασεν ὁμοθυμαδὸν καὶ σχεδὸν ὡς προδότας τοὺς ἐθεώρησεν.

Ἐνῶ ὁ εἰρημένος μηχανικὸς Γαλλοουαίης εἶχεν ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἔχη ἔτοιμον πρὸς πλοῦν τὸ διὰ τὸν πλοίαρχον Ἀστιγγα προωρισμένον ἀτμόπλοιο, ὅπερ καὶ ὠνομάσθη *Καρτερία*, κατὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1825, μόλις μετὰ ἔτος σχεδόν, τὸν Μάϊου τοῦ 1826 παρεδόθη εἰς τὴν ἐπιτροπὴν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ἀτμόπλοιο τοῦτο εἶχε μέγεθος μὲν ἱκανόν, ἀλλὰ μηχανὴν μόνον 120 ἵππων, ἐπομένως ἀσθενεστέραν ἢ ὅτι ἔπρεπεν, ἐξ ἐναντίας δὲ ὀπλισμὸν δυσανάλογον πρὸς τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν τῆς μηχανῆς του διότι ἔφερον 8 πυροβόλα, ὧν 2 ἐκ τῶν μεγίστων, τῶν βαλλόντων 28 λιτρῶν σφαῖραν. Ἄλλ' ὁ Ἀστιγγ μετ' ὅλας τὰς ἀτελείας του ταύτας μετεχειρίσθη αὐτὸ ἐπιτυχέστατα, ἀριστον πλήρωμα καταρτίσας ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι καὶ ἀσκήσας αὐτὸ καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς ναυτικῆς πειθαρχίας. Καὶ οἱ μὲν ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον Ἄγγλοι, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες ἐθελονταί, ὧν τινες ἔπειτα προήχθησαν εἰς ἀνωτάτους βαθμοὺς ἐν τῷ πολεμικῷ ναυτικῷ τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτος ἦν ὁ ἐξ Αἰγίου Ἰωάννης Σωτηριάδης, προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποναυάρχου.

Τὰ λοιπὰ δύο ἀτμόπλοια, ἡ *Ἐπιχείρησις* καὶ ὁ *Ἐρμῆς*, ἀφίκοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος ἐπὶ Καποδιστρίου.

Ὁ Ἀστιγγ δὲν ἦτον μόνον γενναῖος καὶ ἱκανὸς ναυτικός, ὡς εἴρηται, ἀλλ' εἶχε καὶ πνεῦμα ἐξόχως διοργανιστικὸν καὶ προορατικόν. Τοῦτο δὲ εἶναι τοσοῦτον μάλλον ἀξιοσημείωτον καθ' ὅσον δὲν ἦτον ἀξιωματικὸς τοῦ βρετανικοῦ ναυτικοῦ. Ἐὰν δὲν ἐφρονέετο προῶτως ἔμ-

προσθεν τοῦ Αἰτωλικοῦ ὑπὸ σφαίρας τουρκικῆς, καὶ ἔμενον ἐν Ἑλλάδι ὡς ὁ στρατηγὸς Τσόρτζ, βεβαίως θὰ παρείχε μεγαλειτέρας ὑπηρεσίας εἰς αὐτὴν ἢ οὗτος ὁ ἄλλως ἀξιότιμος καὶ ἀξιοσέβαστος Φιλέλλην. Βεβαίως θὰ ἐχρησίμευε καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ ἐπὶ Ἀντιβασιλείας εἰς καταρτισμὸν τοῦ νέου πολεμικοῦ ναυτικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ καλλιτέρων βάσεων. Ἀλλὰ βάσκανος Μαΐρα ἐφθόνησε κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦτο καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Γινώσκων ὅτι δὲν ἦτον εὐκόλον, ἢ μᾶλλον ὅτι ἦτον ἀδύνατον, νὰ ἀνανεοῖ ἐν Ἑλλάδι τὴν προμήθειαν τῶν ἀναποφεύκτων γαιανθράκων, εἶχε προσδιορίσει τὴν χρῆσιν αὐτῶν εἰς μόνην τὴν μάχην ἢ εἰς κατεπίγοντας πλόας, εἰς δὲ τοὺς συνήθεις κατέφευγεν εἰς τὰ ἱστία καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, καίτοι τὸ σκάφος εἶχε τέσσαρας ἰστοὺς εἶχε τὴν πρόνοιαν νὰ συνοδεύηται ὑπὸ ἰστιοφόρου πολεμικοῦ πάρωνος (βρικίου) ὅστις εἶχε ναυπηγηθῆ ἐν Γαλλίᾳ καὶ οὐ ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνατεθῆ, κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ἀστιγγος, εἰς ἕτερον γενναῖον καὶ πεπειραμένον Ἀγγλον ναυτικόν, τὸν πλοίαρχον Τόμαν ἔχοντα ὑπ' αὐτὸν Ἀγγλους καὶ Ἑλληνας ἀξιωματικούς. Μεταξὺ τούτων ἦν καὶ ὁ Δημήτριος Καβάκος, ἀδελφὸς τοῦ πρὸ ἐτῶν ἐν Ἀθήναις τελευτήσαντος γνωστοῦ φαρμακοποιοῦ Καβάκου, μακαρίτης ἤδη καὶ αὐτὸς πρὸ πολλοῦ, ὅστις ἐχρησίμευε καὶ ὡς διερμηνεὺς τοῦ Κυβερνήτου.

Ἦδη ὁ Ἀστιγξ ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1827 εἶχε διακριθῆ ἅμα ἀναλαβὼν τὴν κυβέρνησιν τῆς Καρτερίας διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἔργων. Ἀσχοληθεὶς ἰδίως περὶ τὴν πυροβολικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐξασκήσας εἰς αὐτὴν τὸ πλήρωμα μετεχειρίζετο ἐπιτυχέστατα τὰς πευρακτωμένας σφαίρας, εἰς δὲ παρείχεν αὐτῷ εὐκολίαν ἢ ἐστία τῆς μηχανῆς.

Ὁ πολιορκῶν τὰς Ἀθῆνας στρατὸς τοῦ Κιουταχῆ ἐπορίζετο τὰς ἀναγκαίας τροφὰς ἐκ Βώλου. Τὰ μεταγωγικὰ πλοῖα παραλαμβάνοντα αὐτὰς ἐκείθεν ἐκόμιζον διὰ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου εἰς Ὠρωπὸν, ὅπου ἀπεβιβάζοντο. Ὁρθῶς λοιπὸν ἐκρίθη ἀπαραίτητον νὰ κωλυθῆ ἡ μεταφορὰ αὕτη. Ἐὰν κατωρθοῦτο μέχρι τέλους, καθὼς ἦτον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀειμνήστου Καραϊσκάκη, ὁ Κιουταχῆς θὰ ἠναγκάζετο νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, διότι παραδόξως οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἦσαν κύριοι τῆς θαλάσσης ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ. Οἱ Τούρκοι, πλὴν μικρῶν τινῶν σκαφῶν, δὲν εἶχον σπουδαίαν ναυτικὴν δύναμιν πρὸς βοήθειαν τοῦ στρατοῦ τοῦ Κιουταχῆ κατὰ ξηρᾶν. Ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος ἐμάχετο ἐν τῷ Αἰγίῳ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἀπέκρουεν αὐτὸν

ἐν Μεσολογγίῳ, ὅπερ καὶ ἐπήνεγκε τὴν πτώσιν τῆς φρουρᾶς, ὡς ἤδη εἴρηται, ἀλλὰ δὲν ἐνεφανίζετο κατὰ τὰ παράλια τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, κύριον ἔργον ἔχων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ἰβραήμ. Πασσᾶ καὶ ὑπὸ τὰς ἀποκλειστικὰς αὐτοῦ διαταγὰς, ὡς ἐφάνετο, διατελῶν.

Κατηρτίσθη λοιπὸν μοῖρά τις ναυτικὴ καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀστιγγοῦ. Ἡ μοῖρα αὕτη συνέκειτο, πλὴν τῆς *Καρτερίας* κυβερνωμένης ὑπ' αὐτοῦ, ἐκ τῆς κορβέττας *Θεμιστοκλέους* ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Ῥαφαήλ, ἐκ τοῦ βρικίου *Ἀρεως* ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Κριεζῆν καὶ τῶν ἡμιολιῶν *Παραγίας* καὶ *Ἀσπασίας*.

Αὕτη περὶ τὴν δείλην τῆς 8/20 Ἀπριλίου 1827 ἐνεφανίσθη ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀνεγείρει ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἄκρας τοῦ μυχοῦ παρὰ τὰς Παγασὰς πυροβολεῖον ὠπλισμένον διὰ πέντε πυροβόλων, τὰ πυρὰ τοῦ ὁποίου διεσταυροῦντο μετὰ τῶν τοῦ φρουρίου καὶ ὑπερήσπιζον τὸν μυχόν. Ἐν αὐτῷ ἐγγύτατα τῷ φρουρίῳ ἦσαν ἠγχυροβολημένα 8 μεταγωγικὰ τουρκικὰ, ἔχοντα πλήρες τὸ φορτίον αὐτῶν καὶ ἔτοιμα πρὸς ἀπόπλουν. Ἡ *Καρτερία* ἀγχυροβολήσασα πρὸ τοῦ φρουρίου περὶ τὴν 5ην ὥραν μ. μ. κατήρξε σφοδροῦ κανονοβολισμοῦ, ἡ δὲ κορβέττα καὶ τὸ βρικιον ἀγχυροβολήσαντα πρὸ τοῦ πυροβολεῖου ἔπραξαν ὁμοίως. Μετὰ μίαν μόλις ὥραν οἱ Τοῦρκοι ἀπεχώρησαν μὲν τοῦ πυροβολεῖου, ἐγκατέλιπον δὲ τὰ φορτηγά, ὧν πάντα ἠλώθησαν ἀμέσως παρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐρρυμουκλήθησαν ἐκτὸς τοῦ λιμένος. Ἐκ τῶν λοιπῶν 3, τὰ μὲν δύο μὴ ἔχοντα τὰ ἰστία των παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τὸ δὲ τρίτον, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ τὸ σύρσιν πρὸς τὴν ἀκτὴν ἐντὸς βολῆς τουφεκίου ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου, κατεστράφη ὑπὸ τῆς *Καρτερίας* δι' ὀβουζίου. Περὶ τὴν 9 ἑσπερινὴν ὥραν ἡ ἑλληνικὴ μοῖρα βοηθημένη καὶ ὑπὸ πνεύσαντος ἀπογεῖου ἀνέμου ἀπῆρε, φέρουσα νικηφόρως τὰς λείας αὐτῆς.

Ἀφ' οὗ ἠρεῦνησεν ἐπιμελῶς πάντα ὄρμον καὶ μυχόν ὁ Ἀστιγξ ἀπέπλευσε τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἀλλὰ παραπλέον τὰ ἀρκτικά τῆς Εὐβοίας παράλια ἀνεκάλυψε 4 πολεμικὰ σκάφη τουρκικὰ, ὧν ἓν μέγα βρικιον φέρον 14 πυροβόλα τῶν 24 λιτρῶν μετὰ δύο ὄλμων, καὶ τρεῖς ἡμιολίας. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον σύρει τὸ βρικιον πλησιέστατα τῇ ἀποκρήμνῳ ἀκτῆ, τόσον μάλιστα ὥστε διὰ σανίδος ἔκοινωνουν οἱ ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς ξηρᾶς, ὅπου εἶχον ἀνεγείρει ἐπὶ διαφόρων σημείων πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ 3 ἢ 4 πυροβολεῖα ἔχοντα ἐν συνόλῳ 12 πυροβόλα· εἶχον δὲ καὶ σῶμα Ἀλβανῶν, καλῶν σκοπευτῶν περὶ τοὺς 400. Ὁ

"Αστιγξ ἀπεπειράθη νὰ κυριεύσῃ αὐτὸ δι' ἐφόδου νυκτερινῆς ἀλλ' ἀπέτυχεν, ἀφ' οὗ ἐκινδύνευσε μεγάλως ἐπὶ τῆς λέμβου, τῆς *Καρτερίας*, ἥτις ἠγεῖτο τῶν λοιπῶν, καὶ μόλις ἐδυνήθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ ἀτμόπλοιόν του, διότι ὁ ἀνὴρ ἠρέσκετο, ὡς καὶ ὁ περιώνυμος *Νέλσων*, νὰ προκινδυνεύῃ μαχόμενος, ὅπερ καὶ ἐπήνεγκε τὸν πρόωρον αὐτοῦ θάνατον παρὰ τὸ Αἰτωλικόν, καὶ οὐχὶ νὰ διευθύνῃ μεγάλην μάχην τῆς ξηρᾶς ἀπὸ τῆς θαλαμηγοῦ, ὡς ἔπραξαν ὁ Τσόρτς καὶ ὁ Κόχραν μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐν Φαλήρω, πρὸς ὄλεθρον τῶν Ἑλλήνων.

Τῇ ἐπιούσῃ ἡ μάχη ἐπανελήθη τακτικῆ διὰ κανονοβολισμοῦ, ἐπυροβόλουν σφοδρῶς τὰ τε τουρκικὰ πυροβολεῖα καὶ τὸ βρικόιον καὶ οἱ πεζοὶ Ἄλβανοί, οὕτω δ' ἐπυροβόλει καὶ ἡ *Καρτερία* ἐκσφενδονίζουσα ὀβουζία μετὰ πυροβόλων, ἀλλ' ὁ ὀξυδερκὴς καὶ πεπειραμένος Ἄστιγξ παρετήρησεν ὅτι ταῦτα δὲν ἔβλαπτον πολὺ τοὺς Τούρκους, ὠχυρωμένους ὅπισθεν τῶν βράχων. Ὅθεν οὗτος διέταξε νὰ παρασκευασθῶσι πεπυρακτωμένοι σφαῖραι τῶν 68 λιτρῶν καὶ πλησιάζασα διὰ τῆς *Καρτερίας* ἔρριψεν αὐτάς κατὰ τοῦ βρικόιου, εὐθέως δὲ μετὰ τὴν ἐβδόμην σφαῖραν ἀπεχώρησεν ἐκτὸς τῆς βολῆς τῶν Τούρκων, ἵνα παρατηρήσῃ τὸ ἀποτέλεσμα. Καπνὸς πυκνὸς ἀνέθορεν ἐκ τοῦ βρικόιου καὶ μεγάλη κίνησις παρετηρήθη μεταξὺ τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Τότε ἐπλησίασε πάλιν πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ἤρξατο σφαιροβολεῖν αὐτοὺς διὰ πολυβόλων, ὅπως τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ σβέσωσι τὴν ἐν τῷ βρικόϊῳ ἀρξάμενην πυρκαϊάν. Ὅβουζιον πεσὸν ἐπὶ τοῦ βρικόιου ἠνάγκασε τὸ πῦρ αὐτοῦ νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ, ἐπὶ τέλους δὲ τὸ πῦρ ἀνεφάνη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ τὸ σκάφος ἐκκίετο βαθμηδὸν μέχρι τῶν ὑφάλων. Τότε τὰ πρὸς τὴν ἀκτὴν πυροβόλα αὐτοῦ ἐκπυροσκοροτήσαντα οὐ σμικρὰν σύγχυσιν καὶ βλάβην προὔξενησαν εἰς τοὺς Τούρκους ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καθὼς καὶ αἱ βόμβαι διασχίσασαί τὸν ἀέρα πρὸς τὰ ἄνω, ἐπὶ τέλους δὲ ὅτε τὸ πῦρ ἔφθασεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην, αὕτη ἐξερράγη μετὰ φοβεροῦ πκτάγου καὶ τὸ τουρκικὸν βρικόιον διελύθη εἰς τρίμματα.

Ἐπὶ τῆς *Καρτερίας* εἰς Ἄγγλος ἀξιωματικὸς ἐφονεύθη, ὁ λογιστής Τζέιμς Χόλλ, καὶ δύο ναῦται ἐπληγώθησαν.

Γ'

Εἶπομεν ἄνωτέρω ὅτι ὁ ἀρχινάυχρος Κόχραν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς κατὰ τοῦ Βασιλαδίου ἀποπείρας του ἀποπλέων παρήγγειλε τῷ

Ἄστιγιγι νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ὁ λόγος τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ἦτον ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔχοντες ἰσχυρὰν ναυτικὴν μοῖραν ἐν τῷ κόλπῳ ἦσαν κύριοι αὐτοῦ δηλοῦντες τὰ παράλια, ἐνσπείροντες τὸν τρόμον εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῶν καὶ διακόπτοντες πᾶσαν συγχοινωνίαν τῶν Ἑλλήνων μεταξὺ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἀπέναντι Στερεᾶς, ὅπου ἐν τῇ Δωρίδι οἱ Ἕλληνες, μεθ' ὄλον τὸν ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἀπελπισμόν, εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς σῶμα στρατιωτικὸν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δουβουნიώτην καὶ Σαφάκαν.

Τέσσαρα πλοῖα ἀπήρτιζον τὴν μικρὰν μοῖραν τοῦ ἀτρομήτου Ἄστιγγος, ἡ *Καρτερία*, τὸ βρίκιον ὁ *Σωτήρ* καὶ δύο λιβυρίδες (κανονιέραι). Ἄλλος τις, πλὴν αὐτοῦ ἢ τοῦ Μιαούλη (ὅστις ἐπίσης κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος εἶχε διέλθει τὸν πορθμὸν σφοδρῶς σφαιροβόλουμένος ὑπὸ τῶν δύο φρουρίων τοῦ Ῥίου καὶ τοῦ Ἀντιρρίου, καὶ προσέβαλεν, ἄνευ ἀποτελέσματος ὅμως, τὸ φρούριον τῆς Ναυπάκτου καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸ καταφυγόντα δύο πολεμικὰ τουρκικὰ σκάφη), θὰ ἐδίσταζε νὰ προβῆ εἰς τὸ μελετηθὲν ἐγχείρημα, ὅπερ διττὸν εἶχε τὸν κίνδυνον τῆς ἀποτυχίας, ἔνθεν μὲν, ἔνεκα τῶν φρουρίων, ἔνθεν δὲ ἔνεκα τῆς ἰσχυρᾶς ναυτικῆς μοίρας, ἣτις ἐναυλόχει τότε ἐν τῇ Ἰτέᾳ, τῷ ἐπινείῳ τῆς Ἀμφίσσης.

Ἄλλ' ὁ Ἄστιγξ εἶχε τὴν καρδίαν τοῦ Κανάρη καὶ τὸν νοῦν τοῦ Νέλσωνος καὶ τοῦ Μιαούλη μετὰ τῆς εὐτολμίας αὐτῶν.

Ἄμα πνεύσαντος οὐρίου ἀνέμου δυτικοῦ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν κόλπον διελθὼν ἄνευ βλάβης τινὸς τὸν πορθμὸν. Εἶχε διατάξει τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων νὰ κρατήσωσιν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ὡς ἔπραξε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ ἰδίου πλοίου, μόνον τοὺς ἀναγκαίους ναύτας διὰ τὰ ἄρμενα, νὰ στείλωσι δὲ τοὺς λοιποὺς εἰς τὸ ὑπόστρωμα. Ὁ Ἄστιγξ ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν μὲν γενναῖοι ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἔμπειροι πυροβοληταί. Κατ' ἀρχὰς οἱ ναῦται, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ *Σωτήρος* ἐφάνησαν κατεχόμενοι ὑπὸ ὀρρωδίας τινὸς καὶ ἀποκλίνοντες εἰς στάσιν, ἅτε κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἄγονται εἰς βεβαίαν καταστροφὴν. Ἄλλ' οὐχ ἤττον δὲν ἠπείθησαν πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς ἀξιωματικούς των, ὅτε οὗτος διὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπανάλαβεν ἐντόνως τὸ πρόσταγμα. Ὅτε δὲ εἶδαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προνοίας τοῦ Ἄστιγγος, ἔτι μᾶλλον ἐτίμησαν αὐτόν. Ἀληθῶς αἱ σφαῖραι τῶν Τούρκων ἔκοψαν σχοινία τινά, ἔσχισαν ἰστία, ἀλλ' ἐλαχίστην ἐπήγαγον ζημίαν ἐπὶ τῶν σκαφῶν, οὐδὲ εἰς δ' ἐκ τοῦ πληρώματος ἐφονεύθη ἢ ἐτραυματίσθη. Ἦν δ' ἄλλως τε νύξ. Τοῦτο ἤρκεσεν ὅπως μετ' ἐνθου-

σιασμοῦ καὶ πεποιθήσεως χωρήσῃ πρὸς τὴν ναυμαχίαν τῆς ἐπαύριον.

Δυστυχῶς ἐπῆλθε περιστατικόν τι ὅπερ παρ' ὀλίγον νὰ ἀποβῆ ὀλέθριον καὶ εἰς τὸν Ἀστιγγα καὶ εἰς τὴν μοῖραν. Ὁ Σωτήρ ὡς ταχύπλοον εἶχε προηγηθῆ τῆς Καρτερίας, κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀστιγγοῦ, ἵνα παραλάβῃ πλοηγὸν (πιλωτὸν) ἐξ Αἰγίου καὶ ἡ Καρτερία διελθοῦσα ἀβλαβῶς τὸν πορθμὸν ἔπλεε διὰ τῶν ἰδίων ἰστιῶν καὶ τοῦ ἀτμοῦ, ὅτε αἰφνης προσώχθησεν εἰς τεναγῶδη τινὰ παραλίαν παρὰ τὴν ἄκραν Δρέπανον. Ἡ διάβασις ἐγένετο νύκτωρ, ὡς εἴρηται. Ἄλλ' ὅτε ἐπῆλθεν ἡ Ἔως, οἱ Τοῦρκοι εἶδον ἐκ τοῦ Ρίου τὸ συμβᾶν καὶ ἔσπευσαν πολυπληθεῖς μετὰ πυροβόλων πεδινῶν πρὸς ἄλωσιν τοῦ ἀτμοπλοίου. Ἄλλ' ὁ Ἀστιγξ, καίπερ ἐν προφανεῖ κινδύνῳ εὐρεθεὶς δὲν ἀπέβαλε παντάπασιν οὔτε τὴν κρίσιν οὔτε τὴν γενναιότητα αὐτοῦ, καὶ ἐν ᾧ ἐξηκολούθει τὰς πρὸς ἀνέλκυσιν τοῦ ἀτμοπλοίου ἐκ τῶν ἀβαθῶν ὑδάτων ἐργασίας, διέταξε νὰ σφαιροβολῶσι τοὺς Τούρκους διὰ πολυβόλων. Τοῦτο ἤρκεσε πρὸς σωτηρίαν. Μετὰ τινὰς ὥρας ἡ Καρτερία ἔπλεεν ὑπερήφανος ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ.

Τινὲς τῶν συγγραφέων καὶ ἐκ τῶν σπουδαιότερων μάλιστα ὡς ὁ Γερμανὸς Γερβίνος ἀφηγοῦμενοι τὰ κατὰ τὴν ναυτικὴν ταύτην τοῦ Ἀστιγγοῦ ἐκστρατείας δὲν ἐξηγοῦσι πῶς, ἐν ᾧ ἡ Καρτερία ἦτον ἀτμόπλοιον, ἐκρατήθη ἀπέναντι τῶν Πατρῶν ὑπὸ νηνεμίας. Τοῦτο ἐμβάλλει δικαίως εἰς τινὰ ἀπορίαν τὸν ἀναγνώστην, ὡς ἐνέβαλεν ἄλλοτε καὶ τὸν γράφοντα, πρὶν ἢ μάθῃ ἐκ τε τῶν ἐπιζησάντων καὶ ἐξ ἄλλων ἱστορικῶν πηγῶν τὸν ἀληθῆ λόγον, ὅστις εἶναι ἐκεῖνος ὃν ἀνωτέρω εἶπομεν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ἀστιγξ προσεπάθει νὰ διαφυλάττῃ τοὺς γαιάνθρακας διὰ τὴν στιγμὴν τῆς μάχης, εἶχε δὲ πρὸς τῆ Καρτερία καὶ ἰστιοφόρα σκάφη.

Ὁ Σωτήρ καταπλεύσας εἰς Αἶγιον, Βοστίτσαν τότε καλούμενον, εὗρεν αὐτὸ ἡρειπωμένον καὶ σχεδὸν ἔρημον κατοίκων. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἐξεληθόντες τοῦ Ρίου οἱ Τοῦρκοι πολυπληθεῖς ἐπέδραμον αὐτὸ ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης, ἐπυρπόλησαν τὰς οἰκίας (ἦτον ἡ δευτέρα φορά καθ' ἣν ὑφίστατο τὴν καταστροφὴν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος), ἔσφαξαν ὅσους τῶν κατοίκων εὗρον μὴ προφθάνοντας νὰ διαφύγῃσιν εἰς τὰ ὑπερκεείμενα ἐρυμνὰ χωρία, ἐτρόγησαν τὴν ὄριμον σταφίδαν, καὶ ἔπειτα ξηρανθεῖσαν τὴν ἐπεβίβασαν ἐπὶ τριῶν αὐστριακῶν ἐμπορικῶν πλοίων ἵνα τὴν μεταφέρωσι καὶ τὴν πωλήσωσιν ἐν Πάτραις ἢ ἐν Ζακύνθῳ. Οἱ κάτοικοι ἔκτοτε πλὴν ὀλιγίστων, καὶ τούτων μὴ μενόντων διαρκῶς, διέμενον εἰς τὰ ὄρη.

Οὐχ ἦττον ὁ πλοίαρχος Τόμας παρέλαβεν ἐκεῖθεν πλοηγόν τινα καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Ἰτέαν ὅπου ἔφθασε μετὰ τινος ὥρας οὐριοδρομῶν. Μόλις φθὰς ὑψωσε τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν καὶ κατ' ἀρχῆς οἱ Τοῦρκοὶ ἐπλανήθησαν ὑπολαβόντες αὐτὸ πρᾶγματι πολεμικὸν ἀγγλικόν, καθ' ὅσον καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ πλοίου ἐφάνετο ξενικωτέρα τις.

Ἐν τῷ λιμένι παρὰ τὸν βορειοδυτικὸν μυχὸν ἐναυλόχει ἡ τουρκικὴ μοῖρα συγκειμένη ἐξ ἑπτὰ πολεμικῶν καὶ δύο φορτηγῶν. Τὰ φορτηγὰ ἔφερον αὐστριακὴν σημαίαν, εἶχον δὲ φορτίον τὴν σταφίδα τοῦ Αἰγίου. Τὰ πολεμικὰ ἦσαν μία μεγάλη τρίστος Ἀλγερινή ἡμιολία, κορβέττα τις μᾶλλον ἢ ἡμιολία, φέρουσα 20 ὀρειχάλκινα μακρὰ πυροβόλα καὶ ἐξ πάρωνες (βρίκια) καὶ ἡμιολία. Ἐπὶ τοῦ μεγαλειτέρου αὐτῶν (βρικίου 20 πυροβόλων) εἶχεν ὁ Τοῦρκος μοίραρχος τὴν σημαίαν του.

Κατὰ τὸ ἔθος τουρκικὴ πολεμικὴ λέμβος διηυθύνθη πρὸς τὸν Σωτήρα ἵνα λάβῃ πληροφορίας περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐδόθησαν μὲν πληροφορίαι παρὰ τινος τῶν ἐν αὐτῷ Ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν ὅτι τὸ σκάφος ἦν ἀγγλικόν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐφάνησαν δυσπιστοῦντες. Καὶ δὲν εἶχον ἄδικον.

Κατ' ἐκείνην ὅμως ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν ἐπῆλθε σφοδρὸς ἀπὸ γειοῦ ἄνεμος ὅπερ ἐνίοτε συμβαίνει ἕνεκα τῆς γειτνιασεως τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῶν ἐτέρων ὑπερκειμένων ὑψηλῶν ὀρέων. Ὁ πλοίαρχος Τόμας, εἶτε διότι ἡ Καρτερία δὲν ἐφάνετο καταπλέουσα μετὰ τῶν δύο ἐτέρων μικρῶν σκαφῶν, εἶτε διότι ὁ Σωτήρ δὲν ἐσάλειεν ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς ἀγκύρας του, κόψας αὐτὴν ἀνεπέτασε τὰ ἱστία καὶ πλέων κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀνέμου μετὰ τινος ὥρας εὐρέθη ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, κατὰ τὰ παράλια τῆς Θίβης (Δομπραίνης.)

Ἐκεῖ κατὰ τὸ 1821 διεσώθησαν καὶ δύο μόνον πλοῖα ἐκ τῶν γαλαξειδιωτικῶν, ὅτε ὁ Καπετὰν Πασσᾶς ἐλθὼν μετὰ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου του, διότι οἱ Γαλαξειδιῶται ἐπολέμησαν μὲν γενναίως, ὡς οἱ Ψαριανοὶ μετὰ τινα ἔτη, δὲν εἶχον ὅμως ὑπολογίσει καλῶς, ὡς οὐδ' ἐκεῖνοι, τὰς ἀμυντικὰς δυνάμεις των, ἐστεροῦντο δὲ καὶ πυρπολικῶν καὶ οὕτως ἐξέλιπεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ναυτικὴ μοῖρα ἥτις μεγάλως θὰ ἐχρησίμευεν εἰς αὐτὸν πάντοτε μὲν φυλάττουσα τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, συγχὰ δὲ ἐνουμένη μετὰ τῆς ὑδραϊκῆς ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ προσβάλλουσα ἀποτελεσματικώτερον τὸν ἐχθρὸν εἶτε ἐν τῇ Στερεᾷ εἶτε ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἡ καταστροφὴ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Γαλαξειδιωτῶν ὡς καὶ ἡ τοῦ τῶν Ψαρρῶν εἶχον ἐπιζημιώτατα ἐπακολουθήματα πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ διὰ παντὸς μέσου ἡ Κυβέρνη-

σις, ἢ μᾶλλον οἱ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἀρχηγοὶ ὤφειλον συνεννοούμενοι νὰ προλάβωσιν αὐτήν. Ἐὰν τὸ γαλαξειδιωτικὸν ναυτικὸν δὲν κατεστρέφετο ἐνωρίς, ἢ παρακειμένη τῷ Γαλαξειδίῳ Ἰτέα θὰ ἦτον ὀρμητήριον ὄχι τῶν Τούρκων ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων, ἢ Ναύπακτος θὰ ἐκυριεύετο ἐπὶ τέλους ὑπὸ τούτων, ἴσως δὲ καὶ τὰ φρούρια τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου δι' ἰσχυροῦ ἀποκλεισμοῦ, τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη, τὰ ἀποκλεισθέντα κατὰ ξηρὰν ἐν Ἀκράτα, δὲν θὰ ἐσώζοντο διὰ πλοίων τουρκικῶν, θὰ ἐματαιοῦντο δὲ τσαυταὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν παραλίαν τῆς Αἰγιαλείας ἐκ τῶν φρουρίων τούτων.

Ἄλλὰ ποῦ κυβερνητικὴ πρόνοια καὶ ποῦ συνεννόησις μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν!

Τὴν πρόνοιαν ταύτην περὶ ἀνακτήσεως τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου εἶχεν ὁ Ἀστιγξ καὶ ἐξετέλεσε θαυμασίως τὸ ἔργον του.

Κοπάσαντος τοῦ ἀνέμου καὶ μεταστραφέντος, ὁ Σωτὴρ ἐπανῆλθε τῇ ἐπιούσῃ ἔμπροσθεν τῆς Κέας. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν εἰσέπλεε καὶ ἡ *Καρτερία* μετὰ τῶν δύο λιθυριδῶν αἵτινες ἦσαν ὠπλισμέναι, ἐκάτερα δι' ἐνὸς πυροβόλου τῶν 32 λιτρῶν.

Ἡ *Καρτερία* ἀνεπέτασεν ἀμέσως τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν. Τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξαν καὶ τὰ λοιπὰ 3 σκάφη ὀπισθεν αὐτῆς εἰς τινα ἀπόστασιν ἀγκυροβολήσαντα. Οἱ Τούρκοι ἐν τῇ κούφῃ ἐπάρσει καὶ τῇ ἀμαθίᾳ αὐτῶν τοσοῦτον ἦσαν βέβαιοι περὶ τῆς νίκης, ὥστε δὲν κατῆρξαν τοῦ κανονοβολισμοῦ, πρὶν ἢ ἡ *Καρτερία* ἀγκυροβολήσῃ, φοβούμενοι μήπως αὕτη μετὰ τὴν ἐναρξίν τοῦ καταστρεπτικοῦ πυρός των ἐγκαταλίπῃ τὸν ἀγῶνα καὶ τραπῇ εἰς φυγὴν μετὰ τῶν λοιπῶν πλοίων τῆς μοίρας. Πλὴν τῶν πολεμικῶν σκαφῶν των, ἅπερ βοηθούμενοι ἐκ τοῦ βάθους τῶν ὑδάτων τοῦ λιμένος εἶχον τοποθετήσῃ πλησιέστατα τῆς ξηρᾶς, εἶχον ἐπ' αὐτῆς καὶ δύο πυροβολεῖα καὶ σῶμα στρατιωτῶν ἐκ τριῶν περίπου χιλιάδων ἀτάκτων Ἀλβανῶν. Ὁ Ἀστιγξ ἀγκυροβολήσας εἰς ἀπόστασιν 450 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων κατῆρξε τοῦ κανονοβολισμοῦ διὰ κοινῶν σφαιρῶν, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὸ ρίμμα. Οἱ Τούρκοι ἀνταπήντησαν ἐρρωμένως ἔκ τε τῶν πλοίων καὶ τῶν πυροβολείων. Ἄλλ' ὅτε ἡ *Καρτερία* ἤρχισε βάλλουσα πεφυρακτωμένας σφαίρας καὶ ὀβούζια μετὰ καταπληκτικῆς εὐθυβολίας, τὸ ἀποτέλεσμα ἦτον φοβερόν. Ἐν ἐκ τῶν ὀβουζίων εἰσδύσαν εἰς τὴν ποριτιδαποθήκην τῆς τουρκικῆς μοιραρχίδος ἀνετίναξεν αὐτήν εἰς τὸν ἄερα. Ἐτερον ὀβουζιον εἰσδύσαν εἰς τὸ κῦτος τοῦ ὀπισθεν αὐτῆς ἠγ-

κυροβολημένου βρικίου ἐπήγαγεν ἐν τῷ ἄμα τὴν καταθύθισιν αὐτοῦ ἐκ τῆς πύρας. Ἐτέρου ὄβουζίου διαβράγντος ἐν τῷ ὑποστρώματι τῆς Ἀλγερίνης ἡμιολίας, τὸ πλήρωμά της ἀμέσως ἐγκατέλειπεν αὐτήν. Ἐτέρα ἡμιολία ἐναυτῶ ἐγένετο παρανάλωμα τῶν φλογῶν ἕνεκα πεπυρακτωμένης σφαίρας, ἑτέρα δὲ τοιαύτη σφαῖρα εἰσδύσασα εἰς τὴν πρύμνην τοῦ βρικίου, ὅπερ ὡς ἀνωτέρω εἶχε βυθισθῆ ἐκ τῆς πύρας, ἀπετελείωσε διὰ τῆς πυρκαϊᾶς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Οὕτω πρὶν ἢ τὰ πυροβόλα τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πυροβολείων δυνηθῶσι νὰ προξενήσωσι σπουδαίαν τινὰ βλάβην εἰς τὴν *Καρτεριαν*, αὕτη κατέστρεψε τὰ τέσσαρα μεγαλείτερα πλοῖα τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ πλοίαρχος Τόμας διὰ τοῦ *Σωτήρος* καὶ αἱ δύο κανονιέραι κατεσίγασαν τὸ πῦρ τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς πυροβολείων, κατέλαβον δὲ τὴν Ἀλγερίνην ἡμιολίαν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὴν σύρῳσιν αἰχμάλωτον, διότι παρετηρήθη ὅτι εἶχεν ἐξοκεῖλει εἰς τὰ ἀβαθῆ, τὸ δὲ κατὰστρωμά της ἦτον ἐκτεθειμένον εἰς τὰς βολὰς τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς Ἀλθανῶν. Καὶ ἀπεπειράθη μὲν ὁ Ἀστιγξ διὰ τοῦ ἀτμοῦ νὰ τὴν ἀνεγκύση πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' οἱ κάλοι αὐτοῦ ἐθραύσθησαν. Κατάρθωσαν ὅμως τὰ πληρώματα τοῦ *Σωτήρος* καὶ τῶν δύο λιθουρίδων μετὰ ὑπερανθρωπείους προσπάθειας νὰ ἀποκομίσωσι τὰ ὀρειχάλκινα αὐτῆς τηλεβόλα, εἶτα δὲ παρέδωκαν αὐτὴν τε καὶ τὸ ὑπολειπόμενον βρικίον εἰς τὰς φλόγας. Τότε ἀπέθανε καιρίως βληθεὶς εἰς τῶν τοῦ *Σωτήρος* Ἀγγλων ἀξιωματικῶν γενναίως ὀδηγῶν τοὺς τὸν ἐπίπλου (abordage) ποιησαμένους ἑλληνικοὺς λέμβους, ἐφονεύθησαν δὲ καὶ ἐτραυματίσθησαν καὶ τινες ἄλλοι, ὀλίγοι ὅμως, ἐκ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν. Τὰ δὲ ὑπολειπόμενα σκάφη, ἐπειδὴ εἶχον ἐξοκεῖλει παρὰ τὴν ἀπόκρημνον ἀκτὴν, ὅθεν ἐπυροβόλουσι οἱ ὠχυρωμένοι Ἀλθανοί, καὶ δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ κυριευθῶσιν, ἐπυροπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων διὰ ὄβουζίων. Τὰ δύο φορτηγὰ αὐστριακὰ μόνον συνελήφθησαν.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ περιφανὴς αὕτη νίκη τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποστόλου ὑπὸ τὸν Ἀστιγξα, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς 16/28 Σεπτεμβρίου 1827. Ἡ νίκη αὕτη ἐξέπληξε τότε καὶ φίλους καὶ ἐχθρούς, ἐκλείσε δ' ἔτι μᾶλλον τὸν τε γενναῖον Φιλέλληνα καὶ τοὺς Ἑλληνας ναύτας ἀλλ' ἐξώργισεν εἰς τὸ ἔπακρον τὸν Ἰβραήμ Πασσᾶν καὶ οὕτω κατέστη ἄμεσος αἰτία τῆς ἐν Πύλφ ναυμαχίας. Καὶ ὅμως εἶναι ἥκιστα γνωστὴ καὶ μετὰξὺ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ναυτικῶν τε καὶ λογίων τῆς νεωτέρας γενεᾶς, ὡς ἀντελήφθη ποτὲ αὐτὸς ὁ γράφων πλέων διὰ

τινος τῶν ἀτμοπλοίων τῆς «Ἑλληνικῆς ἀτμοπλοίας» ὅτε προσωρμίσθη εἰς Ἰτέαν!

Οἱ Τοῦρκοι ὁμολογουμένως ἐπολέμησαν μετὰ μεγάλης γενναιότητος καὶ ἐπιμονῆς, προτιμήσαντες νὰ καῶσι καὶ νὰ καταποντισθῶσιν ἐπὶ τῶν πλοίων των μᾶλλον ἢ νὰ παραδοθῶσιν, ἀλλ' ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ὄρμη τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἀκατάσχετοι, ἡ δὲ τόλμη καὶ ἡ ναυτικὴ ἐπιστήμη τοῦ Ἄγγλου αὐτῶν στολάρχου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικῶν ἦσαν ἀπαράμιλλοι. Βεβαιοῦται ὅτι ὁ κρότος τοῦ σφοδροῦ κανονοβολισμοῦ καὶ ὁ πάταγος τῶν ἀνατιναχθέντων εἰς τὸν ἀέρα τουρκικῶν σκαφῶν ἠκούσθη ὡς μακρυνὴ βροντὴ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἐστρατοπεδεύοντο οὐχὶ μακρὰν ἀλλήλων οἱ Πελοποννήσιοι στρατηγοὶ Ἀνδρέας Λόντος καὶ Δημήτριος Μελετόπουλος, καὶ ὅπου τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυμαχίας ταχέως γνωστὴν ἐχαιρετίσθη, ὡς εἶπετο, μετ' ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ παρὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατιωτῶν, ὡς ἔμελλε μετ' ὀλίγας ἡμέρας νὰ χαιρετισθῇ καὶ τὸ τῆς ἐν Πύλῳ.

Εἶναι δὲ περιέργον ὅτι ἐλαχίστην ἢ οὐδεμίαν σχεδὸν βλάβην υπέστησαν τὰ ἑλληνικὰ σκάφη.

Ἔτι δὲ περιέργον εἶναι ὅτι ὁ Ἄστιγξ μετὰ τὴν νίκην του προσωρμισε τὴν *Karτερία* εἰς τινὰ ὄρμον καλούμενον Στραβὰ ὀπισθεν τῆς Περαιώρας ἐν τῷ βορειανατολικῷ μυχῷ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ διέμεινεν ἐκεῖ ἐφ' ἰκανὸν χρόνον, ὅπου καὶ ἐξυλεύσατο, εἰσεκόμισε δηλ. προμήθειαν πρέμων διὰ τὴν μηχανὴν τοῦ ἀτμοπλοίου, διότι, φαίνεται, δὲν ἐθεώρει ἐπαρκὲς τὸ ἐν αὐτῷ ποσὸν τῶν γαιανθράκων. Ἐπισκεψάμενοι τὸ μέρος ἐκεῖνο συνηντήσαμεν γέροντά τινὰ ἐγχώριον ὅστις ἐνθυμεῖται καὶ τὴν προσόρμισιν τοῦ ἀτμοπλοίου καὶ τὴν τοιαύτην ζύλευσιν. Τῆς προσορμίσεως ἐκείνης δὲν ἐδόθη ἀποχρῶσα ἐξήγησις οὔτε παρὰ τῶν ἱστορικῶν οὔτε παρ' ἄλλου τινός, διότι ὁ Ἄστιγξ ἐδύνατο ἄριστα νὰ διαπλεύσῃ πάλιν τὸν πορθμὸν τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου, ἀφ' οὗ διέπλευσαν αὐτὸν ἀσφαλῶς τὰ ἐν Ἰτέᾳ συλληφθέντα δύο αὐστριακὰ φορτηγὰ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῆς *Karτερίας* Ἑλληνοῦ ἀξιωματικοῦ Δημητρίου Καθάκου καὶ ὠδηγήθησαν εἰς Αἴγιναν, ὅπου ἤδρευε τὸ δικαστήριον τῶν λειῶν (*tribunal des prises*).

Ὁ Ἄστιγξ ἐνόει καλῶς ὅτι ὁ Ἰβραήμ Πασσᾶς θὰ ἐξωργίζετο ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς ἐν Ἰτέᾳ μοίρας καὶ θὰ ἀπεπειρᾶτο νὰ τὸν τιμωρήσῃ καὶ τὸν συλλάβῃ, εἰσπλέων τὸν Κορινθιακὸν μετὰ τοῦ στό-

λου του. Ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει, δὲν ἦτο προτιμότερον νὰ ἐκπλεύσῃ ταχέως καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ συνενωθῇ μετὰ τῆς μοίρας τοῦ ἀρχικυάρχου Κόχραν ἢ τῆς μοίρας τοῦ ναυάρχου Μισούλη; Ἡ ὡς Ἀγγλος εἶχε τινα γνῶσιν τῶν μυστικῶν ὁδηγῶν καὶ τῶν προθέσεων τοῦ Ἀγγλου ναυάρχου Κοδριγκτῶνος; Αἱ ἀπορίαι αὗται, ἅς μόνος ὁ Ἀστιγξ ἐπιζῶν ἠδύνατο νὰ λύσῃ, ἔμειναν ἄλυτοι ἕνεκα τοῦ ταχέως ἐπελθάντος θανάτου του.

Z

Ἀληθῶς ὁ Ἰβραήμ. Πασσᾶς σφόδρα ὠργίσθη διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Ἰτέα τουρκικῆς μοίρας, ἣν ἔμαθε διατρίβων ἐν Πύλῳ. Ἐθεώρησεν αὐτὴν ὡς παραβίασιν τῆς παρὰ τῶν συμμάχων προταθείσης καὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων γενομένης δεκτῆς ἀνακωχῆς καὶ ἐξαπέστειλεν ἐκ Πύλου ἰσχυρὰν μοῖραν τοῦ στόλου του εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ὅπως τιμωρήσῃ καὶ τὸν Ἀστιγξ καὶ τὸν Τόμαν διὰ τὴν ἀυθάδειάν των.

Ὁ ἱστορικὸς Φίνλαῦ θεωρεῖ εὐλογά πως τὰ αἰτιάματα τοῦ Ἰβραήμ. Πασσᾶ, ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ ἀπολύτου δίκαιου, ὅτε ὁ Ἀγγλος ναύαρχος Κόδριγκτων εὐρεθείς τότε ἐν Ζακύνθῳ ἐβίασε τὴν τουρκικὴν ταύτην μοῖραν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Πύλον, κατηγορήσας τοῦ Ἰβραήμ παραβίασιν τῆς ἀνακωχῆς, εἰς ἣν κατηγορίαν οὗτος ἀντέταξεν ὅτι αὐτὴ παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρεβιάσθη.

Δὲν νομίζομεν, τὸ καθ' ἡμᾶς, ὅτι τὰ αἰτιάματα τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ ἦσαν δίκαια καὶ ὅτι ὁ Κόδριγκτων κατέστη ἔνοχος διεθνούς ἀδικίας καὶ μεροληψίας.

Ἐν πρώτοις, οἱ Ἕλληνες εἶχον στέρξει ἀδαιρέτως τὴν ἀνακωχὴν κατὰ ξηρὰν τε καὶ θάλασσαν. Ὅτε τὰ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλῳ παρὰ τῶν καὶ ἰδίως τὰ πελοποννησιακὰ ἐδρῶντο ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων, ἐδικαιοῦντο νὰ ἀμυνθῶσι.

Δεύτερον, ὁ Κόδριγκτων εἶχε ρητὰς ὁδηγίας νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κατάπαυσιν τοῦ πολέμου διὰ παντὸς μέσου, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, νὰ προστατεύσῃ δηλ. τοὺς Ἕλληνας, ὅπερ καὶ ἔπραξε. Τοῦτο ἀπέρρεε καὶ ἐκ τοῦ μυστικοῦ ἄρθρου τῆς συνθήκης τῆς 6 Ἰουλίου 1827. Βεβαιοῦται δὲ ὅτι ὁ ἀρχικυάναρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ὅστις ἦν τότε ὁ Δουξ τῆς Ὑόρκης, ἀδελφὸς τοῦ βασιλεύοντος Γεωργίου τοῦ Δ', μετὰ τὸν θάνατον δὲ τούτου βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Οὐίλλιελλμος Δ' ἔγραψεν αὐτῷ ἰδιαιτέρως καὶ ἰδίᾳ χειρὶ τὴν φράσιν *Go a*

heud, ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς τὸ: *Μὴ διατάσης γὰ προθῆς εἰς προσβολὴν τῶν Τούρκων*, ἐν περιπτώσει ἀντιστάσεως αὐτῶν, καὶ τοῦτο ἐδικαιολόγησεν αὐτὸν καὶ ἠθικῶς καὶ νομικῶς, ὅτε ἔπειτα ὑπὸ τῶν φιλοτούρκων Τόρεων ἀπεδοκιμάσθη ἢ ἐν Πύλῳ ναυτικὴ νίκη του, μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ τεθῶσιν ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν Βουλῶν αἱ γνωσταὶ λέξεις: *untoward event*—*ἀπαισιον συμβεβηκός*, περὶ αὐτῆς.

Αἱ πρὸς τοὺς τρεῖς ναυάρχους ὀδηγίαι τῶν οἰκείων κυβερνήσεων ἐπέβαλλον αὐτοῖς τὸ καθῆκον νὰ βιάσῃσι τοὺς Τούρκους εἰς ἀναγκαστὴν ἔστω καὶ δι' ἀποκλεισμοῦ τοῦ στόλου των. Οὕτω τοῦλάχιστον ἐνόησαν αὐτὰς καὶ ὁ Ἄγγλος Κόδριγκτων καὶ ὁ Ῥώσος "Εἰδὴν" ὁ Γάλλος Δερινὺ εἶχε τινὰς δισταγμούς, ἀλλὰ δὲν ἐπέμενεν εἰς αὐτούς.

'Ἄλλ' ὁ συνήθης εἰρηνικὸς ἀποκλεισμὸς δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῆ, διότι ἡ μὲν ὥρα τοῦ ἔτους (Ὀκτώβριος μὴν) ἦτον τρικυμιώδης, παρὰ τὴν Πύλον δὲ δὲν ὑπῆρχεν ἕτερος λιμὴν ἀσφαλῆς δυνάμενος νὰ περιλάβῃ μοῖραν ἰκανὴν πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ αὐτοῦ. Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν οἱ ναυάρχοι ἔπρεπε νὰ εἰσπλεύσῃσι εἰς Πύλον, δὲν εἶχον ὅμως καὶ τὴν πρόθεσιν νὰ ἐπιτεθῶσι πρῶτοι. Βεβαίως ὅτε κατὰ ξηρὰν ὑπάρχουσι ἀντιμέτωποι δύο στρατοὶ ἢ κατὰ θάλασσαν δύο στόλοι, μὴ φιλικῶς διατεθειμένοι πρὸς ἀλλήλους, δύσκολον εἶναι νὰ ἀποφευχθῆ ἢ σύγκρουσις, ἣτις δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἐκ τυχαίου τινὸς περιστατικοῦ, ἀλλ' ἐὰν οἱ Τούρκοι εἶχον τὴν ὑπομονὴν νὰ μὴ πυροβολήσῃσι πρῶτοι, ὡς ἐπυροβόλησαν, καὶ νὰ κατάρξωνται ἀναβλητικῶν διαπραγματεύσεων, ἐν αἷς ἐξέχουσιν, ὡς πάντες οἱ Ἀσιανοὶ, πιθανὸν νὰ μὴ ἐγένετο ἡ ναυμαχία καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ στόλου των. Ἐπαιρόμενοι ὅμως οὗτοι εἰς τὸ πολυάριθμον τοῦ στόλου των (82 σκάφη κατὰ 27) εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ παράταξιν ἐν τῷ λιμένι, εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν πληρωμάτων τῆς αἰγυπτιακῆς μοῖρας παρ' Εὐρωπαίων, ἰδίως παρὰ Γάλλων, εἰς τὰ φρούρια καὶ πυροβολεῖα τὰ ὑπερασπιζόμενα αὐτὸν ἐκ τῆς ξηρᾶς, εἶχον τὴν μωρὰν πεποίθησιν ὅτι θὰ κατέστρεφον τὸν συμμαχικὸν στόλον.

Συνέβη νὰ ἦναι ἀπὸν τῆς Πύλου καὶ ὁ Ἰβραήμ. Πασσᾶς ὅστις ὡς ἀνὴρ νοήμων καὶ πεπειραμένος δὲν θὰ συνεμερίζετο ἕως τὴν πεποίθησιν ταύτην καὶ θὰ προετίμα νὰ δώσῃ τὸν ὅρον τῆ ὀργῆ προσπαθῶν νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἄμεσον μετὰ τῶν Εὐρωπαίων σύγκρουσιν, ὡς ἔπραξε καὶ ὅτε πρό τινων ἡμερῶν ἢ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐτοιμαζομένη νὰ

εἰσπλεύσῃ μοῖρα τοῦ στόλου του, ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τῆς ὁποίας ἐρέθη ὅτι ἐπέβαινε καὶ αὐτὸς οὗτος, ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ἀπειλῆς τοῦ Κοδριγκτώνας, καίτοι οὗτος δύο μόνον πολεμικὰ σκάφη εἶχε πρόχειρα τότε ἐν Ζακύνθῳ, τὸ δίκροτον *Ἀσιαρ*, τὴν ναυαρχίδα του καὶ τὴν φρεγάταν *Τόλμποτ*.

Ἀληθῶς ἠρίθμει μὲν ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος τριπλάσια καὶ πλεον σκάφη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, ἀλλ' ἐκ τούτων 3 μόνον ἦσαν πλοῖα τῆς γραμμῆς, ἤτοι δίκροτα, ἐν ᾧ ὁ εὐρωπαϊκὸς εἶχε 10 τοιαῦτα. Παραλείπομεν τὴν μετὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν πληρωμάτων τῶν δύο στόλων μεγάλην διαφορὰν.

Ὁ λιμὴν τῆς Πύλου εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων καὶ ἀρίστων τοῦ κόσμου. Ἐχει ἕκτασιν 3 μιλλίων κατὰ μῆκος καὶ 2 κατὰ πλάτος. Ἡ νῆσος Σφακτηρία φαίνεται ὡσανεὶ ἐτέθη ἐπίτηδες ἐνώπιον αὐτοῦ ἵνα ἀπαρτίσῃ τὸν σχηματισμὸν του καὶ τὸν ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ τῶν δυτικῶν ἀνέμων. Ἐνεκα τῆς θέσεως τῆς Σφακτηρίας ἔχει δύο στόμια, ἐν μέγα νοτιοδυτικῶς ἔχον εὖρος περὶ τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ μιλλίου, καὶ δι' οὗ κατ' ἀκολουθίαν οὐχὶ τὸ μέγιστον τῶν πλοίων, ἀλλὰ πλείονα τοῦ ἐνὸς τοιαῦτα δύνανται νὰ εἰσέλθωσι συγχρόνως, καὶ ἐν μικρὸν βορειοδυτικῶς, δι' οὗ μόνον μικρὰ σκάφη δύνανται νὰ πλεύσωσι. Περὶ τὸ μέσον δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχει καὶ νησίδριον καλούμενον Χελωνάκι εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς περίπου μιλλίου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς.

Ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ Πύλος ἐκλήθη Νεόκαστρον καὶ Ναυαρίνος. Τὸ δεύτερον τοῦτο ὄνομα προέρχεται ἐκ τοῦ Ἀβαρίνος, καὶ ὅπερ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐδόθη αὐτῇ παρὰ τῶν Ἀβάρων ὅτε οὗτοι ἐδέσποσαν τῶν Σλάβων, οἵτινες εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπὶ τινα χρόνον διέμειναν ἐνταῦθα κατὰ τοὺς σκοτίους χρόνους τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων φυλῶν.

Μικρὸν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ συμμαχικοῦ στόλου εἶχεν εἰσπλεύσει εἰς τὴν Πύλον καὶ ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλέγετο δὲ ὅτι ὁ Ἰβραήμ Πασσᾶς εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἐπέλθῃ ὡς εἴρηται ἐν τοῖς πρόσθεν μετὰ τῶν δύο στόλων κατὰ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν καὶ νὰ καταστρέψῃ αὐτάς καὶ τὸ ναυτικόν των, ὡς πρὸ τινῶν ἐτῶν ὁ τουρκικὸς στόλος εἶχε καταστρέψει τὸ Γαλαξείδιον, τὴν Κάσσον καὶ τὰ Ψαρά, ἔπειτα δὲ νὰ κυριεύσῃ τὴν Αἴγιναν, ὅπου ἦτον ἡ καθέδρα τῆς κυβερνήσεως, καὶ τὸ Ναύπλιον καὶ οὕτω νὰ καταστρέψῃ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἰβραήμ Πασσᾶς ὅπως καταστήσῃ

εἰς τὸ μέλλον ἀδύνατον πᾶσαν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιον νὰ μετοικίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Πελοποννήσου ἢ τοὐλάχιστον τὸ πλεῖστον αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐκαίθην νὰ συνοικίσῃ Αἴγυπτίους ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἤρχισε νὰ ἐπιτελῆ διὰ τῆς μεταφορᾶς πολυαριθμῶν αἰχμαλώτων Πελοποννησίων εἰς Αἴγυπτον.

Καὶ ταῦτα πάντα εἶχον περιέλθει εἰς γνῶσιν τῶν ναυάρχων.

Καὶ ἔπειτα ἔρχονται Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς λέγοντες ὅτι διὰ τῆς ναυμαχίας τῆς Πύλου οἱ ναύαρχοι παρεβίασαν τὸ δίκαιον τῶν ἔθνῶν, διότι αἱ τρεῖς δυνάμεις δὲν εἶχον κηρύξει προηγουμένως τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ὡς ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἰσχυροὶ ὄντες ἐγίνωσκον ἢ ἀνεγνώριζόν ποτε Δίκαιον τῶν Ἐθνῶν ἢ ὡς ἐὰν τὸ Δίκαιον τῆς Ἀνθρωπότητος, τὸ Φυσικὸν Δίκαιον, δὲν ἦτον ἀνώτερον ἐξ ἐθίμου Δικαίου τῶν Ἐθνῶν !

Ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἦν παρατεταγμένους ἐν τῇ μυχῷ τοῦ λιμένος ἀπέναντι τῆς κυρίας αὐτοῦ εἰσόδου, εἰς τρεῖς στοίχους οἵτινες ἀπῆρτιζον ἡμικύκλιον ἢ μᾶλλον σχῆμα πετάλου. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος στοῖχος συνέκειτο ἐξ 22 τῶν βαρυτέρων πλοίων διχρότων καὶ μεγάλων φρεγατῶν, ὁ δὲ δεύτερος ἐξ 26 φρεγατῶν μικροτέρων καὶ κορβιττῶν, βρικίων καὶ ἡμιολιῶν.

Κατ' εἶδος καὶ ἀριθμὸν ὁ στόλος οὗτος συνέκειτο ἐκ τῶν ἐξῆς πλοίων:

Ἐκ	3	διχρότων, ὧν τὸ ἐν τῶν 80 πυροβόλων
	5	μεγάλων φρεγατῶν τῶν 50 καὶ 60 πυροβόλων
	22	μικροτέρων φρεγατῶν
	33	κορβιττῶν
	13	βρικίων καὶ ἡμιολιῶν
	6	πυρπολικῶν

Ἐν ὄλῳ 82 πολεμικῶν σκαφῶν φερόντων περὶ τὰς 2000 πυροβόλα καὶ ὑπὲρ τὰς 15,000 ἄνδρας.

Σημειωτέον ὅτι ἐπὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου ὑπηρετεῖ ὡς προγυμναστῆς τῶν πληρωμάτων ἢ μᾶλλον ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου ὁ τοῦ γαλλικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ πλοίαρχος Λεττελιέ (Lettelier). Οὗτος ὅμως, ὅστις λέγεται καὶ δοῦς τὸ σχέδιον τῆς παρατάξεως τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, ὅτε ὁ Γάλλος ναύαρχος Δερινύ, ἐδήλωσε πρὸ τῆς ναυμαχίας ὅτι ἐὰν αὐτὸς ἢ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Γάλλοι πολεμήσωσι κατὰ τῆς γαλλικῆς σημαίας θὰ θεωρηθῶσιν ὡς προδόται καὶ θὰ τουφεκισθῶσι, μετέβη πρὸ τῆς μάχης ἐπὶ τινος τῶν ἑν τινι

ἄκρα τοῦ λιμένος ἠγκυροβολημένων φορτηγῶν αὐστριακῶν καὶ ἔμμε-
 νεν ἐκεῖ θεατῆς τοῦ ἀγῶνος. Δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν ἄλλοι Γάλλοι ἐκ
 τῶν ὑπηρετούντων ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ ναυτικῷ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν
 ἐξομοσάντων ἦσαν ἐπὶ τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων, ἀλλ' ἦσαν πιθανῶς!

Ἐπῆρχε καὶ Τυνησία μοῖρα ἐκ 3 φρεγατῶν καὶ ἐνὸς βρικήου ἠγκυ-
 ροβολημένη ὀπισθεν τοῦ Χελωνακίου, ἀλλ' αὐτῆ, ἄδηλον διατί, δὲν
 μετέσχε τοῦ ἀγῶνος, ὡς δὲν μετέσχον καὶ τὰ πολεμικὰ μεταγωγικὰ
 τοῦ τουρκικοῦ στόλου :

Ὁ συμμαχικὸς στόλος ἐξ 27 πλοίων ἦν ὡς ἐξῆς συγκεκριημένος.

Ἀγγλικὴ μοῖρα

Δίχροτα	Φρεγάται	Ἐλαφρὰ πλοῖα
Ἀσία πυροβόλ. 84	Γλασκώβη πυρ. 50	Ῥόζα (βρικήιον) πυρ. 18
Γένονα » 74	Καμβρία » 48	Ζωηρὰ (ἡμιολία) » 10
Ἀλιβῶν » 74	Δάρτμουθ » 44	Φιλομήλα » 10
	Τόλμποτ » 28	Κώρωψ » 10
		* Ἐλαφος » 6

Ἦτοι 12 πλοῖα φέροντα 456 πυροβόλα.

Γαλλικὴ μοῖρα

Δίχροτα	Φρεγάται	Ἐλαφρὰ πλοῖα
Σκιπίων πυροβ. 74	Σειρήν πυρ. 60	Ἀλκυὼν
Βρεστανία » 74	Ἀρμίδς » 44	(βρικήιον) πυρ. 18
Τρίαινα » 74		Δάφρη » 18

Ἦτοι 7 πλοῖα φέροντα πυροβόλα 362.

Ῥωσικὴ μοῖρα

Δίχροτα	Φρεγάται
Ἀζόφ πυροβ. 74	Κωνσταντῖνος πυρ. 48
Χαρχοὺτ » 74	Προβοιάι » 44
Ἰεζεκιήλ » 74	Ἐλέρη » 33
Ἀλέξ. Νεόσκης » 74	Κάστωρ » 32

Ἦτοι 8 πλοῖα φέροντα 453 πυροβόλα.

Ἐν ὅλῳ 27 πλοῖα φέροντα 1271 πυροβόλα.

Η

Περὶ τὴν 2ην ὥραν μ. μ. τῆς 8/20 Ὀκτωβρίου 1827 ὁ ναύαρχος
 Σιρ Ἐδουάρδος Κόδριγκτων εἰσήλθεν ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος Ἀσίας ἐν

¹ Ἐν τῷ στρατῷ τῆς ξηρᾶς ἦσαν ἱκανοί, ἐπισημότατος δὲ πάντων ὁ συν-
 ταγματάρχης Sayne ὅστις ἐξομῶσας ἐκλήθη Σουλεϊμάν βέης, ἔπειτα δὲ ἐγένετο
 καὶ Πασσάς.

τῷ λιμένι ἡγούμενος τῶν λοιπῶν πλοίων. Ὁ Γάλλος ναύαρχος ἤκολούθει αὐτῷ κατὰ πόδας τελευταῖος δὲ ἤρχετο ὁ Ῥώσος.

Ὁ τουρκοαίγυπτιακὸς στόλος ἐτέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐνὸς ναυάρχου, Ταχίρ τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ, δύο ἀντιναυάρχων, τοῦ Καπετάμπεη (Ὁθωμανοῦ) καὶ τοῦ Μουχαρρέμ (Αἰγυπτίου). Οὗτοι ἐσήμηναν εἰς ἅπαντας τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων νὰ ἐτοιμασθῶσιν εἰς μάχην.

Ὁ Κόδριγκτων ὅστις ἠγκυροβόλησε μεταξύ τῆς τουρκικῆς ἀντιναυαρχίδος καὶ τῆς αἰγυπτιακῆς δὲν κατῆρξε τῆς προσβολῆς ἀλλ' ἔπεμψε πρότερον διὰ λέμβου πρὸς τὸν Καπετὰν Πασσᾶν ἔγγραφον διὰ τὸν Ἰβραήμ Πασσᾶν δι' οὗ ἀνεκοινοῦτο πάλιν αὐτῷ ἐντονώτερον ἢ ἀπόφασις τῶν τριῶν Δυνάμεων τοῦ νὰ καταπαύσῃσι τὰς ἐχθροπραξίας καὶ τὸ καθῆκον ὅπερ εἶχεν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, τοῦ νὰ ἐμποδίσῃ ἔκπλουν τοῦ στόλου ἐκ τοῦ λιμένος, νὰ ἀποκλείσῃ δηλαδὴ αὐτόν.

Ὡς ἀπάντησις ἐλέγχθη ψυχρῶς ὑπὸ τινος Τούρκου ἀξιωματικοῦ πρὸς τὸν κομιστὴν Ἄγγλον δόκιμον ὅτι ὁ Ἰβραήμ Πασσᾶς δὲν εὐρίσκετο ἐν Πύλῳ, διεπιβάλλετο δὲ ἐκ μέρους τοῦ Ὁθωμανοῦ ναυάρχου πρὸς τὸν Ἄγγλον ἢ παράκλησις νὰ ἀλλάξῃ θέσιν. Ὁ Κόδριγκτων ἀπήντησεν ἀμέσως διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀξιωματικοῦ ὅτι δὲν ἤλθε νὰ λάβῃ ἀλλὰ νὰ δώσῃ διαταγὰς, συνάμα δὲ ἀπήτει νὰ ἀλλάξῃσι θέσιν τὰ πλησίον αὐτοῦ ἠγκυροβολημένα πυρπολικά.

Οἱ Τοῦρκοι οὐδεμίαν ἔδωκαν εἰς τοῦτο ἀπάντησιν, ἀλλ' ἐν ᾧ ἀπεμακρύνετο τῆς ναυαρχίδος ὁ ἀγγλικὸς λέμβος, ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτοῦ διὰ τουφεκίων ἔνδοθεν καὶ ἐφόνευσαν μὲν τὸν Ἄγγλον ἀξιωματικὸν καὶ τὸν Μήλιον πρῶρα τῆς ναυαρχίδος ὅστις ἦν μετ' αὐτοῦ χρησιμεύων καὶ ὡς διερμηνεύς, ἐπλήγωσαν δὲ τινὰς ἐκ τῶν ναυτῶν συνάμα δὲ ἡ ἀντιναυαρχίς τοῦ Καπετάμπεη πλησίον εὐρισκομένη ἐπυροβόλησε κατὰ τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος. Ἡ Ἄστια ἐξεκένωσε τότε παραυτίκα τὰ πυροβόλα τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς κατ' αὐτῆς καὶ ὁ ἀγὼν ἤρξατο. Ἀλλὰ μόλις τούτου γενομένου οἱ ἐν αὐτῇ Τοῦρκοι δὲν ἐξηκολούθησαν τὸν κανονοβολισμὸν, διὰ δὲ τῆς ναυτικῆς σάλπιγγος ἐδήλωσαν ὅτι ἡ προσβολὴ τοῦ ἀγγλικοῦ λέμβου καὶ ὁ ἐπακολουθήσας αὐτῇ κανονοβολισμὸς προῆλθον ἐκ κακῆς συνεννόσεως καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἔλθωσιν εἰς νέας ἐξηγήσεις. Ὁ Κόδριγκτων διέταξε τότε νὰ παύσῃ ὁ κανονοβολισμὸς, ἀλλὰ, μόλις ἔπαυσεν, ἡ αἰγυπτιακὴ ἀντιναυαρχίς ἐξεκένωσε κατ' αὐτοῦ ὅλα τὰ πυροβόλα τῆς πλευρᾶς τῆς. Τότε πλέον ἡ ναυμαχία ἤρξατο ἐκ τοῦ συστάδην. Ἡ Ἄστια

εὐρέθη πρὸς στιγμὴν ἐν δεινῇ θέσει μαχομένη κατὰ δύο τουρκικῶν δικρότων. Ἄλλ' ἔσπευσαν εἰς ἐπικουρίαν αὐτῆς, ἔνθεν μὲν, ἡ πλησίον αὐτῆς εὐρεθεῖσα ἀγγλικὴ φρεγάτα *Δάρτμουθ*, ἔνθεν δὲ ὁ Γάλλος ναύαρχος ἐπὶ τῆς φρεγάτας *Σειρήνος*, παρακολουθούμενος ὑπὸ γαλλικοῦ δικρότου. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν τότε νὰ καύσωσι τὴν τε ἀγγλικὴν ναυαρχίδα, καὶ τὴν φρεγάταν *Δάρτμουθ* διὰ τῶν πυρπολικῶν των ἀλλ' ἀπέτυχον. Πρὸς στιγμὴν αἱ φλόγες ἀνήφθησαν ἐπὶ τοῦ πρῶταιοῦ μέρους τῆς φρεγάτας ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῇ κατῴρθωσαν νὰ τὰς σβέσωσι ταχέως. Ἐκ τῶν πυρπολικῶν τότε ἄλλα μὲν ἐπυρπολήθησαν ἄλλα δὲ ἐβυθίσθησαν ὑπὸ τε τῆς φρεγάτας ταύτης καὶ τῶν προσδραμόντων ἀγγλικῶν ἐλαφρῶν πλοίων. Δὲν ἦσαν Κανάραι, οὐδὲ Πιπῖνοι, οὐδὲ Παπανικολῆδες οἱ ἐν αὐτοῖς ἀλλὰ δὲν ἦσαν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖνοι καθ' ὧν διηθύνοντο. Ἄλλ' ἡ μάχη γενικευθεῖσα ἐξηκολούθει κρατερὰ. Ἐπὶ δύο ὥρας ὁ Καπετάρμπεης καὶ ὁ Μουχαρρέμπης ὑφίσταντο ἐν τῇ ἀγκυροβολίᾳ των τὸ φοβερὸν πῦρ τῆς *Ἀσιας* καὶ τῆς *Σειρήνος*, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κόψαντες τὰς ἀγκύρας των ἐτράπησαν εἰς φυγὴν φερόμενοι εἰκῆ καὶ τυχαίως ἐν τῷ λιμένι. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν πολλαὶ τῶν τουρκικῶν φρεγατῶν, ἄλλαι μὲν βυθισθεῖσαι ἐκ τοῦ κανονοβολισμοῦ, ἄλλαι δὲ πυρποληθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἰδίων πληρωμάτων καὶ ἐγκαταλειφθεῖσαι.

Ὁ Ῥώσος ναύαρχος, κόμης Ἐῖδην, ἐβράδυνε νὰ μετᾶσχη τῆς μάχης, διότι ἐν ᾧ εἰσῆρχετο ἐκόπασεν ὁ πνέων δυτικὸς ἄνεμος. Τοῦτο κατέστησε τὴν θέσιν του ὀπωσῶν κρίσιμον, διότι εὐρέθη ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἐκτεθειμένος εἰς τὸ σφοδρὸν πῦρ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς εἰσόδου πυροβολειῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ πῦρ τοῦτο κατεσίγασε καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸν λιμένα μεθ' ὀλοκλήρου τῆς μοίρας του κατεπυροβόλησε τὸν Καπετὰν Πασσᾶν καὶ τὰ περὶ αὐτὸν πλοῖα καὶ καταστήσας αὐτὰ ἀπόλεμα ἐξησφάλισε τὴν νίκην.

Ἡ ναυμαχία διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ὥρας. Κυρίως εἰπεῖν, ἦτο μάχη διὰ τοῦ πυροβολικοῦ. Καὶ τὰ πλοῖα τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἦσαν ἠγκυροβολημένα καὶ τὰ πλεῖστα τῶν τοῦ συμμαχικοῦ ἐπολέμησαν ἀφ' οὗ ἠγκυροβόλησαν, ἰδίως τὰ ἀγγλικά καὶ τὰ γαλλικά. Ναυτικοὶ ἐλιγμοὶ δὲν ἔγειναν, ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως δὲν ἦτον πλεονέκτημα τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, διότι δὲν θὰ ἦσαν ἐπικρατέστεροι οἱ Τοῦρκοι ἐὰν ἐναυμάχουν ἐν ἀνοικτῷ πελάγει πλείοντες διὰ τῶν ἰστίων καὶ ποιούντες ἐλιγμούς. Ἀπ' ἐναντίας ἡ θέσις ἦν εἶχον ἐν τῷ λιμένι καὶ τὸ πῦρ τῶν παρακτίων φρουρίων ἐξησφάλιζον αὐτοὺς

πολλά πλεονεκτήματα. Ἐπολέμησαν οὐχ ἥττον γενναίως διαμφισβητήσαντες τὴν νίκην ἐπὶ δύο ὥρας, ἀλλὰ τὸ πῦρ αὐτῶν ἦτον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄστοχον καὶ ἄτακτον, ἐν ᾧ τὸ τῶν Εὐρωπαίων διεκρίθη διὰ τὴν κανονικότητα καὶ τὴν εὐθυβολίαν αὐτοῦ. Τοῦτο ἐγίνωσκεν ὁ Κόδριγκτων καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐδίστασε νὰ τοὺς προσβάλῃ κρατερῶς καίπερ μὴ ἔχων κατὰ τὸ φαινόμενον μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του.

Διέπραξαν δὲ οἱ Τούρκοι ἐν τῇ παραφορᾷ των καὶ τὸ σφάλμα νὰ πυρπολήσωσι πολλὰ ἐκ τῶν ἰδίων πλοίων, ὅτε εἶδον ὅτι ἐνικῶντο. Βεβαίως ἐπιβάλλεται εἰς τὸν διοικητὴν στόλου τινὸς νὰ πυρπολήσῃ μᾶλλον τὰ πλοῖα του ἢ νὰ ἴδῃ αὐτὰ περιερχόμενα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ. Ἄλλ' οἱ Εὐρωπαῖοι ναύαρχοι, μὴ ὄντος πολέμου κεκηρυγμένου μεταξὺ τῶν Κυβερνήσεών των καὶ τῆς Τουρκίας, δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ αἰχμαλωτίσωσι τὸν τουρκικὸν στόλον. Οὕτω πολλὰ πλοῖα οἱ Τούρκοι ἀπώλεσαν ἐκ τῆς ἑαυτῶν πραξικοπίας. Καὶ ὅμως τῇ ἐπιούσῃ ἡρίθμουν ἔτι 29, ὧν μεταξὺ 2 δίκροτα, μία μεγάλη φρεγάτα καὶ 5 μικρότεροι. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον 24 τῶν πλοίων τούτων μικρὸν ἐπισκευασθέντα ἔπλευσαν ἀκωλύτως εἰς Ἀλεξάνδρειαν, μεταφέροντα μετ' ἄλλων φορτηγῶν οὐ μόνον ἀρρώστους καὶ τραυματίας ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ἀλλὰ καὶ δισχιλίους Ἑλληνας αἰχμαλώτους, ἰδίως γυναῖκας καὶ παιδιὰ, ἐφ' ᾧ κατεκρίθη ὁ Κόδριγκτων. Καὶ ἐδικαιολογήθη μὲν οὗτος εἰπὼν, ὅτι δὲν εἶχεν ἐντολὴν νὰ παρακωλύσῃ τὸν ἔκπλου τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων του χρῆζοντα ἐπισκευῆς ἕνεκα τοῦ ἀγῶνος ἔπρεπε νὰ πλεύσωσιν εἰς Μελίτην. Ἄλλ' ἡ δικαιολογία δὲν ἦτον ἀποχρῶσα, διότι ἐδύνατο δι' ὀλίγων πλοίων τῶν ἥττον βλαβέντων νὰ ἐπιτηρήσῃ ἐν Πύλῳ τὰ λείψανα τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου ὅπως μὴ ἀπαχθῶσιν αἰχμάλωτοι Ἕλληνες. Ἄλλ' ἕτερόν τι συνέβαινε πάντως ἐν τῷ λογισμῷ αὐτοῦ. Συνησθάνθη ὅτι ἡ νίκη του θὰ ἀπῆρσεν εἰς τοὺς τότε ἰσχύοντας Τόρεις ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἐπισύρῃ εἰς ἑαυτὸν ἔτι μᾶλλον τὴν δυσμένειάν των.

Καίτοι ἡ ναυμαχία εἶχε τελειώσει περὶ τὴν βῆν ὥραν μ. μ. ὁ κίνδυνος ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν νύκτα διὰ τὸν συμμαχικὸν στόλον, ἕνεκα τῆς παρὰ τῶν Τούρκων πυρπολήσεως τῶν ἰδίων πλοίων, πολλὰ τῶν ὁποίων ἐφέροντο τῆδε κάκεισε καιόμενα ἐν τῇ πόλει. Ἐδέησε λοιπὸν τὰ πληρώματα τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων νὰ ἀγρυπνήσωσιν ἐφ'

ὅλην τὴν νύκτα, ὅπως προφυλάξωσιν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς τυχαίας πυρπολήσεως τὰ ἴδια πλοία.

Τὸ πεισματοῦδες τοῦ ἀγῶνος μαρτυρεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου νεκρῶν καὶ τραυματιῶν, ὅστις συνεποσώθη εἰς 650 περίπου, ἤτοι 172 νεκροὺς καὶ 470 τραυματίας. Ὁ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων εἶναι ἀγνωστος, ἀλλὰ κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς συνεποσώθη εἰς τριαχιλίους νεκροὺς καὶ τραυματίας. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι παράδῳξον διότι πολλὰ τῶν πλοίων τούτων κατεβυθίσθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὰ πληρώματα αὐτῶν ἦσαν πολυάριθμα.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν, τὰ μὲν ἀγγλικά καὶ ῥωσικά δίκροτα ἐπλευσαν εἰς Μελίτην χάριν ἐπισκευῆς, τὰ δὲ γαλλικά εἰς Τουλώνα. Μόνον ἐκ τῶν ῥωσικῶν ἀφέθη ἐν Πόρῳ τὸ δίκροτον *Ἰεζεκιήλ* ὡς ἀνεπίδεκτον ἐπισκευῆς καὶ ἐπὶ τινα ἔτη ἐφαίνετο ἐκεῖ ὁ σκελετὸς αὐτοῦ, ὥστε δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ὁ συμμαχικὸς στόλος ἀπώλεσεν ἐν δίκροτον.

Ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ἔμεινάν τινα ἐκ τῶν μικροτέρων πλοίων ἐπιτηροῦντα τὰς κινήσεις τοῦ Ἰβραήμ. Πασσᾶ, ἀλλὰ ποία ἦτον ἡ ἐπιτήρησις αὕτη εἶδομεν ἀμέσως ἀνωτέρω.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἐγένετο ἡ ἐν Πύλῳ ναυμαχία, μεγίστη τῶν κατὰ τῶν Τούρκων νικῶν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἐν Ναυπάκτω. Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς θὰ ἦσαν ἀνεπαρκῆ ὡς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν δὲν ἐπῆρχετο ἡ εἰς τὴν Πελοπόννησον γαλλικὴ ἐκστρατεία τοῦ στρατηγοῦ Μαϊζῶνος καὶ ὁ νικηφόρος πόλεμος τῶν Ῥώσων κατὰ τῶν Τούρκων τῷ 1829.

Ἀληθῶς οὔτε ὁ Ἰβραήμ. Πασσᾶς οὔτε ὁ Σουλτάν Μαχμούτης ἐπτοήθησαν ἐκ τῆς ἐν Πύλῳ καταστροφῆς ὅσον ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῆ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἠτοιμάζετο νὰ διαχειμᾶσῃ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐργασίας, οὗτος δὲ, ἐνθαρρυνόμενος πάντοτε κρύφα ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ, διέκοπτε τὰς διπλωματικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας, ὧν οἱ πρέσβεις ἐγκατελίμπανον τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1827.

Ἄλλ' ἐνταῦθα δὴ χωρεῖ τὸ ῥητόν: «Ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει», διότι ἡ τοιαύτη τοῦ Σουλτάνου ἐπιμονὴ ὠφέλησε μᾶλλον, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, ἢ ἔβλαψε τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐν Πύλῳ ναυμαχία ἐχαίρετίσθη, ὡς ἦτον ἐπόμενον, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, Ῥωσίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁ

βασιλεὺς Κάρολος ὁ Γ' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἀπένειμαν πάρχυτα τοὺς μεγαλοσταύρους των πρὸς τοὺς τρεῖς ναυάρχους. Ἄλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ μόνον μεταξὺ τῶν Φιλελλήνων — καὶ τοιοῦτοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τότε οἱ Οὐίγγοι — ἐχαιρετίσθη ὁμοίως.

Μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Πύλου, δὲν κρίνομεν περιττὸν νὰ παραθέσωμεν, ἐν εἴδει ἐπιλόγου, καὶ τὴν γραφικὴν αὐτῆς ἀφήγησιν τὴν γενομένην παρὰ μάρτυρος αὐτόπτου, ὁ δὲ μάρτυς οὗτος ἦν ὁ περιώνυμος Εὐγένιος Σιου (Eugène Sue) ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Περιπλανωμένου Ἰουδαίου* καὶ τῶν *Ἀποκρύφων τῶν Παρισίων*. Ἡ ἀφήγησις αὕτη ἔχει ᾧδὲ πῶς :

Η ΠΑΡΑΜΟΝΗ

7/19 Ὀκτωβρίου 1827.

Ἐπνεεν ἑλαφρὸς νοτιοδυτικὸς ἄνεμος, οἱ δὲ συμμαχικοὶ στόλοι ἐλοξοδρόμου ἐμπροσθεν τοῦ λιμένος τῆς Πύλου. Ἐκ τῶν πλοίων διεκρίνοντο ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἄλλοτε μὲν λευκαὶ οἰκίαι, φοίνικες (δένδρα) καὶ δώματα, ἄλλοτε δὲ αἱ ἀπόκρημοι κλιτύες τῆς νήσου Σφακτηρίας αἵτινες ἀπέκρυπτον ἐντελῶς ἀπὸ τῶν βλεμμάτων μας τὴν εἴσοδον τῆς λεκάνης ὅπου ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἦν ἠγχυροβολημένος· διεφάνιντο ὅμως ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ ἄπειροι αὐτῶν ἱστοὶ ἄνωθεν τῶν βράχων τούτων μετὰ τῶν ἐρυθρῶν σημαίων καὶ τῶν ποικιλοχρῶν αὐτῶν σημάτων. Καὶ οἱ μὲν Ἄγγλοι κατεῖχον τὸ δεξιὸν τῆς γραμμῆς, οἱ δὲ Γάλλοι τὸ κέντρον καὶ οἱ Ῥῶσοι τὸ ἀριστερόν. Ἦν ἡ δευτέρα ὥρα μετὰ μεσημβρίαν, ὁ δὲ ἀξιωματικὸς τῆς φυλακῆς ἐπὶ τοῦ δικρότου *Βρεσλαυίας* διέκοπτεν ἐκάστοτε τὸν μονότονον περίπατόν του μόνον ἵνα προσηλώσῃ τὸ τηλεσκόπιόν του ἐπὶ τῆς στενῆς διόδου τοῦ λιμένος. Ἐβλεπεν ἀκόμη μετὰ προσοχῆς πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ὅτε παρετήρησεν ὅτι τὰ ἱστία ἐπλατάγιζον ἐπὶ τῶν ἰστῶν καὶ ὅτι τὸ πλοῖον ἔμελλε νὰ στραφῇ.

— Γραμμὴ! ἀνεφώνησεν ἀμέσως, γραμμὴ!

Καὶ δραμῶν πρὸς τὸν πρυμναῖον ἰστὸν ἔκυψεν ἀπὸ τοῦ ἐπιστάγου πρὸς τὸ μέρος τοῦ οἴκακος καὶ εἶπε μετ' ὀργῆς, εὐθὺς ὡς ἐξετελέσθη ἡ διαταγὴ του :

— Ποῖος εἶναι ὁ ἀνόητος, ὅστις κρατεῖ τὸ πηδάλιον; Πῶς! σὺ ἦσο, Μιουλό, εἰς τῶν καλλιτέρων πηδαλιούχων μας; Ἄλλὰ ποῦ ἦτον ὁ νοῦς σου;

— Συμπάθειο, κύριε ύποπλοίαρχε, ἀλλὰ εἶναι ἡ τρίτη φορά ὅπου ἀνοίγει μοναχός του ὁ σουγιᾶς μου.

— Αἶ! Καὶ ἔπειτα τί;

— Τὸ τί εἶναι ὅτι εἶναι κακὸ σημάδι, καὶ αὐτὸ ἐσυλλογιζόμενοι, ἀπεκρίθη ὁ γέρον νάυτης μετὰ τινος ἐντροπῆς.

— Γέρο-Μιουλό, εἶσαι ἀνόητος. Πῶς εἰς τὴν ἡλικίαν σου καὶ μὲ τὴν πεῖράν σου, νὰ πιστεύης εἰς τοιαῦτα παραμύθια!

— Παραμύθια, ἴσως, κύριε ύποπλοίαρχε. . . Ἄλλὰ ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῆς ναυμαχίας τοῦ Τράφαλγαρ τὸ σιδερομάχαιρόν μου διὰ τὰ σχοινιά ἔπεσε δύο φορές ἐπάνω εἰς τὴν μύτην.

— Αἶ! Καὶ λοιπόν; ἠρώτησεν ὁ ἀξιωματικός, μειδιῶν διὰ τὴν σοβαρότητα μεθ' ἧς ὠμίλει ὁ πηδαλιούχος.

— Λοιπόν, κύριε ύποπλοίαρχε, αὐτὸ δὲν ἦτον καθόλου καλὸ σημάδι. Κύτταξε! καὶ διὰ τοῦ δακτύλου του ἔδειξε μακρὰν καὶ βαθεῖαν οὐλὴν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ διερχομένην διὰ τῆς ρινὸς καὶ τελευτῶσαν εἰς τὸ πυκνὸν καὶ πολιὸν ἡμιγένειόν του.

— Σιώπα, γεροτρελέ, καὶ κυβέρνα γραμμὴν, εἶπεν ὁ ἀξιωματικός ἐπιστρέφων εἰς τὴν θέσιν του.

— Αἶ λοιπόν, θὰ ἰδῆς, κύριε ύποπλοίαρχε, εἶπε μετὰ κατηφείας ὁ Μιουλό, στρέφων τὸν οἶακα τοῦ πηδαλίου εἰς τρόπον ὥστε τὰ ἰστία ἐπληρώθησαν ἐκ νέου, τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς πλοῖον, ἀναλαμβάνον τὴν πορείαν του, ἔκλινεν ἀποτόμως πρὸς τὰ δεξιά.

— Τέλος πάντων, εἶπεν ὁ ἀξιωματικός, παρακολουθῶν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου του τῇ πορείᾳ λέμβου τινὸς ὅστις ἐξελθὼν τοῦ λιμένος τῆς Πύλου διηυθύνετο πρὸς τὴν ναυαρχίδα. . . . τέλος πάντων θὰ μάθωμεν νέα.

Καὶ τῷ ὄντι μετὰ ἕν τέταρτον, τρία σήματα διαφόρων χρωμάτων ὑψοῦντο εἰς τὸν ἀρτέμονα τῆς μεγάλης καὶ κομψῆς φρεγάτας, ἥτις τοσοῦτον ὑπερηφάνως ἔφερε τὴν ναυαρχικὴν σημαίαν τοῦ ἱππότου Δερινῷ.

— Κελευστά, ἐφώνησεν ὁ κυβερνήτης, κάλεσον τὸν ἐπὶ τῶν σημάτων ἀξιωματικόν.

Ὁ κελευστής, ποιήσας τὸν στρατιωτικὸν χαιρετισμόν, κατέβη δρομαίως καὶ ἀνέβη πάλιν παρακολουθούμενος παρά τινος ἀνθυποπλοίαρχου.

— Διάβολε! . . . μεγάλα νέα, εἶπεν οὗτος πρὸς τινὰ παρατυχόντα συνάδελφόν του, ἀφ' οὗ παρετήρησε τὰ σήματα. Βλέπεις, φίλτατέ μου,

οὐ κυβερνήται καλοῦνται εἰς τὴν ναυαρχίδα. Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ ὥστε νὰ εἶναι ἡ διαταγὴ τῆς μάχης διότι ἐπὶ τέλους θὰ σαπήσωμεν ἐδῶ. Πηγαίνω νὰ τὸ ἀναγγείλω εἰς τὸν κυβερνήτην.

Μετ' ὀλίγον τὸ πλοῖον ἀνεχώρησεν, ὁ δὲ λέμβος τοῦ κυβερνήτου ἐταλαντεύετο ἔτοιμος παρὰ τὴν δεξιὰν κλίμακα, οἱ δὲ ναῦται ἴσταντο περιμένοντες εὐλαβῶς ἀσκεπεῖς, καὶ τὰς κώπας ἔχοντες ὑψωμένας. Τρεῖς συριγμοὶ τῆς ναυτικῆς σφυρίτρας ἠκούσθησαν, ὁ πηδαλιούχος τοῦ λέμβου ἐκράτησε τὸ σχοινίον τῆς ἀναβάθρας, ὁ κυβερνήτης, πλοῖ-αρχος, κατέβη καὶ καθεσθεις ἐπὶ τοῦ πλουσίου τάπητος, τοῦ κο-σμοῦντος τὸ πρυμναῖον τοῦ λέμβου ἐδώλιον καὶ ἔχοντας ἐνυφασμένον τὰ κρίνα¹ ἔδωκε τὴν διαταγὴν νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Σειρῆνα. Μό-λις τὸ γεγονός τοῦτο ἐγένετο γνωστὸν ἐπὶ τοῦ δικρότου, καὶ οἱ μὲν ναῦται συνεσωρεύθησαν ἐπὶ τοῦ πρῶταιοῦ ἐπιστέγου, οἱ δὲ ἀξιωματι-κοὶ συνεσωρεύθησαν ἐπὶ τοῦ πρυμναίου καὶ οἱ πάντες συνδιαλεγόμε-νοι πρὸς ἀλλήλους πάντοτε ἐξέφερον συμπεράσματα περὶ τοῦ ἀποτε-λέσματος τῆς συνεντεύξεως τοῦ κυβερνήτου μετὰ τοῦ ναυάρχου.

— Τί λέγεις περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων γέρο Ρενάρ; ἠρώτα νέος τις ὑπαξιωματικὸς μεσοπόλιόν τινα ἄνδρα, ὑψηλόν, ξηρόν καὶ ἡλιο-καῆ, ὅστις καθήμενος ἐπὶ τινος διευθέτου παρὰ τὴν θυρίδα καὶ κα-πνίζων ἐξέβαλλεν ἀλληλοδιαδόχως τὸν καπνὸν ὅτε μὲν ἐκ τῶν μυκτῆ-ρων, ὅτε δὲ ἐκ τοῦ στόματος.

— Δηλαδὴ, παιδί μου, ἀπεκρίνατο μετὰ σοβαρότητος τὸ ὑποκεί-μενον τοῦτο, νομίζω ὅτι ὁ κυβερνήτης διευθύνεται πρὸς τὴν Σειρῆνα, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ φθάσῃ εἰς μίαν στιγμὴν, δηλαδὴ! Αὐτὸ τὸ Δηλαδὴ ἦν λέξις προτασσομένη ἢ ὑποτασσομένη παρενθετικῶς ὡς ἄρτυμα πά-σης φράσεως τοῦ ἀρχιπυροβολητοῦ.

— Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀρχιπυροβολητά, εἶπεν ὁ νέος ὑπαξιωματι-κός, δὲν εἶναι μεγάλη σου ἡ ἐφεύρεσις. Εἶναι σὰν νὰ σοῦ ἔλεγα ἐγὼ ὅτι ἡ ἐπάνω ἀντέννα (κεραία) εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὴν κάτω. Ἐγὼ σὲ ἐρωτῶ ἂν πιστεύῃς ὅτι θὰ γαργαλισθῇ ἡ ἀβιζώτη (ἐστία) τῶν κα-νονιῶν σου διὰ νὰ βήξουν.

— Δηλαδὴ, παιδί μου, ἂν πιστεῦῃ κανένας ἐκεῖνο ὅπου ἐπιθυμῇ, τὸ πιστεύω, διότι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι κρίμα νὰ μένουν ἔτσι ἀκί-νητα αὐτὰ τὰ σεβαστὰ ὑποκείμενα καὶ σιωπηλὰ ὡσὰν μία γρατῆ γυ-ναίκα, δηλαδὴ εἰς τὸν ἐσπερινόν!

¹ Τὰ κρίνα ἦσαν, ὡς γνωστὸν, τὰ σύμβολα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Βουρβῶ-νων τῆς Γαλλίας.

Και σχεδὸν ἔκλαιεν ἐκ συγκινήσεως ὁ πολὺς ἀρχιπυροβολητὴς δεικνύων τὴν γραμμὴν τῶν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἀφώνων πυροβόλων.

— Ἀλήθεια, γερο-Ρενάρ, εἶναι κρίμα, διότι φαίνεται ὅτι αὐτοὶ οἱ διαβολότουρκοι ἔκαμαν ἄνω κάτω τὰ πάντα εἰς τὸν τόπον τῶν Ἑλλήνων, ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες εἶναι μία ἄλλη λέπρα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ... Ἀλλὰ θὰ μοῦ εἴπῃς εἰς αὐτό, ἐδῶ εἶναι ἄλλο ζήτημα, ἡ ἐλευθερία. Λοιπὸν ἡ κυβέρνησις ἔχει ἄδικον ... Καὶ εἶναι ἐντροπὴ διὰ ἓνα Γάλλον ὅστις ἐγεννήθη ἐλεύθερος νὰ βλέπῃ ὅτι ἡ ἐλευθερία...

— Δηλαδὴ, παιδί μου, ὅταν ἤμουν ὑπαξιωματικὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀγήματος, τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὅπου ὁ γενναῖός μας ναύαρχος ἦτον πλοίαρχος, εἰμποροῦσαν νὰ μ' ἐγδάρουν παρὰ νὰ μὲ κάμουν νὰ μιλήσω πολιτικά ... Καὶ σὺ τώρα, δηλαδὴ, ὀμιλεῖς πολιτικά ... Λοιπὸν σιώπα ... κάμε ὡσὰν τὰ κανόνια ... Ὅταν εἶπουν : πῦρ, κάμε πῦρ ... καὶ ἀφ' οὗ κάμνης πῦρ, σιωπὴ !

— Ἀλλὰ γέρο—Ρενάρ, ἔχομεν αἷμα εἰς τὰς φλέβας καὶ εἴμεθα Γάλλοι ... καὶ γεννημένοι ἐλεύθεροι καὶ εἰμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἡ ἐλευθερία ! ...

— Δηλαδὴ, δάγκωσε τὴν γλῶσσά σου, διάβολε ! Σὺ δὲν εἶσαι παρὰ ναυτόπαιδον καὶ θέλεις νὰ ὀμιλῃς ... Ἐγώ, ὅπου μὲ βλέπεις, δὲν ὠμιλοῦσα ποτέ. Καὶ ἤμουν εἰς τὸν *Ἐκδικητὴν*¹ καὶ ἤμουν εἰς τὰ πυρπολικά τοῦ Ῥοσσεφόρ, καὶ ἤμουν εἰς τὴν ἐστρατείαν τῆς Ῥωσσίας. Λοιπὸν, ὕστερα ἀπὸ ὅλα αὐτά, μὲ ἔστειλαν εἰς μίαν φρεγάταν, τὴν ὁποίαν ἐκυβερνοῦσεν ἓνας κυβερνήτης ... ὁ ὁποῖος, ὅταν τὸν ἐρώτησαν ἐὰν ἔπρεπε νὰ λασκάρουν τὰ πανιά... λοιπὸν, δηλαδὴ, τοῖς ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἐπήγαινε νὰ ἰδῇ εἰς τῆς ὁδηγίας του, ἐὰν τὸ ἐσυγχωροῦσεν ὁ Ὑπουργός !

— Τί κωμωδία ! Καὶ ἡ ἀδερφοῦλα μου ἡ μικρὴ θὰ ἔκαμνε τὸ ἴδιον !

¹ Σ. Μ. Ὁ *Ἐκδικητὴς* (Vengeur) ἔχει φήμην πατριωτικὴν παρὰ Γάλλοις διότι ἐλέχθη ὅτι ὅτε τὸ γαλλικὸν τοῦτο τρίκροτον ἐν τῇ πρώτῃ μεγάλῃ ναυμαχίᾳ τῇ συγκροτηθεῖσιν πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἀπολέσαν καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ ἰστούς καὶ κατατρυπηθὲν ὑπὸ τῶν σφαιρῶν, ἔμελλε νὰ καταθυσιοθῇ, τὸ πλήρωμα δὲν παρεδόθη, ἀλλ' ἐν ᾧ κατεποντίζετο ἔκανον βόλει ἀκόμη ἔχον ἀναπεπταμένην τὴν τρίκρουρον σημαίαν καὶ ζήτω κραυγάζον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Οἱ Ἀγγλοὶ ὁμῶς ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ φήμη αὕτη ἦν δημοσκοπικὴ ἐφεύρεσις τοῦ Ἰακωβίνου Barrère καὶ ὅτι τὸ πλήρωμα ἅμα ἰδὼν ὅτι τὸ πλοῖον ἔμελλε νὰ καταποντισθῇ παρεδόθη αὐτοῖς.

— Λοιπόν, δηλαδή, αὐτὸς ὁ περίφημος θαλασσινὸς εἰμποροῦσε νὰ μὲ στείλῃ νὰ κυριεύσω ἕνα τρίκροτον μὲ μίαν βάρκαν, καὶ ἐγὼ θὰ ὑπήκουα. Θὰ ἐπήγαινα εἰς τὸν πάτον ἀπὸ τῆς κανονιαῖς, χωρὶς νὰ γελᾶσω καὶ χωρὶς νὰ ἐρωτήσω διὰ τί. Λοιπόν, σοῦ τὸ ἐπαναλαμβάνω, παιδί μου, καὶ ἀκούε το αὐτὸ διότι εἶναι ἀξίωμα γνωστὸν! Μὴ φροντίζης διὰ τὴν ῥηξιδίαν, παρὰ ὅταν πρόκηται νὰ βάλῃς φωτιάν. Δηλαδή, ἐκατάλαβες;

— Ἀξιόλογα, γεροκαπετάνιο, ἀλλὰ ὅταν πάλιν κάνεις συλλογίζεται τὴν ἐλευθερίαν...

— Πάλιν, δηλαδή, πολιτικά. Ἄλλὰ, διάβολε, παιδί μου, διὰ τί δὲν κάνεις ὡσὰν ἐμένα; Διὰ τί δὲν ἐνασχολεῖσαι εἰς... Ἔχω τὸν καιρὸν νὰ ὀμιλῶ πολιτικά, ἐγὼ; Ἐγὼ συλλογίζομαι τὴν οἰκογένειάν μου.

— Ἄλλὰ δὲν εἶσαι ὑπανδρεμένος, γέρο-ῤενάρ! Δὲν ἔχεις οἰκογένειαν. Ἔχεις;

— Δηλαδή, ὅταν δὲν ἔχη κανένας οἰκογένειαν, κάνει δηλαδή ἐγὼ σοῦ ὀμιλῶ διὰ τὰ κανόνια. Νά! τὰ μεγάλα μου κανόνια τῶν 36 λιτρῶν τὰ ὀνομάζω πατέρας... τὰ μικρά μου τῶν 18 παιδιὰ, καὶ τὰς ὠραίας μου χαρωνίδας, μητέρας. Κύτταξε πῶς εἶναι φρόνιμα, τακτικά, σοβαρά, καθαρὰ. Αὐτὰ δὲν ὀμιλοῦν πολιτικά. Ἐὰν ὁ πανάγαθος Θεὸς ἦτον δίκαιος, θὰ τοῖς ἔδιδεν ἐργασίαν. Ἄλλὰ θὰ τὰ ἰδῆς παιδί μου, θὰ τὰ ἰδῆς ἐντὸς ὀλίγου, πιστεύω, εἶπεν ὁ ἀρχιपुरοβολητῆς ἐνθουσιαζόμενος εἰς τρόπον ὡστε οἱ ὀφθαλμοὶ του ἤστραπτον ὡς ἀστέρες. Ἄλλ' ἰδοῦ ὁ κυβερνήτης ὅστις μᾶς ἐπανέρχεται. Θὰ ἰδοῦμεν τί ἀνεμος φυσάει.

Ὁ κυβερνήτης ἦτον ἤδη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἡ φυσιογνωμία του ἦτον φαιδρωτάτη, ἐκράτει δὲ ἔγγραφά τινα εἰς τὴν χεῖρα.

— Κύριε, εἶπεν εἰς τὸν ὑπαρχον, ἀντιπλοίαρχον, εἰσερχόμενος εἰς τὸ δωμάτιόν του. Κάλεσον τὸ ἐπιτελεῖτον τῶν ἀξιωματικῶν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμβουλίου.

— Πολὺ καλὰ. Καθὼς φαίνεται θὰ γελᾶσωμεν, εἶπεν ὁ πηδαλιούχος Μιουλό, φέρων τὰ βλέμματα του ἀπὸ τῆς πυξίδος εἰς τὰ ἰστία, καὶ ἀπὸ τῶν ἰστίων εἰς τὴν πυξίδα.

Οὐδὲν θετικὸν εἶχε διαδοθῆ περὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ ναύαρχου καὶ ὅμως μετὰ μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς ἐξόδου τοῦ ἐπιτελείου ἐκ τῆς αἰθούσης τὰ πνεύματα ἦσαν ἄνω κάτω ἐπὶ τῆς Βρεσλαυίας. Τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν σιωπὴν διεδέξατο εἰδὸς τι χαραξ παραφόρου. Ἐσφιγγον

τάς χεῖρας ἀλλήλων οἱ τοῦ πληρώματος, ἐγέλων, ἐβλασφήμουν φαιδρῶς, ἰδίως δὲ παρεφέροντο ἐκ τῆς χαρᾶς οἱ νεοσύλληκτοι ναῦται.

— Λοιπόν, ἔλεγε νεανίας τις ἔχων τὸ βλέμμα ζωηρὸν καὶ τὸ δέρμα ἡλιοκαές, πλησιάζων τὸν ἀρχιπυροβολητὴν Ῥενάρ. Λοιπόν, αὐριον θὰ χορεύσωμε. Ἐγὼ θὰ ἔδωκα δύο μισθοὺς ν' ἀρχίζε ἀπὸ τώρα ὁ χορός. Καὶ σύ ;

— Ἐγὼ, εἶπε σοβαρῶς ὁ ἀρχιπυροβολητής, λοιπόν, δηλαδή. Καλλίτερα ἔχω αὐτὸ παρὰ μίαν τρικυμίαν, καὶ ἤρχιζε πάλιν μασσῶν τὸν καπνὸν του. Διότι ἡ ψυχρότης καὶ ἡ σοβαρότης τῶν παλαιῶν ναυτῶν ἦτον εἰς παράδοξον ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀρεϊμάνιον ἐνθουσιασμὸν τῶν νέων. Οὐχὶ ὅμως ἄνευ ἐνδομύχου εὐχαριστήσεως προσημεϊδίων πρὸς τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν νέων τὸν γεννώμενον ἐκ τῆς ιδέας τῆς πρώτης μάχης, ἀλλ' εἰθισμένοι πρὸ πολλοῦ εἰς τοὺς τοιοῦτους ἀγῶνας ἐγίγνωσκον ὅτι τὴν ἔξαψιν τῆς στιγμῆς ἤθελον διαδεχθῆ διαλογισμοὶ σοβαρώτεροι.

Ἦρχισεν ἐπὶ τοῦ πλοίου ἡ πρὸς τὴν μάχην παρασκευή· ἤρθησαν ἐκ τῶν πυροβολείων πάντα τὰ ἐπιπροσθούντα, ἦτοι προσωρινὰ χωρίσματα μαγειρεῖα, δωμάτια κλπ. Ἐν τοῖς θωρακίοις ἐπέθησαν πυροβοληταὶ καὶ μικρὰ πυροβόλα. Ταῦτα πάντα ἐξήπτον τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν νεοσυλλέκτων ναυτῶν, ἀλλ' ὅτε μετὰ τινα ἀνάπαυλαν κατηνύσθη ἡ ἔξαψις αὕτη, περιέργως μεταβολὴ ἐφάνη ἐν τῇ ψυχικῇ καταστάσει μέρους τινὸς τοῦ πληρώματος. Οἱ μὲν παλαιοὶ ναῦται διετήρησαν τὴν ἔκφρασιν ἐκείνην τῆς ἀκηδεΐας καὶ τῆς εὐσταθείας ἣτις τοῖς εἶναι συνήθης, οἱ δὲ νέοι ἐγένοντο σιωπηλοὶ καὶ σύννοες. Ἀπεμονώθησαν, ἐπιζητοῦντες τὴν ἀπομόνωσιν ἐκείνην ἣν εὐρίσκει τις καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πλοίου. Τότε οἱ διαλογισμοὶ των ἐστράφησαν πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς τοὺς οἰκείους των, πρὸς τὰ σχέδιά των. Τότε μόνον ἠδυνήθησαν νὰ ἀναλογισθῶσι τὰς περιπετείας τῆς μάχης, εἰς ἣν ἔμελλον γενναίως νὰ ἐκτεθῶσιν. Οὐχὶ ὅμως ἐκ φόβου ἐξέλιπεν ἡ φαιδρότης των ἐκείνη ἀλλ' ἐκ τοῦ θλιβεροῦ καὶ εὐσεβοῦς συναισθήματος τοῦ καταλαμβάνοντος τὴν ψυχὴν ἐκείνων οἵτινες μέλλουσι κατὰ πρῶτον νὰ μετάσχωσι μάχης σπουδαίας.

Ὁ κυβερνήτης, ὃν μακρὸν καὶ ἔνδοξον στάδιον εἶχε καταστήσει ἱκανὸν νὰ γινώσκῃ κατὰ βάθος τὴν θαυμασίαν ταύτην κατηγορίαν τῶν ναυτῶν, ἀφ' οὗ προσεφώνησεν αὐτοῖς καταλλήλως διὰ βραχέων, τοῖς εἶπε :

— Καὶ λοιπόν, παιδιὰ μου, δὲν χορεύομεν ἀπόψε ! Καὶ ὅμως εἶ-

ναι ἡ ὥρα. Ἐμπρός, ἔνα γύρον. Κύριοι ἀξιωματικοί! Δότε τὸ παράδειγμα.

Καὶ ἀμέσως ἡ χαρὰ ἐπανῆλθεν εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ κατηφῆ πρόσωπα. Φανοὶ ἐκομίσθησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, διότι εἶχεν ἐπέλθει ἡδὴ ἡ νύξ, λαμβάνονται ἀπὸ τῶν χειρῶν καὶ οἱ πάντες, ναῦται, ὑπαξιωματικοί, ἀξιωματικοί, ἀνευ διακρίσεως βαθμοῦ ἀρχίζουσι τὸν χορὸν ἐπὶ τοῦ πρυμναίου ἐπιστέγου. Ἄδουσιν ᾠσματα τῆς Γαλλίας, ᾠμάτια, ἐπωδὰς γαλλικὰς καὶ ἦτον περίεργον πρᾶγμα νὰ βλέπῃ τις χιλίους διακοσίους ἀνθρώπους, οἵτινες τῇ ἐπαύριον ἐμελλον νὰ κινδυνεύωσι τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, χορεύοντας μετὰ φαιδρότητος ἐπὶ μιᾶς σανίδος ἥτις μόλις τοὺς ἐχώριζεν ἀπὸ τῆς ἀβύσσου καὶ προοιμιαζομένους τὸν φοβερὸν ναυτικὸν ἀγῶνα διὰ φαιδρουῦ καὶ παραφόρου στροβίλου (valse). Ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἐκείνοις ᾠσμασιν ὑπῆρχεν οἰονεὶ τις ζῶσα ἀνάμνησις τῆς πατρίδος ἥτις διεσκεδάζετο εἰς τὸ ἄπειρον καὶ ἔφθανεν ἀπηχοῦσα καὶ θνήσκουσα βαθμηδὸν μέχρι τῆς ἀκοῆς τῶν ναυάρχων τοῦ Ἰβραΐμ.

Μετὰ δύο ὥρας ὁ κυβερνήτης, μὴ θέλων νὰ γείνωσι κατάκοποι οἱ ἄνδρες οὗτοι οἵτινες εἶχον ἀνάγκη ὅλων τῶν δυνάμεων τῶν διὰ τὴν ἐπιούσαν, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀποχωρήσεως. Ἀνεγνώσθη ὁ κατάλογος, καὶ ἕκαστος λαβὼν τὴν κρεμαστὴν κλίνην του κατέβη εἰς τὰ πυροβολεῖα καὶ ἀναρτήσας αὐτὴν εἰς τὴν συνήθη θέσιν κατεκλίνθη. Ἐπὶ τινα χρόνον ἔτι ἠκούοντο γέλωτες σιγαλοί, σκώμματα, χαιρηντισμοὶ στρατιωτικοί, μακρὰ συζητήσεις περὶ τῆς ἀνδρείας τῶν Αἰγυπτίων, περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἀποφεύγειν τὰ πυρπολικά ... Ἐπειτα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον αἱ φωναὶ αὐταὶ ἔπαυσαν καὶ βαθεῖα σιγὴ ἐπεκράτησεν ἐπὶ τοῦ δικρότου ὅπερ ἔπλεε τὰ ἱστία ἔχον συνεσταλμένα, ἄτε περιμένον τὴν ἡμέραν.

Τὸν ζωηρὸν ἐκεῖνον θόρυβον διεδέχθη ἄκρα ἡσυχία. Ἐκαστος ἀξιωματικὸς κατέβη εἰς τὸ μικρὸν καὶ σκοτεινὸν δωμάτιόν του. Ἐκεῖ ἐπῆλθον οἱ λυπηροὶ διαλογισμοί. Τότε ἕκαστος προσβλέπει μετ' ἀγάπης πρὸς τὸ σκῆνωμα ἐκεῖνο ὅπου διῆλθον τσαῦται ὥραι ἡδέος ῥεμβασμοῦ καὶ μαλθακῆς ῥασιτώνης καὶ ὅπου ἐγεννήθησαν ἐν τῷ νῆϊ τσαῦτα λαμπρὰ καὶ φαντασιώδη σχέδια.

Καὶ οὗτος μὲν ἀνοίγει τὸ γραφεῖόν του καὶ ἀναγινώσκει τὸ γράμμα τοῦ γέροντος πατρός, ἢ τῆς ἐρωμένης, ἢ τῆς ἀδελφῆς. Ἐκεῖνος δὲ ἀναλογίζεται ἐπὶ πολὺ τὸ παρελθόν, ἐπ' ὀλίγον τὸ παρόν, καὶ οὐδαμῶς τὸ μέλλον· ἀποπνίγει μύχιον στεναγμόν, ἀποδιώκει κακὸν προ-

αίσθημα και γράφει μετὰ σπουδῆς γραμμὰς τινας. Εἶναι αὐταὶ αἱ τελευταῖαι βουλήσεις, οἱ τελευταῖοι πόθοι ἐνὸς θνήσκοντος στρατιώτου. Εἶναι προσευχή ... μία λέξις ἀποχαιρετισμοῦ ἢ ἀναμνήσεως εἰς μίαν γυναῖκα, εἰς μίαν μητέρα, ἣτις μέλλει νὰ ἐγγχειρισθῆ εἰς φίλον συνάδελφον διὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ γράψας ἤθελε φονευθῆ.

Καὶ μετὰ τοῦτο οἱ πάντες κοιμῶνται καὶ κοιμῶνται καλῶς, διότι εἶναι ἄνθρωποι φιλότιμοι καὶ γενναῖοι, καὶ ἀρ' οὐ ἀπέτισαν τὸν φόρον των εἰς τὴν φύσιν, εἰς ἓν ἀληθὲς αἶσθημα, τῇ ἐπιούσῃ ἔσονται ψυχροὶ καὶ ἀτεγκτοὶ, διότι ἐν τῷ μέσῳ τῶν πολυβόλων, τοῦ συρίγγματος τῶν σφαιρῶν, τοῦ τρισμοῦ τῶν καταπιπτόντων ἰσθῶν καὶ τῶν φωνῶν τῶν θνησκόντων, μικρὰ θέσις μένει ἐν τῇ καρδίᾳ πρὸς αἶσθημα τρυφερόν, πρὸς ἀνάμνησιν ἐρωτικὴν.

Ἄλλὰ τοῦλάχιστον ἐκεῖνοι δύνανται, κατὰ τὰς μακρὰς ταύτας ὥρας, τὰς προηγουμένας τῆς μάχης, νὰ ἀναπολήσωσι φαεινὰς εἰκόνας εἰς τὴν μνήμην των καὶ νὰ ζήσωσιν ἐπὶ τινας ἔτι ὥρας τὴν ζωὴν τῆς γλυκείας ταύτης φαντασιοκοπίας. Ἄλλ' ἐκεῖνος ὅστις ὑπέχει πᾶσαν τὴν ἀπειρον ταύτην εὐθύνην; Ὁ νάυαρχος; Ὡ!, ἐκεῖνος εἶναι δυστυχὴς λίαν δυστυχὴς! διότι οὐδὲ μίαν στιγμὴν ἔχει νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ζωὴν, οὐδὲ ἓνα παλμὸν τῆς καρδίας του εἰς τὰς ἀνθρωπίνους συγκινήσεις του. Ἐν τῇ σιωπῇ καὶ τῇ μελέτῃ ὀφείλει νὰ ὑπολογίσῃ τὰς ἀπείρους περιπετείας αἰματηρᾶς μάχης, τὴν κίνησιν τοῦ στόλου ὃν διοικεῖ.

Πρέπει νὰ ἔχῃ τόλμην, ἵνα συλλάβῃ ἐν τῷ νῷ, καὶ ψυχραιμίαν ἵνα ἐκτελέσῃ. Ἐκεῖνος δὲν κοιμᾶται. Ἀγρυπνεῖ ὑπὲρ ὅλων, οἵτινες κοιμῶνται ἡσυχῇ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὀνόματός του. Τούτου ἕνεκεν, διὰ τῶν δύο πυρμναίων θυρίδων τῆς *Σειρήνος*, ἡδύνατό τις νὰ ἴδῃ, εἰς τὸ φῶς τοῦ λαμπτήρος, ἄνδρα τινὰ νέον ἔτι, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντα προσηλωμένους μετ' ἀδιασπάστου προσοχῆς ἐπὶ χάρτου τινὸς τῆς ναυμαχίας, μειδιῶντα καὶ σημειοῦντα μετὰ φιλαυτίας τὴν θέσιν τῆς φρεγάτας αὐτοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κινδύνου.

Ἄλλ' ἄλλη τις σκηνὴ συνέβαινεν ἐπὶ τῆς πύρας τῆς *Βρεσλαύτας*. Ὁ πηδαλιούχος Μιουλό καὶ ὁ πυροβολητὴς Ῥενάρ ἐκαθέζοντο ἐπὶ τῶν ἄκρων κλίνης τινὸς ἐντὸς τοῦ κοιτωνίσκου των, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπῆρχε μία φιάλη καὶ δύο ποτήρια ἐκ λευκοσιδήρου.

— Λοιπὸν, εἴμεθα σύμφωνοι, Ῥενάρ, εἶπεν ὁ Μιουλό, εἰς τὴν περὶστασιν ὅπου τὴν πάθω, δηλαδὴ σκοτωθῶ...

— Λοιπὸν δηλαδὴ, φίλε, ἐγὼ παίρνω τὸν Γεώργη μαζί μου.

— Θὰ σοῦ εἶναι ἴσως ἐνοχλητικὸν αὐτό;

— Ναί, ἀλλὰ τί θέλεις νὰ γείνη χωρὶς ἐσένα αὐτὸς ὁ καυμένος ὁ μικρός. Βλέπεις, Μιουλό, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ μάτι τοῦ πατέρα, διὰ νὰ ἰδῇ ἐὰν τὸ παιδί στέκη καλὰ εἰς τὴν ἐπάνω ἀντέννα (κεραίαν) ἢ ἐὰν δένη καλὰ τὸ πανὶ ἐπάνω εἰς τὴν ὠραν τῆς τρικυμίας.

— ὦ εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ πολὺ, Ῥενάρ. Γιατί, τί νὰ σοῦ εἰπῶ! Δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἔβγῃ ἀπὸ τὸν νοῦν μου. Νομίζω ὅτι αὐριον θὰ κοκκαλώσω! ... Δύο φοραὶς ὁ σουγιᾶς μου ἄνοιξε μοναχός του.

— Λοιπὸν δηλαδὴ, δὲν θέλω νὰ σὲ τρομάξω, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι καλὸ σημάδι...

— Τέλος πάντων, ὅ,τι θέλῃ ὁ Θεός. Ἄλλὰ λυποῦμαι διὰ τὸν Γεώργη.

— Θὰ φροντίσω ἐγὼ ... Δηλαδὴ, σοῦ τὸ ὑπόσχομαι.

— Τὸν καυμένον τὸν μικρόν! Κύτταξε πῶς κοιμάται!

Καὶ οἱ δύο παλαιοὶ ναυτικοὶ ἐπλησίασαν πρὸς μίαν κλίνην κρεμαμένην, εἰς μίαν γωνίαν τοῦ κοιτωνίσκου. Πῶς, παιδίον δεκαετὲς ἐκοιμάτο ἡσύχως, ἡ δὲ μορφή του εἶχεν ἐν τῷ ὕπνῳ του ἔκφρασιν φαιδρότητος καὶ νοημοσύνης παράδοξον διὰ μίαν τόσον τρυφερὰν ἡλικίαν. Ὁ Μιουλὸ τὸ παρετήρησεν ἐπὶ στιγμᾶς τινας ἐν σιωπῇ. Ἐπειτα οἱ ὀφθαλμοὶ του ὑγράνθησαν καὶ ἐν δάκρυ ἔρρευσεν ἐπὶ τῆς παρεῖας τοῦ κοιμωμένου υἱοῦ του.

— Νὰ πάρῃ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, εἶπε, σπογγίζων τοὺς ὀφθαλμούς του διὰ τοῦ νότου τῆς χονδροειδοῦς καὶ πεπισσωμένης παλάμης του... δὲν εἶμαι δειλὸς καὶ ὅμως, Ῥενάρ... ἄκουσε. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ μὴ ἐγένετο ἡ κατηραμένη ναυμαχία.

— Αἶ λοιπὸν δηλαδὴ! Δὲν εἶμαι ἐγὼ ἐδῶ, ἀδελφέ; εἶπε γεγωνυῖα τῆ φωνῇ ὁ Ῥενάρ ῥιπτόμενος εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μιουλό, καὶ κλείων τοὺς ὀφθαλμούς του, ἵνα μὴ ἰδῇ ὅτι καὶ αὐτὸς ἐδάκρυε.

— Ἄς εἶναι, Ῥενάρ, καλὲ μου ἀδελφέ, ἄς εἶναι. Δὲν εἶμαι ἡσυχος... Σὺ ἔχεις δίκαιον νὰ μιλήῃς καθὼς μιλεῖς, διότι εἶσαι βέβαιος διὰ τὸ πετσί σου, ὅτι δὲν θὰ τὸ ἀφήσῃς εἰς αὐτὸν τὸν διαβολοχορόν.

— Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Τρεῖς φοραὶς ἐφύσησα εἰς τὸ φανάρι μου καὶ τρεῖς φοραὶς τὸ ἄναψα πάλιν ἅμα τὸ ἐσήκωσα εἰς τὸν ἀέρα. Ἐγὼ ἔχω βεβαιότητα ὅτι θὰ τὴν γλυτώσω. Καὶ τότε, τί φοβεῖσαι;

— Τὸν καυμένον τὸν Γεώργη! εἶπεν ὁ Μιουλό. Αὐτὸς ὅπου εἶναι τόσον ἔξυπνος καὶ τόσον ζωηρός! Προχθές, ὅσον τὸ συλλογίζομαι τόσον γελῶ, δὲν τα ἐκατάφερα τόσον καλὰ ὥστε, ἐν ᾧ τὸν ἐκυνηγοῦσαν

νὰ τὸν πιάσουν τρεῖς ναῦται νεοσύλλεκτοι, αὐτὸς ἐπήδησεν ἐπάνω ἀπὸ τὸν φεγγίτην τοῦ θαλάμου, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἐκατρακύλησαν εἰς τὸ ὑπόστρωμα καὶ ὁ ἕνας μάλιστα ἐχτύπησε τόσο δυνάτᾳ τὸ πόδι του, ὥστε ὁ ἰατρὸς ἔλεγεν ὅτι ἔπρεπε νὰ τοῦ τὸ κόψουν!

— Τὸ βέβαιον εἶναι, ὁ Μιουλό, εἶπε σοβαρῶς ὁ Πενάρ ὅτι ὁ Γεώργης ὑπόσχεται νὰ γένη ἕνας ἀξιόλογος ναύτης καὶ ἐγὼ θὰ ἐπιμεληθῶ τὴν προκοπὴν του, ἐὰν σὺ μὲς ἀφήσης χρόνους, νὰ ἦσαι βέβαιος.

— Τέλος πάντων, καλέ μου γέρο-Πενάρ, ἔχε ὑγείαν καὶ σὲ εὐχάριστῶ, ἐὰν δέν σε ἐξαναῖδῶ ὕστερα ἀπὸ τὸν χορὸν.

Καὶ οἱ δύο οὗτοι ἄνθρωποι ἐνηγκαλίσαντο ἀλλήλους ἐγκαρδίως, μεθ' ὃ κατεκλίνθησαν περιμένοντες τὴν αὐγὴν διότι διὰ τῆς βίας ἔμελλον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν λιμένα ἅμα τῇ ἡμέρᾳ.

Η ΜΑΧΗ

8/20 Ὀκτωβρίου 1827.

Ἴδου ἡ ἡμέρα ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος ἤρχισε νὰ χρυσιῖζῃ διὰ τῶν ἀκτίων του τὰ τόσο κυανᾶ, τόσον δροσερά, τόσον διαφανῆ ἐκεῖνα ὕδατα τῆς Μεσογείου, ἐλαφρὰ δέ τις ὀμίχλη ἐπικάθηται ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τῆς Σφακτηρίας βράχων. Ἐγέρθητι ταλαίπωρε ναῦτα, ἐκτίναξον τὰ αἰμωδιῶντα μέλη σου, δίπλωσον τὴν κλίνην σου τὴν κρεμαστὴν καὶ δράμε εἰς τὸν ἦχον τοῦ τυμπάνου. Πόσος ἔγεινε καὶ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἠρώων ἐκείνων οἵτινες βαθέως ἐκοιμῶντο κατὰ τὴν νύκτα τὴν πρὸ τῆς μάχης!... Ἄλλὰ πόσοι ἤρωες ἄγνωστοι κοιμῶνται ὁμοίως κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν ἐκείνων πυροβολείων τῶν πολεμικῶν πλοίων! διότι ὄχι μόνον κοιμῶνται βαθέως, ἀλλὰ καὶ βέγγουσι καὶ οἱ βόγγχοι των, τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι ἀνώτεροι τοῦ ἦχου τοῦ τυμπάνου!

Οἱ ναῦται ἀνέρχονται, ὁ κατάλογος ἀναγινώσκειται καὶ εἶναι τῷ ὄντι εὐχάριστον νὰ ἀκούῃ τις τὰς ἀνδρικὰς καὶ ἡχηρὰς ἐκεῖνας φωνὰς ἀποκρινομένας εἰς ἕκαστον ὄνομα. Μόνον ἕκαστος αὐτῶν λέγει καθ' ἑαυτὸν βεβαίως, θεωρῶν μετὰ συμπαθείας τοὺς πλησίον του: «Αὐτὴν τὴν ἐσπέραν, ἴσως, αὐτὰί αι πυκναὶ γραμμαὶ θὰ εἶναι ἀραιωμένα, ἀντ' αὐτῶν τῶν φωνῶν, τῶν τόσων ἡχηρῶν, θὰ ἀκούσω βόγγχους ὑποκώφους καὶ ἀποπνιγομένους καὶ αὐτὰ τὰ πρόσωπα τὰ ἡλιοκαῆ θὰ εἶναι ὠχρὰ καὶ αἱματόφυρτα. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους, ἀφ' οὗ χρειάζεται νὰ πέσωσι νεκροὶ καὶ τραυματῆται, ἅς εἶναι καλλίτερα αὐτοὶ παρὰ ἐγὼ!»
Εἶναι τόσο φυσικὸν τὸ τοιοῦτον!

Κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν τῆς πρωίας ἕκαστος ἐκ τοῦ πληρώματος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ μεταβῆ εἰς τὴν τῆς μάχης θέσιν του. Τὰ ὄπλα ἐχομίσθησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ἠνεψόθη δὲ ἡ πυριτιδαποθήκη. Κατέβησαν τότε εἰς τὸ πυροβολεῖον ὅπου ἦσαν τὰ πυροβόλα τῶν 36 λιτρῶν (σφαίρας). Ἦτον λαμπρὸν θέαμα. Τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, εἰσερχόμενον διὰ τῶν θυρίδων τῶν πυροβόλων, ἀντανεχλάτο ἐπὶ τε τῶν ναυτῶν καὶ τῶν μελάνων καὶ λείων πυροβόλων, κατὰ τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Ῥέμπραντ, ἐν ᾧ τὸ μέσον καὶ τὸ πρόσθεν τοῦ πυροβολείου ἔμενον ἐν τῇ σκιᾷ. Μόνον ἕνεκα ἰδιοτροπίας τοῦ φωτὸς ὁ σιδηρὸς τῶν λογγῶν καὶ τῶν ξιφῶν τὰ ὁποῖα ἦσαν θεθειμένα περίξ τοῦ ἰστοῦ ἔλαμπε κατὰ διαστήματα, ὡς σελάγισμα ἀστραπῆς· οἱ δὲ ναῦται πάντες, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μικρὸν ψιθίνον πῖλον, ὡς ἔνδυμα δὲ ἀναξυρίδα καὶ χιτῶνα δεδεμένον περὶ τὴν μέσην διὰ ζώνης ἐρυθρᾶς, περιεκύκλουν σιωπηλῶς τὰ πυροβόλα των.

Αἱ θρυαλλίδες ἔκαιον, ἕκαστος δὲ σκοπευτὴς στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ νώτου τοῦ πυροβόλου ἐκράτει τὸ σχοινίον τοῦ ἐναύσματος διότι ἐπὶ τῶν πλοίων ἡ ἐκπυροκρότησις τῶν πυροβόλων διενεργεῖται ὡς καὶ ἡ τῶν τουφεκιῶν. Ἐπὶ τῆς πρύμνης ὁ ἀρχαιότερος τῶν ὑποπλοιαρχῶν ἔδιδε διαταγὰς εἰς ἕνα ἀνθυποπλοίαρχον καὶ εἰς τινὰς δοκίμους, οἵτινες ἦσαν τεταγμένοι ἐπὶ τῶν ἀρμένων. Ὁ δὲ Ῥενάρ, ὁ ἀρχιπυροβολητής, ἐβάδιζεν ἄνω καὶ κάτω, ἐστρέφετο, ὠμίλει χειρονομῶν πρὸς ἕκαστον ναύτην καὶ ἕκαστον πυροβόλον, ὅτε μὲν ἐκφέρων ἀπειλὰς, ὅτε δὲ κολακεύων καὶ ἐμψυχῶν. Φθὰς εἰς τὸ πέμπτον πυροβολεῖον τῆς δεξιᾶς ἐστάθη καὶ ῥίψας βλέμμα ἐταστικὸν ἐπὶ τοῦ διευθέτου.—Λοιπόν, δηλαδή, σὺ εἶσαι ἐδῶ ὁ σκοπευτής, Γκιλμπό, εἶπε πρὸς τινὰ ὑψηλὸν νέον ναύτην ὅστις ἔπαιζε μετὰ τοῦ κέρατος τοῦ περιέχοντος τὴν πυρίτιδα.

— Ναι, ἀρχιπυροβολητά.

— Λοιπόν, γνωρίζεις τὸν χαρακτήρα του. Αὐτὸ εἶναι τὸ *λυσσαμένον* εἰξεύρεις, τὸ ὅποιον τραβᾷ δέκα ὀργυαῖς περισσότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ ἔχει καὶ φοβερὸν τιναγμὸν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὥστε πρόσεχε πόδια καὶ χέρια.

— Εὐχαριστῶ, γεροκαπετάνιο.

— Λοιπόν, παιδιά μου, ὅσοι εἴσθε καινούργιοι θὰ ἔχετε τὴν τύχην νὰ εὐρεθῆτε εἰς περίφημον χωρὸν. Ἀλλὰ μὴ ταραχθῆτε καθόλου καὶ μὴ τρομάζετε ἀπὸ τὸ αἶμα. Εἴερετε, ὅταν μία πληγὴ ματώνει, εἶναι καλὸ σημάδι.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν ὁ Μιουλὸ ἐξήρχετο ἐκ τοῦ ὑποστρώματος καὶ ἦν λίαν φαιδρὸς, κρατῶν τὸν Γεώργιον ἐκ τῆς χειρὸς.

— Καλημέρα, ἀδελφέ, εἶπε πρὸς τὸν Ρενάρ, πλήττων αὐτὸν οἰκειῶς κατὰ τῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ τηλεσκοπίου του.

— Λοιπὸν δηλαδή, γέρο μου, εἴμεθα χαρούμενοι σὰν νὰ εἰπούμε, σήμερα... διατὶ μυρίζεις μπαρούτι, Αἱ!

— Βέβαια, ἔπειτα εἶναι καὶ ἄλλο : Τὴν ἐγλύτωσα, εἰς τρόπον ὥστε δὲν θὰ ἔχῃς τὸ βᾶρος νὰ φροντίζῃς διὰ τὸν Γιώργη, διότι ἐλπίζω νὰ ζήσω καὶ νὰ τὸν ἰδῶ νὰ μεγαλώσῃ.

— Λοιπὸν δηλαδή ; Ποῖος σοῦ τὸ εἶπε ;

— Νά, 'Ρενάρ, αὐτὸ τὸ πρῶι, δὲν εἴμποροῦσα πλέον νὰ ὑποφέρω ἐπῆγα καὶ ἤρα τὸν Ὑπαρχον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἕνας κάλλιστος ἄνθρωπος, ἀπὸ τοὺς παλαιούς καὶ τοῦ εἶπα : Κύριε ἀντιπλοίαρχε, μὲ γνωρίζεις ὅτι δὲν εἶμαι ἀπὸ τοὺς δειλοὺς. Λοιπὸν ἀντὶ νὰ εἶμαι εἰς τὸ πηδάλιον ἐπάνω εἰς τὸ κατὰστρωμα, ἄς εἶμαι εἰς τὸ ἄλλο τὸ ἀναπληρωτικόν.

— Μιουλὸ, μοῦ εἶπε, ἄς γένη τὸ θέλημά σου. Ποῖος μπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ τίποτε εἰς ἕναν παλαιὸν καθὼς ἐσένα ; πῆγαινε ἐκεῖ εἰς τὴν θέσιν σου καὶ πρόσεχε τὸ πετσί σου. — Λοιπὸν, ἀδελφέ, ἡ ἱστορία τοῦ σουγιᾶ μου μοῦ ἔλεγε ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνω 'ς ἐκείνη τῇ θέσει, ἡ σφαῖρα θὰ ἐρθῆ ἐκεῖ νὰ μὲ ζητήσῃ, ἀλλὰ δὲ θ' αὔρη τίποτε ! Τάκους τίποτα ! Καὶ θὰ θὰ τὴν πάθῃ ἡ σφαῖρα καλὰ ! ἀνεφώνησε φαιδρῶς ὁ γέρον νάυτης ἐναγκαλιζόμενος τὸν υἱὸν του.

— Τώρα εἶσαι ἀσφαλισμένος ! εἶπεν ὁ 'Ρενάρ καθ' ἑαυτὸν ὥσαν ἐκεῖνος ὅστις διευθύνει τῆς σφαίραις, ἡ ὁποῖαις πολλάκις μᾶς ἔρχονται ὅθεν δὲν ταις περιμένομεν, ἀπατήθηκε ποτέ ! Σὲ εἰδοποιεῖ διὰ σημείων καὶ αὐτὸ σοῦ φθάνει !

— Γεῖά σου, ἀδελφέ μου, εἶπε φαιδρῶς ὁ Μιουλὸ, θὰ ἰδωθοῦμεν ὕστερα, ἀλλὰ τώρα σοῦ ἀφίνω τὸν Γιώργη, ὅστις θὰ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς κομιστὰς τῶν πολεμοφοδίων διὰ τὸ ἐνδέκατον πυροβόλον.

— Ὑστερα, μάλιστα, ἀλλ' ἄς ριληθοῦμε τώρα, διὰ τὸ καλόν.

— Ἄ, τῷ ὄντι, καθὼς εἴμαστε καὶ στολισμένοι, δὲν ἔχει λόγος ! Ἐπειτα, ἔπειτα, καλλίτερα.

— Ἐπειτα ! ἐπιθύρισε μετὰ κατηφείας ὁ 'Ρενάρ. Καὶ τεινων τὴν χεῖρά του πρὸς τὸν πηδαλιούχον τῷ εἶπεν : Ἄς εἶναι, γέρο μου, μία ἰδέα μοῦ ἦλθε δι' αὐτό, δὲν πειράζει.

— Ἄλλος ὁ λόγος ! Ἄς εἶναι διὰ τὸ καλόν, εἶπεν ὁ Μιουλὸ, ῥι-

πτόμενος εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ φίλου του ὅστις τὸν ἔθλιψεν εἰς τὸ στήθος περισσώτερον ἢ ἄλλοτε.

Ἀπεχωρίσθησαν τότε, ὁ δὲ Ῥενάρ, βλέπων αὐτὸν ἀναβαίνοντα εἰς τὸ πυροβολεῖον τῶν 18 λιτρῶν, ἀνεφώνησε μετ' ἄλγους ψυχῆς :

— Θὰ ἔχω ἓνα φίλον ὀλιγώτερον καὶ ἓνα υἱὸν περισσώτερον. Νὰ πάρ' ἡ ὀργή! Ἄς ζήσῃ ὁ γέρο-ναύτης μου καὶ υἱοθετῶ ὅλους τοὺς ναυτόπαιδας τοῦ ἑνδεκάτου πληρώματος, ἐὰν χρειασθῇ!

Κρότος τυμπάνου παρατεταμένος ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ κυβερνήτης ἐπεθεώρει τὰ πυροβολεῖα. Κατέβη, ἀφ' οὗ δὲ ταχέως καὶ ἐπιμελῶς ἐπεθεώρησεν ἄνδρας καὶ πυροβόλα εἶπε δὲ λέξεις τινὰς ἐνθουσιαστικὰς πρὸς τὸ πλήρωμα ἀνέβη εἰς τὸ κατὰστρωμα. Ἦν τότε μεσημβρία· ἤλλαξε πορεία ὅπως παραπλεύσῃ τὴν πελοποννησιακὴν ἀκτὴν καὶ κάμψῃ τὴν ἄκρην ἥτις ἀπέκρυπτε τὰ ὄχρωματά τῆς Πύλου καὶ ἐσχημάτιζε τὴν εἰσοδὸν τοῦ λιμένος. Ἡ κίνησις αὕτη εἶχε πρόδηλον σημασίαν, ἀλλ' ὅτε ἡ Ἀσία, φέρουσα τὴν σημασίαν τοῦ Ἀγγλοῦ ναυάρχου, παρακολουθουμένη δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν δικρότων Γερούης καὶ Ἀλβιδῶνος εἰσῆλθεν εἰς τὸν πορθμὸν, δὲν ὑπῆρξε πλέον ἢ ἐλαχίστη ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς ὑποθέσεως. Μετὰ τὰ πλοῖα ταῦτα ἤρχετο ἀμέσως ἡ Σειρήν. Εἶδομεν δὲ αὐτὴν πρὸς στιγμὴν ἐκ τῆς Βρεσλαυίας πλέουσαν πλησίον μετὰ χάριτος καὶ ὑπερηφάνειας. Ἡ θέα αὕτη ἠλέκτρισε τοὺς ναύτας οἵτινες ἐσωρεύθησαν εἰς τὰς θυρίδας.

— Δέν σου πηγαίνει μὲ ὑπερηφάνειαν ; εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν.

— Ἦγουν δηλαδὴ, αὐτὸ συμβαίνει διότι εἰξεύρει ποῖον ἔχει μέσα, παιδιὰ μου, εἶπεν ὁ Ῥενάρ. Εἶναι καθὼς τὸ ἄλογον τὸ ὀποῖον γνωρίζει τὸν ἀφέντην του. Ἄς εἶναι καὶ ἓνα ἐμπορικὸν μία μαχόνα, μία βάρκα μὲ ἓνα ναύαρχον καὶ θὰ τὸ καταλάβῃς ἀμέσως.

— Ἀλλὰ διατί, γεροκαπετάνιο, εἶπεν ἄλλος, διὰ τί οἱ Ἀγγλοὶ περνοῦν ἐμπροστὰ ἀπὸ ἐμῶς ;

— Αὐτὸ εἶναι διὰ νὰ δοκιμάσουν τὰ κανόνια τοῦ Μπρατμη ἀλλ' ὅταν ἔρθῃ ἡ στιγμὴ νὰ δαγκώσουν, θὰ ἤμεθα εἰς τὴν εἶδα γραμμῆ. Μείνετε ἡσυχοὶ, ὁ ναύαρχός μας δὲν εἶναι ἀπὸ ἐκείνους ὅπου ἀφίνουν κἀνένα νὰ τοὺς περάσῃ ἐμπροστὰ ἔς τὴ μύτη. Κἀνένας δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τι ἔχει μέσα του. Τοὺς ἔβαλε ὅλους κάτω μὲ τὴν .. πῶς τὴν λένε-πλωματία. Τώρα θ' ἀρχίσῃ καὶ μὲ τὰ κανόνια καὶ μείνετε ἡσυχοὶ, παιδιὰ ... Τὸν εἶδα πῶς τὰ παίζει ... Τὰ παίζει περίφημα.

Κατ' ἐκεῖνην τὴν στιγμήν ἡ ναυτικὴ σάλπιγξ, δι' ἧς συνεκοινώ-
νουν οἱ ἐκ τοῦ καταστρώματος μετὰ τοῦ πυροβολείου, ἀντηχήσασα
εἶπε τὰς λέξεις ταύτας. Πυροβοληταί, εἰς τὰς θέσεις σας, προσοχὴ
εἰς τὰ πυροβόλα σας, νὰ μὴ πυροβολήσῃ κανεὶς πρὸ τῆς διαταγῆς!

Ὁ ὑποπλοίαρχος, ὁ ἀνθυποπλοίαρχος καὶ οἱ δόκιμοι ἐπανελάβον
τὸ πρόσταγμα τοῦτο. Παρέκαμπτε τότε τὸ πλοῖον τὴν ἄκραν καὶ
ἐδυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὴν τε πόλιν καὶ τὸ φρούριον, ἀνεγνηγερμένα
ἐν εἴδει ἀμφιθεάτρου, πρὸς δὲ τὸ βάθος τοῦ λιμένος, τὸν τουρκοαι-
γυπτιακὸν στόλον παρατεταγμένον ἐν εἴδει πετάλου, ἔχοντα πρὸς
τὴν δεξιάν τρία δίκροτα, ἐν τῷ μέσῳ 20 φρεγάτας τῶν 60 πυροβό-
λων, πρὸς δὲ τὰ ἀριστερὰ ἄλλας φρεγάτας μικροτέρας, ἔπειτα κορ-
βέττας καὶ βροίκια, τὰ ὅποια ἀποτελοῦντα δευτέραν καὶ τρίτην γραμ-
μὴν ἔμελλον νὰ ὑπερασπίσωσι, διὰ τῶν διεσταυρωμένων αὐτῶν πυ-
ρῶν, τὰ πλοῖα τῆς πρώτης γραμμῆς.

Ποτὲ οἱ ναυτικοί, καθ' ὅσον φθάνει ἡ μνήμη των, δὲν εἶχον ἰδεῖ
τοσαῦτα πολεμικὰ σκάφη συσσεωρευμένα ἐν τοσοῦτον μικρῷ χώρῳ,
ἐν μυχῷ μὴ ἔχοντι μιᾶς λεύγας βάθος.

Βαθυτάτη σιγὴ ἐπεκράτει μετὰ τῶν ναυτῶν τῆς *Βρεσλαίας*
οἵτινες ἔβλεπον μετὰ προσοχῆς τὰ ἀγγλικὰ δίκροτα ἀγκυροβολοῦντα
πλησιέστατα τῶν αἰγυπτιακῶν εἰς ἀπόστασιν βολῆς πιστολίου.

Πάει καλά, εἶπε χαμηλῇ τῇ φωνῇ ὁ 'Ρενάρ, ἰδοὺ ὁ ναύαρχός μας
ὅστις δὲν τάκουει αὐτά. Παίρνει τὴν καλλίτερη θέσι ... πλευρὸ μὲ
πλευρὸ μὲ τὸν Τούρκο ναύαρχον, ἔπειτα μία φρεγάτα τῶν 60 ἀρι-
στερὰ, μία ἄλλη δεξιὰ, χωρὶς νὰ λογαριάσωμεν τῆς κορβέτταις. Διά-
βολε! τί ὠραία ἀγκυροβόλησε. Μὰ ἄφησε καὶ γιὰ κανέναν ἄλλον,
Κυρία *Σειρήνα*! ... Μὲ τρεῖς διὰ μιᾶς θέλεις νὰ πολεμήσῃς; Αὐτὸ θὰ
εἰπῇ νὰ ἔχῃς μέσα σου ναύαρχον ... ὁ ὅποιος θέλει νὰ μαυρίσῃ τὴν
σημαίαν του εἰς αὐτὸν τὸν καπνόν! ... Ἄλλὰ ὑπομονὴ καὶ ὁ κυβερ-
νήτης μας εἶναι λειχούδης εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος καὶ θὰ φάγῃ καὶ αὐτὸς
καὶ θὰ μᾶς δώσῃ καὶ εἰς ἐμᾶς.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἦσαν ἠγκυροβολη-
μέναι δύο ἡμιολίαι καὶ τρεῖς σακολέβαι! Ὁ κυβερνήτης τῆς ἀγγλι-
κῆς κορβέττας Δάρτμουθ ἀπέστειλε δύο λέμβους ἵνα καταλάβωσι τὰ
πλοῖα ταῦτα ἅπερ ὑπέθεσεν ὄντα πυρπολικὰ ... Οἱ Ἄγγλοι ἐγένοντο

¹ Ἡ *σακολέβα* εἶναι, ὡς ἴσως τυγχάνει γνωστὸν τοῖς ἀναγνώσταις, εἶδος ἡ-
μιολίας ἢ γολέττας ἐμπορικῆς σύνθετος ἄλλοτε πολὺ πλέον ἢ νῦν κατὰ τὸ Λιγαῖον
πέλαγος.

δεκτοὶ διὰ τουφεκισμοῦ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ σχεδὸν κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν βολὴ πυροβόλου ῥιφθεῖσα ἔκ τινος τουρκικοῦ πλοίου κατὰ τῆς Σειρήνος ἐφόνευσεν ἐπ' αὐτῆς ἕνα ἐκ τοῦ πληρώματος. Ἀμέσως τότε ὁ ναύαρχος Δερινὸν ἤρχισε τὸ πῦρ, οἱ δύο ἕτεροι ναύαρχοι ὁ Ἄγγλος καὶ ὁ Ῥώσος ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμά του καὶ ἡ μάχη κατέστη γενική¹.

Μετὰ δέκα λεπτά, ἡ πνέουσα αὔρα κατέπαυσεν ἐντελῶς εἰς ὃ συνετέλεσαν καὶ αἱ ἐκπυροσκοπήσεις ἑκατὸν πολεμικῶν πλοίων, ἀντηχοῦσαι καὶ ἀντιβοῶσαι εἰς τὰ περικυκλοῦντα τὸν μυχὸν ὄρη· οὐρανὸς καπνοῦ ἐσχηματίσθη ἐπὶ τῆς λεκάνης ἧς τὰ ὕδατα διαυλακούμενα ὑπὸ τοσοῦτων χιλιάδων βλημάτων ἐστίζοντο, ὥσπερ ἐταράττοντο ὑπὸ ῥανίδων βροχῆς. Ἡ Βρεσλαυία, ἣτις ἔπλεεν ὠφελουμένη ἐκ τῆς τελευταίας πνοῆς τοῦ ἀνέμου, ἐφάνετο περιβεβλημένη νέφος μέλανος καπνοῦ, ὅπερ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διεσχίζετο ὑπὸ ἀστραπῶν. Τέλος τὸ ὠραῖον τοῦτο πλοῖον ἔφθασεν εἰς τὸ βάθος τῆς παρατάξεως καὶ ἠγκυροβόλησε παραπλεύρως δικρότῳ τινὶ τουρκικῷ, ὅπερ προσβάλλον τὸν Ῥώσον ναύαρχον ἐκ τῆς πρύμνης μεγάλην φθορὰν προὔξενε ἐπὶ τοῦ πλοίου του διὰ τῶν βολῶν του.

Ὁ φοβερὸς οὗτος κανονοβολισμὸς ἐχρωμάτισεν αἴφνης τὸ πυροβολεῖον τῆς Βρεσλαυίας, οἱ ναῦται ἔμειναν σιωπηλοὶ καὶ ἀτάραχοι... ἐκ τῶν νέων μόνον τινὲς ὠχρίασαν, ὅτε, ἠχησάσης ἐκ νέου τῆς ναυτικῆς σάλπιγγος, ἠκούσθησαν αἱ λέξεις:—Πῦρ, πῦρ ... εἰς τὰ δεξιὰ. Μόλις τὸ πρόσταγμα τοῦτο ἐπανελήφθη παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ φοβερὰ ἐκπυροσκοπήσεις ἠκούσθη μετὰ τῶν κραυγῶν, Ζήτω ὁ Βασιλεὺς! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς!

"Ἦγουν δηλαδή! Εὖγε, παιδιὰ μου, ἀνεκραύγασεν ὁ Ῥενάρ ὅστις κύψας ἀπὸ τινος θυρίδος εἶχε παρακολουθήσει διὰ τοῦ βλέμματός τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκπυροσκοπήσεως, ἀκόμη ἄλλη μία τέτοια καὶ ἡ κόκκινη σημαία μας θὰ ἰδῆ ὅτι εἶναι καλὴ ἡ μπαρούτη μας.

— Προσοχή, προσοχή! ἠκούσθη τότε φωνὴ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ μεγάλου φεγγίτου. "Ἐνας παγωμένος! Καθαρίσατε τὴν εἴσοδον τοῦ κύτους! Τῷ ὄντι εἰδὸς τι καθίσματος αἰωρούμενου διὰ σχοινίων ἐφάνη καταβαῖνον βαθμηδὸν καὶ ὅτε, ὁ αἰμόφυρτος ἀνὴρ ὃν κατεβίβαζον προσδεδεμένον εἰς τὸ ἐργαλεῖον τοῦτο,

¹ Κατὰ τὰς ἀξιωματικὰς πληροφορίας, ἡ ἐναρξὶς τοῦ πυρὸς ἐγένετο παρὰ τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος, ὡς καὶ ἡμεῖς διελάβομεν ἀνωτέρω ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀφηγήσει, καὶ αὕτη φαίνεται οὕσα ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια.

διήλθεν ἐνώπιον μικροῦ ναυτοπαίδος ὅστις ἔτρεχε κομιζὼν μίαν σφαῖραν εἰς τὸ ἐνδέκατον πυροβόλον, ἠκούσθη φωνὴ θνήσκοντος λέγουσα θρηνηδῶς: Γιώργη!... Ἦτον ὁ γέρον Μιουλό ὅστις ἐκάλει τὸν υἱὸν του διὰ τελευταίαν φορὰν. Δευτέρα τότε ἐκπυρσοκρότησις ἐπῆλθε. Τὸ πυροβολεῖον ἐπληρώθη καπνοῦ, αἱ δὲ διάτοροι φωναὶ τῶν ναυτοπαίδων, οἵτινες κύπτοντες εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πυριτιδαποθήκης ἐζήτουν γομώσεις τῶν πυροβόλων, ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰ προστάγματα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὸν κρότον τοῦ κανονοβολισμοῦ.

Ἡ μάχη ἦν τότε ἐν ὄλῃ τῆς τῆ ἀκμῆ, ἐν ὄλῃ τῆς μανίας καὶ τὸ κᾶθισμα μόλις ἐπῆρκεν εἰς τὴν καταβίβασιν τῶν τραυματιῶν, ὧν οἱ στεναγμοὶ ἀπεπνίγοντο ἐν τῷ βάθει τοῦ κύτους. Αἰφνης συριγμὸς ὀξὺς καὶ ταχὺς ἠκούσθη ἐν τῷ πυροβολεῖῳ, καὶ δύο κρότοι βαρεῖς καὶ ταυτόχρονοι ἀντήχησαν ἀπαισίως. Ἦσαν δύο σφαῖραι ἀλυσίδετοι αἵτινες εἰσελθοῦσαι διὰ τινος θυρίδος ἀνεπήδησαν ἐπὶ δύο πυροβόλων, ἐφόνευσαν ἕνα ἐκ τοῦ πληρώματος, ἐφόνευσαν ἐτέρους δύο καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὸ φάτνωμα τοῦ πυροβολείου.

— Πάρετε αὐτό, εἶπεν ὁ Ῥενάρ δεικνύων τὸ αἰμόφυρτον πτώμα. Κάμνει κακὸν εἰς τὴν ὄψιν.

Συγχρόνως ὀξεῖα κραυγὴ ἠκούσθη παρὰ τὸ ὄγδοον πυροβόλον.

— Τί εἶναι πάλιν; Ῥενάρ, ἠρώτησεν ὁ ἀξιωματικὸς ὅστις, ψυχρὸς καὶ ἀτάραχος, διέταττε τὸ πῦρ διὰ κινήσεως τοῦ ξίφους του. Τῶν ὑπαξιωματικῶν τις δραμῶν εἶδε γομωτὴν τινα οὐ ὁ καρπὸς τῆς χειρὸς συνεθλάσθη ὑπὸ σφαίρας εἰς τὸ στόμιον τοῦ πυροβόλου.

— Λοιπὸν, δηλαδή! εἶπεν ὁ Ῥενάρ, ποῖος εἶναι αὐτός ὁ φωνακλάς, ὁ ὁποῖος φωνάζει σὰν γλάρος.

— Ἀρχιπυροβολητὰ, εἶπεν ὁ σκοπευτής, εἶναι ὁ Μελόν, ὁ ὁποῖος ἐλησμόνησε τὸ χέρι του ἐπάνω εἰς τὸ πυροβόλον καὶ ἀφῆκε νὰ τοῦ πέσῃ τὸ γομωτήριο.

— Παναγία μου, Παναγία μου! ἀνεφώνει ὁ ταλαίπωρος Βρετανὸς νεοσύλληκτος, ὅστις εἶχεν οὕτω ἀκρωτηριασθῆ. Εἶναι κακὴ θέσις αὐτὴ τοῦ γομωτοῦ.

— Ἦγουν δηλαδή, παιδί μου, εἶπεν ὁ Ῥενάρ, ὠθῶν αὐτὸν πρὸς τὸ βᾶθος τοῦ κύτους, πήγαينه νὰ σοῦ τυλίξουν τώρα τὸ κουλοχέρι σου. Μά, διάβολε, σιώπα! Ἐὰν δέν σου ἀρέσῃ αὐτὸ τὸ φαγητόν, μὴν κάνης καὶ τοὺς ἄλλους νὰ ἀηδιάζουν.

— Αἶ, παιδιά μου, μὴν ἀκούετε αὐτὸν τὸν ἀπειρον νέον· ἐξ ἑναν-

τίας ἢ θέσις τὴν ὁποῖαν ἀφίνει εἶναι λαμπρά, διότι ποτὲ δὲν συμβαίνει εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν τὸ ἴδιον κτύπημα.

— Αὐτὸ εἶναι βέβαιον καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ πηγαίνω, εἶπεν ὁ πυροβολητὴς τοῦ δεξιῦ μέρους, δός μου τὸ γομωτήριον. Ἄλλὰ μόλις ἐπλησίαζεν ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν γόμωσιν βόλιον τουφεκίου συνέτριψε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ὠμοπλάτην.

— Ἦγουν δηλαδή. Αὐτὸ εἶναι περίεργον σήμερον. Φύγε ἀπὸ ἐκεῖ παιδί μου, πήγαινε εἰς τὸ θεραπευτήριον νὰ σοῦ περιποιηθοῦν τὴν πληγὴν σου, καὶ ἄς ἰδοῦμε ποιὸς θὰ νικήσῃ ἀπὸ ἐμας τοὺς δύο, εἶπεν ὁ Ῥενάρ λαμβάνων τὴν θέσιν τοῦ τραυματίου.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν μία τῶν τουρκικῶν φρεγατῶν, ἃς ἡ Βρεστανία κατεपुरοβόλει, κόψασα τὰς ἀγκύρας τῆς ἀρέθῃ νὰ προσπελάσῃ εἰς τὸ δίκροτον ὅπως ἀποπειραθῇ τῆς ἐφόδου. Μοὶ φαίνεται ὅτι τὴν βλέπω ἀκόμη. Εἰς τὴν πρῶράν τῆς εἶχε γλυφὴν τινὰ χιμαίρας κολοσσιαίας ἐρυθροβαφοῦς μὲ ὀφθαλμοὺς πρασίνοους. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑποκυάνου καπνοῦ ἐπροχώρει, ἐπροχώρει, καὶ ἐβλέπομεν ἤδη τὰ ἐπίστεγά τῆς κεκαλυμμένα ὑπὸ πλήθους μελαγχρόων Αἰθιοπῶν καὶ ἄλλων Ἀράβων, σχεδὸν γυμνῶν, ὠπλισμένων διὰ μαχαιρῶν καὶ πελέκων· ἔπειτα ἐπὶ τινος ἐδωλίου πρὸς τὸν πρῶραϊον ἰστόν ὄρθιον ἀξίωματικόν τινὰ Αἰγύπτιον, μικρὸν τὸ ἀνάστημα, νέον ἔτι, φέροντα κυανὴν στολὴν καὶ σαρίκιον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, οὐ αἰ πτυχαὶ ἔπιπτον ἀτάκτως ἐπὶ τοῦ τραχήλου. Διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐφαίνετο δεικνύων τὸν μέγαν τοῦ δικρότου ἰστόν.

Αἰφνης ἐκρότησαν τὰ ἡμέτερα πυροβόλα, εὐθὺς ὡς ὁ ἀκάτιος ἰστός τῆς Αἰγυπτίας φρεγάτας ἔμελλε νὰ περιπλακῇ εἰς τὰ σχοινία τοῦ ἡμετέρου πρυμναίου ἰστοῦ. Ἠκούσθη τότε κραυγὴ φοβερά, ἀπειρος, ἣτις πρὸς στιγμήν ἐπεκράτησε τοῦ πατάγου τῆς μάχης. Ὅτε ὁ καπνὸς διεσκεδάσθη, δὲν εἶδομεν ἢ τὸ ἔμπροσθεν τῆς Αἰγυπτίας φρεγάτας ὅπερ ἐπὶ τινὰ δευτερόλεπτα ἔμεινεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, εἶτα δὲ ἐξηφανίσθη καταποντισθὲν καὶ καταλιπὸν σειρὰν μακρὰν ναυτῶν οἵτινες ἐπροσπάθουν νὰ σωθῶσι πλεόντες πρὸς τὴν ἀκτὴν ἢ ἀναρτώμενοι εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ δικρότου κρεμάμενα σχοινία.

Ἄμα τοῦτο ἰδὸν τὸ πλήρωμα ἔρρηξε κραυγὴν μανιῶδους χαρᾶς ἣτις ἠύξανετο ἐκ τοῦ εἶδους τῆς μέθης τῆς προκαλουμένης παρὰ τῆς ζέσεως τῆς μάχης καὶ τῆς πυρίτιδος. Ἄλλ' εὐθὺς φήμη ὑπόκωφος ἐκυκλοφόρησεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, εἶτα δὲ διεδόθη εἰς τὰ πυροβόλα καὶ ἐπὶ τέλους ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ὁ κυβερνήτης, πλοίαρχος

Λαβρετονιέρ, ἐπληγώθη ἐπὶ τοῦ πλοιαρχικοῦ ἐδωλίου του. Τῷ ὄντι, μετὰ τινας στιγμὰς ἐφάνη καταβαῖνον τὸ ἀπαίσιον θρονίον καὶ φέρον τὸν ἀνδρείον πλοίαρχον, ὅστις διατάξας νὰ σταθῇ ἡ καταβίβασις καὶ λησμονῶν τὰς ἀλγηδόνας του εἶπε:

— Εὖγε, φίλοι μου, τὸ ἐνδέκατον πλήρωμα τοῦ στόλου καλύπτεται ὑπὸ δόξης. Ἐκ πέντε φρεγατῶν καθ' ὧν ἐμαχόμεθα, δύο μόνον μένουν, τὸ πῦρ τοῦ τουρκικοῦ δικρότου κατεσιγάσθη καὶ ἐσώσαμεν τὸν Ῥώσσον ναύαρχον. Ἐξακολουθεῖτε, φίλοι μου, ἐξακολουθεῖτε.

Αἱ λέξεις αὐται, ὡς εἶπετο, ἠλέκτρισαν τὸ πλήρωμα.

— "Ἄς ἐκδικήσωμεν τὸν κυβερνήτην μας, ἀνεβόησαν οἱ πάντες, καὶ μεθ' ὅλας τὰς κραυγὰς τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν θνησκόντων, μεθ' ὅλον τὸ ἐπελθὸν κενὸν περίξ τῶν πυροβόλων ὁ κανονοβολισμὸς ἦν εἶπερ ποτὲ ζωηρός.

— Σκοπεύετε εἰς τὰ βρεχούμενα (ὑφαλα), παιδιὰ μου, ἐβόα ὁ Ῥενάρ. Ἴδου πάει τὸ μεγάλο κατάρτι αὐτῆς τῆς Τουρκίας. Ἀκόμη εἴκοσι σφαῖραι εἰς τὸ σκάφος της καὶ πάει καὶ αὐτὴ εἰς τὸ καλὸ!

Μόλις εἶπε τὰς λέξεις ταύτας καὶ φοβερὰ ἠκούσθη ἐκπυροκρότησις ὑπερμεγέθης, ἀπειρος, στήλη καπνοῦ λευκοῦ καὶ πυκνοῦ στενοῦ μὲν εἰς τὴν βάσιν ἀλλὰ πλατυνομένου καθ' ὅσον ἐξειλίσσετο καὶ ἀποτελοῦντος εἰς τὴν κορυφὴν εἶδος ἀλεξήλιου περιεκάλυψε τὴν φρεγάταν, ἣν ἐμέλλομεν νὰ καταπυροβολήσωμεν, ὅτε δὲ τὸ νέφος τοῦτο ὑψώθη ὀλίγον ἄνωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος, εἶδομεν μόνον τὸ πρυμναῖον μέρος τοῦ τουρκικοῦ σκάφους ὅπερ ἐκαίετο ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης. Ὁ κυβερνήτης του εἶχε βάλει πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα.

— Ὁ σκύλος, εἶπεν ὁ Ῥενάρ, εἶναι φόβος μὴ μάς δαγκώσῃ πρὶν ξεψυχήσῃ. Προσέχετε εἰς τὰ συντρίμματα. Καλλίτερα εἶχα μιὰ ἐκπυροκρότησι τῶν 36...

Τῷ ὄντι, αἱ ἐπανειλημμένα τοῦ θρονίου καταβάσεις ἀνήγγειλαν ὅτι αἱ προῤῥήσεις τοῦ Ῥενάρ ἐπραγματώθησαν καὶ ὅτι ἡ ἐκρηξίς τῆς φρεγάτας μᾶς ἐκάλυψε διὰ καιομένων συντριμμάτων ἐξ ὧν πολλοὶ ἐκ τοῦ πληρώματος ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν. Εἰς πᾶσαν στιγμὴν αἱ σφαῖραι διεσταυροῦντο ἐντὸς τῶν πυροβολείων, ἢ διετρύπων τὰ τοιχώματα τοῦ πλοίου, οἱ δὲ ναῦται μετὰ παραδόξου ἀπαθείας τὰς ἐβλεπον ἀναπηδῶσας ἔνθεν κἀκεῖθεν.

Ἦν τότε ὥρα πέμπτη καὶ ἡμίσεια μετὰ μεσημβρίαν· ὁ κρότος τῶν πυροβόλων ἐγένετο ἀσθενέστερος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὁ καπνὸς ἤτ-

τον πυκνὸς καὶ ὁ ἀγῶν ἐφαίνετο τείνων εἰς τὸ τέλος. Κατὰ τὴν ἕκτην, ὅ,τι δύναται τις σχετικῶς ν' ἀποκαλέσῃ ἡσυχίαν διεδέξατο τὴν αἰματηρὰν ταύτην μάχην. Ἡ νύξ ἐπλησίαζεν, ὁ Αἰγύπτιος στόλος ἦτον ἐντελῶς κατεστραμμένους, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπυρπόλουν τὰ ἴδια αὐτῶν ἐμπορικὰ πλοῖα.

Ἐδόθη τότε διαταγὴ νὰ ἀναπαυθῶσιν ἐπὶ μικρὸν τὰ πληρώματα καὶ διενεμήθησαν αὐτοῖς ποτὰ ἀναψυκτικά. Τότε μόνον οἱ ἀξιωματικοὶ οὓς ἠθέσις των εἶχε κρατήσῃ ἐν τοῖς πυροβολείοις ἀνέβησαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὴν συγκίνησιν, ὑφ' ἧς πάντες κατεΐχοντο. Δὲν δύναται νὰ τὴν ἐννοήσῃ εἰμὴ ἐκεῖνος ὅστις τὴν ἐδοκίμασεν. Εἶδομεν ἀλλήλους καὶ πρέπει νὰ ἡσθάνθῃ τις ἵνα ἐννοήσῃ μεθ' ὁποίας χαρᾶς ἐσφίγγομεν ἀλλήλων τὰς χεῖρας ἀφ' οὗ πέντε ὥρας ἐπαλαίσσαμεν κατὰ φοβεροῦ κινδύνου. Ἐκ βάθους καρδίας ἕκαστος συνεχάρη τῷ συναδέλφῳ του διὰ τὴν εὐτυχίαν ταύτην. Ἄλλ' ἀφ' οὗ παρῆλθεν ἡ πρώτη αὕτη στιγμή τῆς ἐξέλλου χαρᾶς, ἐστρέψαμεν τὰ βλέμματά μας πρὸς τε τὸ πλοῖον καὶ τὸν λιμένα.

Ἄποια διαφορά!... Τὴν πρωίαν ἐβλέπομεν αὐτὰ τὰ ἄρμενα, αὐτὰ τὰ σχοινία, τόσον ἐπιμελῶς τακτοποιημένα, αὐτὸ τὸ κατάστρωμα τὸ τόσον λευκόν, αὐτὰ τὰ πυροβόλα, τὰ ἀστράπτοντα ἐκ τῆς λειότητος! Τὴν ἐσπέραν πάντα ταῦτα ἦσαν συντετριμμένα, αἰμόφυρτα, τὰ ἄρμενα διεσκορπισμένα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, αἱ κεραταὶ συντεθλασμένοι ἐκρέμαντο ἀπὸ τῶν σχοινίων, τὰ ἱστία ἦσαν διατετρημένα κοσκινηδόν τὸ δὲ κατάστρωμα ἦν ἐρυθροβαφὲς ἐξ αἵματος εὐγενοῦς. Καὶ ὁποία νύξ! Καθ' ἐκάστην στιγμήν ἠκούοντο ἐκρήξεις, καθ' ἐκάστην στιγμήν πλοῖα καιόμενα διεσταυροῦντο εἰς παντοίας διευθύνσεις καὶ ἠπεύλουν νὰ μᾶς πυρπολήσωσιν. Ναὶ μὲν ἐγινώσκομεν ὅτι ἐνίκησαμεν, ἀλλ' ἠγνοοῦμεν τὰς ἡμετέρας ἀπωλείας. Μόνον λέμβος τοῦ Ῥώσου ναυάρχου ἦλθε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν *Βρεσλαυίαν* διὰ τὴν συνδρομὴν ἣν τὸ πλοῖον τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ. Ἐφωταγωγῆθησαν τὰ πυροβόλα, οἱ δὲ πυροβοληταὶ διέμειναν κατακεκλιμένοι μέχρι τῆς αὐγῆς παρὰ τὰ πυροβόλα των, διότι ἐλέγετο ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῇ ἐπιούσῃ ἐμελέτων νὰ τολμήσωσιν ἐσχάτην ἀπόπειραν, ἀνανεοῦντες τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἐφεδρείας ἣτις δὲν μετέσχε τοῦ ἀγῶνος¹.

Ἄφ' οὗ ἐπεθεώρησε τὸ πυροβολεῖόν του ὁ Ῥενάρ ἀνέβη εἰς τὸ

¹ Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται πάντως ὅ,τι εἶπομεν περὶ τούτου ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀφηγήσει, ὅτι δηλ. ἡ Τυνησία μοῖρα καὶ τὰ πολεμικὰ φορτηγὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου δὲν μετέσχον τοῦ ἀγῶνος.

κατάστρωμα και ἔβη πρὸς τὸν τροχὸν τοῦ πηδαλίου, παρ' ᾧ ἴστατο πηδαλιούχος τις. Παρατήρησε τότε φρίττων ἐνδομύχως, ὅτι τὸ ἔμβολον τοῦ πηδαλίου ἦν αἰμόφυρτον.

— Εἰπέ μοι, παιδί μου, σὺ ἦσουν εἰς τὸ τιμόνι, ὅταν ἐγένετο ὁ πόλεμος;

Ναί, κύρ ὑπαξιωματικέ, ἀπήντησε, διότι ἐγὼ ἀντικατέστησα τὸν πηδαλιούχον Μιουλό.

Ὁ Ῥενάρ ἀνέφριξεν.

— Ἄλλ' ἐγὼ ἐνόμιζα, εἶπε, μετὰ στιγμὰς τινὰς σιωπῆς ὅτι ἦτον εἰς τὸ ἀναπληρωτικὸν πηδάλιον, εἰς τὸ πυροβολεῖον τῶν 18.

— Ναί, κύρ ὑπαξιωματικέ, ἀλλ' ἐν ᾧ ἦτον νὰ καταιβῆ, ἕνας ἐπὶ τῶν ἀρμένων ἄρχισε νὰ γελᾷ καθὼς ἐπερνοῦσε καὶ ἔλεγε: Νὰ ἕνας ἀπὸ τοὺς παλαιούς, ὅστις πάει νὰ χωθῆ κάτω, διότι μυρίζει μπαρούτη. Μήπως τὰ δόντια του πηγαίνουν κ' ἔρχονται ἀπὸ τὴν τρομάρα; Νὰ σοῦ εἰπῶ, γεροκαπετάνιο, μὲ ὄλον τὸ σέβας. Ὅσο γιὰ μένα νομίζω ὅτι αὐτὸ ἦτον ἀνοησία ὅπου εἶπε, διότι ὁ ἀρχιπηδαλιούχος ἦτον ἀπὸ τοὺς ἀνδρείους καὶ τὸ εἶχε δεῖξει πολλὰς φορὰς εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἀλλουοῦ¹.

— Αἴ λοιπόν... τελείωσε...

— Τότε κύρ ὑπαξιωματικέ, ὁ γέρος ἀνέβηκε πάλι ἐπάνω, ἐπῆρε εἰς τὸ χέρι τὸν τροχὸν καὶ λέγει εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἀρμένων: Ἐὰν τὴν γλυτώσω, θὰ σοῦ δεῖξω ἐγὼ τίνος τὰ δόντια πηγαίνουν κ' ἔρχονται. Τέλος πάντων, εἰς τῆς πρώταις κανονιαῖς ὅπου μᾶς ἐτράβηξε τὸ τουρκικὸ δίκροτο, ἤμουν ἐκεῖ πλησίον, ἔκλεισα τὰ μάτια, καὶ ὅταν τὰ ξανάνοιξα εἶδα τὸ γέρο-Μιουλό ξαπλωμένον κατὰ γῆς καὶ τὸ κεφάλι του ἦταν πλησίον εἰς τὸ κουτὶ τῆς μπούσουλας... ἡ σφαῖρα τὸν ἤυρεν ἐδῶ... εἶπεν ὁ νέος ναύτης ὠχρῶν εἰς τὴν ἀνάμνησιν ταύτην... ἐδῶ! Καὶ ἔδειξε τὸ στῆθός του.

— Ἐγὼ, κύρ ὑπαξιωματικέ, τὸν ἐτοποθέτησα ἐπάνου εἰς τὸ κάθισμα καὶ τὸν ἄκουσα νὰ λέρη σιγαλά: Τὸ εἴξευρα... Καϋμένη Γεώργη! Αὐτὸ εἶναι ὅπου εἶδα, κύρ Ῥενάρ.

Ἐν ᾧ ἐγένετο ὁ διάλογος οὗτος ἠκούσθησαν αἴφνης φωναί.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ῥενάρ.

— Δὲν εἶναι τίποτα, κύρ ὑπαξιωματικέ. Εἶναι αὐτοὶ οἱ διαβολομοῦτσοι (ναυτοπαιδὲς) οἱ ὅποιοι παίζουν μὲ τὸν Γεώργη τὸν μικρό.

¹ Διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὑπονοεῖται ὁ Ναπολέων.

Διακρίνω τὴν φωνὴν του. Νά, εἶναι ἐκεῖ, εἰς τὸ ἐπίστεγον τῆς πλήφ-
ρης, κοντὰ ἔς τὴν φιγούρα.

Ὁ Ῥενάρ διευθυνθεὶς πρὸς τὸ ἐπίστεγον, εἶδε δωδεκάδα τινὰ ναυ-
τοπαίδων, ἀψησβολωμένων ἐκ πυρίτιδος καὶ καπνοῦ, οἵτινες ἦσαν
πéριξ τοῦ Γεωργίου.

— Μὰ πῆγαινε λοιπὸν νὰ σοῦ δέσουν τὴν πληγὴν, τοῦ ἔλεγεν εἰς
ἐξ αὐτῶν.

— Δὲν πηγαίνω, δὲν θέλω, δὲν εἶναι τίποτα.

— Δὲν εἶναι τίποτα, διαβολόπαιδον! Ἐλεγέ τις τῶν πυροβολητῶν
μετ' ὀργῆς, τίποτα! Τίποτα εἶναι δύο δάκτυλα κομμένα. Αὐτὸς ὁ
μάγκας ὁ μικρὸς εἶναι ἀκρωτηριασμένος καὶ λέει ὅτι δὲν εἶναι τίποτε.
Ξαναπές το πάλι καὶ θὰ ἰδῆς! Εἶπεν ὁ φιλόανθρωπος ὑψῶν τὴν χεῖρά
του κατὰ τοῦ Γεωργίου.

— Καὶ ἐγὼ σοῦ λέγω, εἶπεν ὑπερηφάνως τὸ παιδίον, ὅτι τώρα
δὲν πηγαίνω ἔς τὸ γιατρό... Ὁ πατέρας μου θὰ τὸ μάθῃ καὶ θὰ
λυπηθῇ. Ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι πληγωμένος, δὲν πρέπει νὰ ἀνη-
συχῆσῃ γιὰ τὸ τιποτένιο πρᾶγμα τὸ δικό μου.

— Ἄ! ναί, ὁ πατέρας σου! ἐπανέλαβεν ὁ πυροβολητής... ὁ πα-
τέρας σου... ὠραῖα... εἶναι...

Ἡ φράσις διεκόπη ὑπὸ τῆς ἐνδοξοτάτης πυγμῆς ἣν ἄνθρωπος
ἔλαβέ ποτε.

— Θὰ σιωπήσῃς, παληόσκυλο; εἶπεν ὁ γερο-Ῥενάρ ἀπειλῶν
ἀκόμη τὸν ἀκριτόμυθον· ἔπειτα στραφεὶς πρὸς τὸν Γεώργιον, τῷ εἶπε:

— Ἐλα κάτου, παιδί μου.

— Νὰ ἰδῶ τὸν πατέρα μου, κύρ Ῥενάρ, ἠρώτησε τὸ παιδίον κρύ-
πτον τὴν αἰμόφυρτον χεῖρά του.

— Ὅχι, μικρέ μου, ... ὄχι ... αὔριον ... ὕστερα... Ἐν τοσοῦτῳ,
πλάγιασε ἐκεῖ... πλησίον εἰς αὐτὸν τὸν διευθέτην.

Ἐγὼ θὰ ἦμαι ὁ πατέρας σου, ἐν τοσοῦτῳ. Τάκους; θὰ σὲ ἀγαπῶ
σὰν παιδί μου. Μά, νὰ πάρ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, μὴ φοβᾶσαι.

— Ναί, κύρ Ῥενάρ, εἶπεν ὁ Γεώργιος τρέμων... καὶ μὴ τολμῶν
νὰ κλαύσῃ ἐνθυμούμενος τὸν ἀσπασμὸν ὃν τῷ ἔδιδε καθ' ἐκάστην
ἐσπέραν ὁ πατήρ του.

— Νὰ πάρ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ... εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ Ῥενάρ περιτυλισ-
σόμενος τὸν ναυτικὸν ἐπενδύτην του. Τέτοια ὦρα ὁ γεροναύτης μου ἦτο
κοντὰ μου.. καὶ τώρα... Ἄ! καϋμένε Μιουλό, αἰωνία σου ἡ μνήμη!

Καὶ ἐκαθέστη παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Γεωργίου, περιμένων τὴν αὐγὴν.

Η ΕΠΑΥΡΙΟΝ

9/21 Ὀκτωβρίου 1827.

Τὸ θέαμα ὅπερ ὁ ἥλιος ἐφώτισε διὰ τῶν πρώτων του ἀκτίνων ἐν τῷ λιμένι ἦν μεγαλοπρεπὲς ἅμα καὶ φοβερόν. Ὁ οὐρανὸς ἦν καθαρὸς καὶ διαυγής, αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων ἐχρωματίζοντο διὰ λαμπροῦ χρώματος πορφύρας, καί, καθ' ὅσον ὁ ἥλιος ἐγίνετο ζωηρότερος, διαφαίνετο καθαρώτερον καὶ ὁ λιμὴν. Εἶχομεν ἀλλάξει θέσιν διαρκούσης τῆς νυκτός, καὶ ἠυρισκόμεθα παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος. Τὰ πρῶτά μας βλέμματα ἐζήτησαν ἀπλήστως τὰ γαλλικὰ πλοῖα. Ἡ *Τρίαινα* δὲν εἶχε πάθει πολὺ· ὁ *Σκιπίων* εἶχεν ἀσβολωθῆ ὑπὸ τοῦ πυρός ἐνὸς πυρπολικοῦ· ἡ *Σειρὴν* εἶχεν ἀποβάλλει τὸν πρυμναῖον ἰστόν.

Ἄλλὰ πέριξ ἡμῶν ὁποῖα σκηνὴ ἐρημώσεως;

Θάλασσα πλήρης συντριμμάτων καὶ νεκρῶν! Πλοῖα κατεστραμμένα, διατετρημένα ὑπὸ σφαιρῶν, ἡμικεκαυμένα, λέμβοι πλήρεις τραυματιῶν καὶ θνησκόντων ζητούντων βοήθειαν, καὶ ἀπώτερον ἀπειρος πυρκαϊὰ καταβιβρώσκουσα τὸν ἐμπορικὸν στόλον καὶ σχεδὸν ἐπισκιάζουσα καὶ αὐτὸν τὸν ἥλιον!

Ἀριστερόθεν, πρὸς τοὺς βράχους τοῦ παλαιοῦ Ναυαρίνου, δύο ὠραῖαι αἰγυπτιακαὶ φρεγάται ἦσαν προσηραγμέναι εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ φλεγόμεναι. Ἐπὶ τῆς παραλίας ἐφαίνοντο ὀμάδες Τούρκων, οἵτινες δαυλοὺς ἔχοντες ἀνά χεῖρας, ἔκαιον τὰ προσηραγμένα πλοῖά των, ἵνα μὴ ἀλωθῶσι παρὰ τῶν ἡμετέρων στόλων. Δύναται τις νὰ συλλάβῃ ἰδέαν τινὰ τῆς φοβερᾶς ταύτης εἰκόνας μανθάνων ὅτι μόλις εἴκοσι πλοῖα ἔμενον ἐκ στόλου διακοσίων πολεμικῶν τε καὶ ἐμπορικῶν.

Ἀνεπαισθήτως ἐπανελήφθη ἡ μεταξὺ τῶν στόλων συγκοινωνία. Τότε ἐμάθομεν τὸν λαμπρὸν ἀγῶνα τῆς *Αρμίδος*, κυβερνωμένης παρὰ τοῦ πλοιαρχοῦ Οὐγκῶ, καὶ τὰς φοβερὰς ἀπωλείας αὐτῆς ἦσαν νεκροὶ καὶ τραυματῖαι καὶ ὁ πρυμναῖος αὐτῆς ἰστός εἶχε καταπέσει. Τότε ἐμάθομεν τὴν ἥρωικὴν ψυχραιμίαν τοῦ κ. Δερινῦ καὶ τὴν κατάπληξιν τοῦ πληρώματος ὅτε εἶδαν αὐτὸν πίπτοντα ἐκ τοῦ ναυαρχικοῦ ἐδωλίου του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἑξαλλοὴν χαρὰν ὅτε εἶδαν αὐτὸν ἀνεγειρόμενον καὶ ἀναλαμβάνοντα τὴν διοίκησιν. Ἐμάθομεν τέλος τὴν εὐγενῆ ἐκείνην καὶ ὑπερήφανον ἀντιζηλίαν ἣτις ἐφλεγε τοὺς συμμαχικοὺς στόλους, καὶ τὴν ἡμετέραν δόξαν ἐξαίρομένην παρὰ τε τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Ῥώσων, οἵτινες ὁμοίως μετέσχον τῶν κινδύνων.

Τὴν παροδικὴν δραστηριότητα ἣν οἱ Αἰγύπτιοι ἔδειξαν πυρπολοῦντες τὰ πλοῖα τῶν διεδέξατο ἀμέσως ἀπερίγραπτος καταπτώσεις· ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρη πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἰβραῖμ καὶ μᾶς ἀφῆκαν κυρίους τῶν φρουρίων, ἅπερ ἦσαν σχεδὸν κατεστραμμένα. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐκ στόλου ὅστις εἶχε στοιχίσει ἀπείρους νοερούς τε καὶ ὑλικούς κόπους, ἄπειρα δὲ χρήματα, δὲν ἔμενον εἰμὴ διεσκορπισμένα τινὰ σκάφη καὶ νεκροί.

Βοηθούμενοι ὑπὸ ἀνέμου οὐρίου καὶ ἰσχυροῦ ἐξήλθομεν ἐπὶ τέλους ἐκ τοῦ λιμένος τούτου, μεθ' ἡμέρας δὲ ὀκτῶ κατεπλέομεν εἰς Μελίτην, ὅπου, καθὼς καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, καθὼς καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ, ἠκούσθη μελοποιεῖα θαυμασμοῦ διὰ τὸν ἡμέτερον ναύαρχον ὅστις ἐπὶ τρία ἔτη ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ὑπεροχὴν μας καὶ τὴν ἐπιβρόχην μας ἐν τῇ Μεσογείῳ.

Ἀφ' οὗ ἐν Μελίτῃ ἐτύχομεν λαμπρᾶς καὶ ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς παρὰ τῷ διοικητῇ, λόρδῳ Κονσόμβυ, ἀπεπλεύσαμεν εἰς Τουλώνα, ὅπου ἡ Βρεσλαυία ἔφθασε περὶ τὸ τέλος τοῦ Νοεμβρίου. Ἐκεῖ, μετὰ κάθαρσιν τεσσαρακονθήμερον, εἰσήλθομεν εἰς τὸν λιμένα, καὶ τὸ δίκροτον ἀφωπλίσθη.

Ἡ δραματικὴ αὕτη περιγραφὴ συμφωνεῖ, ὡς δύναται νὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης, σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ διὰ τοῦτο ἐνομίσσαμεν χρήσιμον νὰ παραθέσωμεν αὐτὴν ὡς συμπλήρωμα ψυχαγωγικὸν τῆς ἡμετέρας ἀφηγήσεως.

Ὡς πεζογραφικὴ εἰκὼν ἐνθυμίζει ἡμᾶς τὴν ὠραίαν ἐλαιογραφικὴν εἰκόνα, ἣν πρότριτα εἶδομεν, τῆς περιωνύμου ναυμαχίας ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ναυτικῶν, ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν αὕτη εἶναι ὠραία, νομίζομεν ἐκείνην ἀνωτέραν ὡς καλλιτέχνημα.

Πόσα ἄρα γε ἐπεισόδια ὅμοια πρὸς τὰ μετὰ τοσαύτης χάριτος περιγραφόμενα παρὰ τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου λογογράφου δὲν διεδραματίσθησαν καὶ ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων στόλων;

Μεταξὺ αὐτῶν, ἀγνώστων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐνθυμούμεθα ὅ,τι διηγήθησαν ἡμῖν δύο μάρτυρες αὐτόπται τῆς ναυμαχίας καὶ μάρτυρες μετασχόντες πάντων τῶν κινδύνων αὐτῆς! Καὶ ὁ μὲν τούτων ἦν Ἐμμανουὴλ Μοδινός, ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ ἡμετέρου πολεμικοῦ ναυτικοῦ, ὁ δὲ, ὁ Σισίνης, ὁ ἐκ τῆς γνωστῆς ἐν Ἠλείᾳ ἀρχαίας οἰκογενείας ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τῆς χωροφυλακῆς, ἀμφοτέροι πρὸ ἐτῶν τελευτήσαντες.

Ὁ Μοδινός, Μήλιος τὴν καταγωγὴν, ἐτύγχανεν ὑπηρετῶν ὡς πρῶτος (πιλωτός) ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ναυαρχίδος εὐρεθείς παρὰ τῷ κυβερνήτῃ τοῦ πλοίου, ὅτε ἤρχισεν ὁ κανονοβολισμὸς εἶδε προσερχόμενον ἐπὶ τοῦ ἐπιστέγου νεαρόν τινα ἀξιωματικὸν ὅστις χαιρετίσας αὐτὸν τῷ εἶπε μετὰ χαρᾶς *Ça chauffe* (ἤρχισεν ὁ χορός) ! Μόλις εἶπε τὰς λέξεις ταύτας καὶ σφαῖρα πυροβόλου ἀφείλε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Σισίνης, αἰχμάλωτος ὢν ἐπὶ τινος αἰγυπτιακοῦ πλοίου, διετάρχητο νὰ μεταφέρῃ τραυματίαν τινά, ἀλλ' ἐν ᾧ μετέφερον αὐτὸν ἤσθάνθη βίαιον κλονισμὸν καὶ εἶδεν ὅτι σφαῖρα πυροβόλου ἀφῆρπασε τὸν δυστυχή τραυματίαν, ὅστις ἴσως οὕτω ἀπηλλάγη περαιτέρω βασάνων.

Ὁκτωβρίου 1888.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Δ. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ

Τὸ ἐπόμενον γράμμα τοῦ διαπρεποῦς ἀνδρὸς κ. *Λεωνίδα Μελετοπούλου* τιμῶντος διὰ τῆς συνεργασίας του τὴν *Ποικίλην Στοάν*, ὡς ἀποβλέπον τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀπολαύει τὸ ἡμέτερον ἔργον ἐν τῇ κρίσει σεβαστῶν ἀνδρῶν, δημοσιεύομεν ἰδιαιτέρως. Ἀτυχῶς ἕνεκα ἀπροσεξίας ἀπροσδοκῆτου παρελείφθη ἵνα δημοσιευθῇ πρὸ τοῦ ἀνωτέρω δημοσιευομένου ἄρθρου τοῦ κ. Μελετοπούλου.

Ἐν Κορίνθῳ τῇ 20 Ὁκτωβρίου 1888.

Φίλτατέ μοι κύριε Ἴω. Ἀρσένη,

Ἐπεμείνατε εἰς τὸ νὰ μετάσχῳ τῆς συντάξεως τοῦ νέου ὀγδοῦ τόμου τῆς ὡραίας *Ποικίλης Στοᾶς*.

Ἐνώπιον τῆς φιλόφρονος ταύτης ἐπιμονῆς σας δὲν ἠδυνάμην νὰ πράξω ἄλλως ἢ νὰ προσπαθῆσω ν' ἀνταποκριθῶ εἰς τὴν ἡμετέραν ἔφεισιν.

Πέμπω λοιπὸν ὑμῖν ὧδε ἄρθρον τι ἱστορικὸν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Αἱ δύο Ναυμαχίαι*», ὅπερ ἐλπίζω νὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ. Τὸ κατ' ἐμὲ εἰργάσθη εὐσυνειδήτως εἰς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ, ἐὰν δὲ εὐχαριστήσῃ ὑμᾶς καὶ τοὺς ἀναγνώστας τῆς *Ποικίλης Στοᾶς*, τοῦτο ἔσται ἀρκετὴ ἀμοιβὴ τοῦ κόπου μου.

Τὸ ἡμέτερον φιλολογικὸν ἔργον εὕρισκω τῇ ἀληθείᾳ ἄξιον πάσης ἐμψυχώσεως, διότι ἡ *Ποικίλη Στοά* διεκρίθη μεταξὺ τῶν ἐτησίων ἐν Ἀθήναις περιοδικῶν διὰ τε τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν ποικίλιαν αὐτῆς, περιλαβοῦσα πάντοτε ἐν ταῖς κομψαῖς αὐτῆς σελίσιν πολλὰς διατριβὰς ἀξίας λόγου.

Συγχαίρων ὑμῖν διὰ τὸν ἀξιόπαινον ζῆλόν σας παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε τὰς ἐγκαρδίους προσήσεις μου καὶ εἰμὶ

Ἐμέτερος

Λεωνίδας Δ. Μελετοπούλος